

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Sosyoloji Anabilim Dalı

Kadın ve Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları Bölümü

**FEMİNİST SOSYAL POLİTİKANIN ELEŞTİRİLERİ BAĞLAMINDA
TÜRKİYE CUMHURİYETİ SOSYAL GÜVENLİK SİSTEMİNDE TOPLUMSAL
CİNSİYETİN GÖRÜNÜMÜ**

Şerife CEYLAN

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2019

FEMİNİST SOSYAL POLİTİKANIN ELEŞTİRİLERİ BAĞLAMINDA TÜRKİYE
CUMHURİYETİ SOSYAL GÜVENLİK SİSTEMİNDE TOPLUMSAL CİNSİYETİN
GÖRÜNÜMÜ

Şerife CEYLAN

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Sosyoloji Anabilim Dalı

Kadın ve Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları Bölümü

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2019

KABUL VE ONAY

Şerife CEYLAN tarafından hazırlanan “Feminist Sosyal Politikanın Eleştirileri Bağlamında Türkiye Cumhuriyeti Sosyal Güvenlik Sisteminde Toplumsal Cinsiyetin Görünümü” başlıklı bu çalışma, 30/05/2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

[İ m z a]

Doç. Dr. Aslıhan ÖĞÜN BOYACIOĞLU (Başkan)

[İ m z a]

Prof. Dr. Özlem CANKURTARAN] (Danışman)

[İ m z a]

Doç. Dr. Mehmet Merve ÖZAYDIN (Üye)

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylım.

[Unvanı, Adı ve Soyadı]

Enstitü Müdürü

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kağıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinleri yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayınlanan **“Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge”** kapsamında tezim aşağıda belirtilen koşullar haricince YÖK Ulusal Tez Merkezi / H.Ü. Kütüphaneleri Açık Erişim Sisteminde erişime açılır.

- Enstitü / Fakülte yönetim kurulu kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren 2 yıl ertelenmiştir.
- Enstitü / Fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren ay ertelenmiştir.
- Tezimle ilgili gizlilik kararı verilmiştir.

...../...../.....

(İmza)

Şerife CEYLAN

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında özgün olduğunu, Tez Danışmanının **Prof. Dr. Özlem CANKURTARAN** danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığını beyan ederim.

(İmza)

Şerife CEYLAN

TEŞEKKÜR

Dünyanın en güzel kadını ve en iyi annesi Dilek'e.

Neyi başaramadıysam tamamı benim, neyi başarabildiysem yarıdan fazlası senindir.

ÖZET

CEYLAN, Şerife. *Feminist Sosyal Politikanın Eleştirileri Bağlamında Türkiye Cumhuriyeti Sosyal Güvenlik Sisteminde Toplumsal Cinsiyetin Görünümü*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2019.

Feminist teori ortaya çıkışından bugüne bilimin eril olduğu iddiasından hareketle tüm düşünce alanlarına eleştirel biçimde yaklaşarak dönüştürmeye çalışmaktadır. Uzun yıllardır devlet politikalarının bir parçası olan ve 1929 Ekonomik Buhranı sonrası tüm devletlerin benimsediği müdahaleci refah uygulamaları da toplumsal cinsiyet bakış açısı ile feministler tarafından eleştiriye tabi tutulmuştur. Bu çalışma, feminist birikimin sosyal politikaya yönelttiği eleştirileri ana başlıklar halinde derlemektedir. Bir araya getirilen bu eleştiriler ışığında sosyal politika alanının toplumsal cinsiyet ile ilişkili sorunlarının, Türkiye’de, alanın en önemli araçlarından olan sosyal güvenlik sistemine nasıl yansıdığına görülmesi amaçlanmaktadır. Bu amaçla, yapılan reform sonrası uygulamaya konan ve yürürlükte olan mevzuat (5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu ve ilgili alt mevzuatı) ile reformun yürürlüğe girişinden önce sigortalı olanların tabi olduğu mülga kanunların hükümleri (5434, 506, 1479, 2925 ve 2926 sayılı Kanunlar) ve ülkenin sosyal güvenlik sisteminin yürütücüsü konumunda bulunan Sosyal Güvenlik Kurumu’nun çeşitli uygulamaları, toplumsal cinsiyet bakış açısı ile incelenmektedir.

Anahtar Sözcükler

Refah Devleti, Feminizm, Sosyal Politika, Sosyal Güvenlik, Kadın, Toplumsal Cinsiyet

ABSTRACT

CEYLAN, Şerife. *The General View of Gender in The Social Security System of Turkish Republic within The Critics of Feminist Social Policy*, Master's Thesis, Ankara, 2019.

From the emergence to the present day, feminist theory tries to transform it into a critical approach to all fields of thought based on the claim that science is masculine. The interventionist welfare practices adopted by all states after the economic crisis of 1929, which have been part of state policies for many years, have been criticized by feminists from the perspective of gender. This study brings together the critics of feminist accumulation towards social policy as main topics. In the light of these criticisms, it is aimed to see how social policy issues related to gender are reflected in the Social Security System, which is one of the most important tools of the field in the Republic of Turkey. For this purpose, the legislation that was put into effect after the reform and that is in force now (Law No. 5510 on Social Insurance and General Health Insurance and related sub-legislation) and provisions of the old laws applied before the reform (Laws 5434, 506, 1479, 2925 and 2926) and various practices of the Social Security Institution, which is the executive director of the social security system of the country, are examined from a gender perspective.

Keywords

Welfare State , Feminism , Social Politics , Social Security , Women , Gender

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI.....	ii
ETİK BEYAN.....	iii
TEŞEKKÜR	iv
ÖZET.....	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR DİZİNİ	xii
TABLolar VE GRAFİKLER DİZİNİ	xiii
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM.....	5
FEMİNİST SOSYAL POLİTİKA: FEMİNİZMİN ELEŞTİRİ VE ÖNERİLERİ ..	5
1.1. TOPLUMSAL CİNSİYET VE EŞİTLİK POLİTİKALARI	5
1.1.1. Feminist Kadın Hareketi ve Eşitlik Politikaları Bağlamında Katkıları	5
1.1.2. Toplumsal Cinsiyet Kavramı ve Cinsiyete Dayalı Ayrımcılık.....	14
1.1.3. Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ve Pozitif Ayrımcılık	18
1.1.4. Eşitlik Politikaları ve Uluslararası Örgütlerce Ana Akımlaştırılması Stratejisi	21
1.1.5. Türkiye’de Kadın Hareketi ve Eşitlik Politikaları.....	22
1.2. SOSYAL POLİTİKA KAVRAMI.....	29
1.2.1. Sosyal Politikanın Tarihsel Gelişimi	31
1.2.2. Sosyal Politikanın Kişi ve Konu Bakımından Kapsamı.....	33

1.2.3. Sosyal Politikanın Amaçları ve Araçları	34
1.3. REFAH DEVLETİ.....	35
1.3.1. Refah Rejimleri	37
1.3.2. Neoliberalizm, Küreselleşme ve Refah Devletinin Dönüşümü.....	40
1.3.3. Türkiye'nin Refah Rejimi.....	41
1.3.4. Vakıflardan “Sosyal Devlet”e Türkiye’de Refah Devleti Politikaları	43
1.4. FEMİNİZMİN SOSYAL POLİTİKAYA ELEŞTİRLERİ VE FEMİNİST SOSYAL POLİTİKA ÖNERİLERİ.....	45
1.4.1. Refahın Aile Temelli İnşa Edilmesi ve “Yeniden Aileye Dönüş”	47
1.4.2. Refah Rejimi Sınıflandırmalarının Feminist Eleştirisi ve Yeni Tipolojiler	48
1.4.3. Bakım Emeginin (Ev-İçi Emek) Görünmezliği Sorunu ve “Mor Ekonomi”	51
1.4.3.1. Bir Lütuf Olarak (!) Evde Bakım Maaşı	54
1.4.4. Kadının Aileye Olan Bağımlılığı	55
1.4.4.1. Vatandaşlık Geliri: Bağımlılık Sorununa Bir Çözüm Önerisi	56
1.4.5. Kadınlar Arası Sınıf Farkları	57
1.4.6. İşgücü Piyasası ve Toplumsal Cinsiyet	59
1.4.7. Neoliberalizm ve Küreselleşmenin Getirdikleri	62
1.4.8. Türkiye’de Göç ve Toplumsal Cinsiyet	63
2. BÖLÜM.....	68
TÜRKİYE CUMHURİYETİ SOSYAL GÜVENLİK SİSTEMİ.....	68
2.1. SOSYAL GÜVENLİK KAVRAMI.....	68
2.2. SOSYAL GÜVENLİK SİSTEMLERİNİN ORTAYA ÇIKIŞI VE TARİHİ GELİŞİMİ.....	70

2.3. BİSMARCK MODELİ VE BEVERİDGE RAPORUNDA TOPLUMSAL CİNSİYET	71
2.4. TÜRKİYE CUMHURİYETİ SOSYAL GÜVENLİK SİSTEMİNİN TARİHÇESİ	72
2.5. SOSYAL GÜVENLİK REFORMU	74
2.6. SİGORTALILIK KAVRAMI VE KAPSAMI	77
2.6.1. Mülga Kanunlarda Sigortalılık Kapsamı.....	77
2.6.2. Yürürlükteki Mevzuata Göre Sigortalılık Kapsamı	80
2.6.2.1. Tüm Sigorta Kollarına Tabi Çalışanlar.....	81
2.6.2.1.1. Hizmet Akdine Bağlı Olarak Sürekli Çalışanlar (İşçiler).....	81
2.6.2.1.2. Bağımsız Çalışanlar ve İşverenler	82
2.6.2.1.3. Kanunda Sayılan Kamu Görevlileri (Memurlar).....	83
2.6.2.2. Kısmi Sigortalılar.....	83
2.6.2.3. 5510 sayılı Kanun Ek-5 inci maddesi Kapsamında Sigortalılık: Tarım ve Orman İşlerinde Süreksiz Çalışanlar	85
2.6.2.4. 5510 sayılı Kanun Ek-6 ıncı maddesi Kapsamında Sigortalılık	85
2.6.2.5. 5510 sayılı Kanun Ek-9. Maddesi Kapsamında Sigortalılık: Ev Hizmetlerinde Çalışanlar ve Konut Kapıcıları.....	86
2.6.2.6. Genel Sağlık Sigortası Kapsamı	87
2.6.3. Sosyal Sigortaların Kapsamı Dışında Tutulanlar	88
2.6.3.1. Sigortalı Sayılmayanların Genel Sağlık Sigortası	89
2.7. SOSYAL SİGORTALARDAN SAĞLANAN YARDIMLAR	90
2.7.1. Kısa Vadeli Sigorta Kolları ve Sağlanan Yardımlar	91
2.7.2. Uzun Vadeli Sigorta Kolları ve Sağlanan Yardımlar	93
2.8. HAK SAHİPLİĞİ KAVRAMI VE KAPSAMI	94
2.8.1. Hak Sahipliğinin Koşulları.....	94

3. BÖLÜM.....	97
TÜRKİYE CUMHURİYETİ SOSYAL GÜVENLİK SİSTEMİNDE TOPLUMSAL CİNSİYETİN GÖRÜNÜMÜ	97
3.1. SOSYAL GÜVENLİK-ÜCRETİLİ İŞ İLİŞKİSİ VE KADININ AİLEYE BAĞIMLILIĞI SORUNU.....	97
3.2. AİLE MERKEZCİLİĞİN VE TOPLUMSAL CİNSİYETİN HAK SAHİPLİĞİNDE GÖRÜNÜMÜ	101
3.3. SOSYAL GÜVENLİĞİN SINIFI	105
3.3.1. İş Kazası, Meslek Hastalığı ve Hastalık Sigortaları	106
3.3.2. Analık Sigortası	107
3.3.3. Malullük, Yaşlılık ve Ölüm Sigortaları	110
3.3.4. Genel Sağlık Sigortası	111
3.3.4.1. Yardımcı Üreme Yöntemleri	111
3.4. BAKIM EMEĞİ VE YENİDEN ÜRETİMİN SOSYAL GÜVEN(SİZ)LİĞİ.113	
3.4.1. Sadece Kadınlara Yönelik Bir Sigortalılık Düzenlemesi: Evden Yapılan İşlerin Sigortalılığı	114
3.4.2. Kadınlar İçin Dar Kapsamlı Sosyal Güvence: Ev Hizmetlerinde Çalışanların Sigortalılığı ve Konut Kapıcılığı	115
3.4.3. Engelli Çocuğu Bulunan Kadın Sigortalılara Yönelik Düzenleme.....	118
3.4.4. Bakıma İlişkin İzinler ve Sigortalılık	121
3.4.4.1. Kısmi Süreli Çalışma Hakkı	121
3.4.4.2. Yarı Zamanlı Ücretsiz İzin Hakkı.....	122
3.4.5. Türkiye’de Sosyal Güvenliğin Eksik Uzvu: Aile Sigortası.....	124
3.4.6. SGK-AB İşbirliği ile Yürütülen Bakım Projeleri.....	125
3.4.6.1. Evde Çocuk Bakım Hizmetleri Yoluyla Kayıtlı Kadın İstihdamının Desteklenmesi Projesi.....	125

3.4.6.2. Kurumsal Çocuk Bakım Hizmetleri Yoluyla Kayıtlı Kadın İstihdamının Desteklenmesi Projesi.....	126
3.5. NEOLİBERAL SOSYAL GÜVENLİK POLİTİKALARININ SONUÇLARI: REFORMUN GETİRDİKLERİ VE GETİREMEDİKLERİ	126
3.5.1. Reformun Yeniden Düzenlenmesi: 5510 sayılı Kanun ve 5754 sayılı Kanunların Karşılaştırılması.....	126
3.5.2. Aktüeryal Denge Sorunu ve Toplumsal Cinsiyet.....	131
3.5.3. Borçlanma Uygulamasının Genişletilmesi	133
3.5.3.1. Eksik Çalışılan Sürelerinin Borçlanması	134
3.5.3.2. Çalışmaya Bakım Sebebiyle Ara Verilmesi Durumunda Borçlanma.....	135
3.5.3.2.1. Doğum Borçlanması	135
3.5.3.2.2. Yarım/Kısmi Çalışma Borçlanması	136
3.5.3.3. Yurtdışında Ev Kadını Olarak Geçirilen Sürelerin Borçlanması	137
3.5.4. İsteğe Bağlı Sigortalılık Sisteminde Yapılan Değişiklikler	138
3.5.5. Emeklilik Koşullarının Değişimi.....	140
3.6. GÖÇMEN KADINLARIN SOSYAL SİGORTA YARDIMLARINA ERİŞİMİ	142
3.7. SOSYAL GÜVENLİK KURUMU TEŞVİK UYGULAMALARI VE TOPLUMSAL CİNSİYET	145
YÖNTEM.....	148
SONUÇ.....	155
KAYNAKÇA	161
EK 1. ORJİNALLİK RAPORU	171
EK 2. ETİK KURUL MUAFİYET FORMU.....	172

KISALTMALAR DİZİNİ

SGK: Sosyal Güvenlik Kurumu

BM: Birleşmiş Milletler

AB: Avrupa Birliği

TÜİK: Türkiye İstatistik Kurumu

GSS: Genel Sağlık Sigortası

4a: 5510 sayılı Kanunun 4 üncü maddesi 1 inci fıkrasının (a) bendi

4b: 5510 sayılı Kanunun 4 üncü maddesi 1 inci fıkrasının (b) bendi

4c: 5510 sayılı Kanunun 4 üncü maddesi 1 inci fıkrasının (c) bendi

5510 sayılı Kanun: 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu

5434 sayılı Kanun: 5434 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığı Kanunu

506 sayılı Kanun: 506 sayılı Sosyal Sigortalar Kanunu

1479 sayılı Kanun: 1479 sayılı Esnaf ve Sanatkarlar ve Diğer Bağımsız Çalışanlar Sosyal Sigortalar Kurumu Kanunu

2925 sayılı Kanun: 2925 sayılı Tarım İşçileri Sosyal Sigortalar Kanunu

2926 sayılı Kanun: 2926 sayılı Tarımda Kendi Adına ve Hesabına Çalışanlar Sosyal Sigortalar Kanunu

BAĞ-KUR: 1479 sayılı Kanuna tabi olanların bağlı bulunduğu sosyal güvenlik kurumu

Emekli Sandığı: 5434 sayılı Kanuna tabi olanların bağlı bulunduğu sosyal güvenlik kurumu

SSK: Sosyal Sigortalar Kurumu (506 sayılı Kanuna tabi olanların bağlı bulunduğu sosyal güvenlik kurumu)

TABLÖLAR VE GRAFİKLER DİZİNİ

Tablo 1	Mülga Kanunlarda Sigortalı Sayılan ve Sayılmayanlar	77
Tablo 2	Kısmi Sigortalılık Kapsamı	84
Tablo 3	Mülga ve Yürürlükteki Mevzuatta Kısa Vadeli Sigorta Kollarından Sağlanan Yardımlar	91
Tablo 4	Mülga ve Yürürlükteki Mevzuatta Uzun Vadeli Sigorta Kollarından Sağlanan Yardımlar	93
Tablo 5	Mülga ve Yürürlükteki Mevzuatta Hak Sahipliğinin Koşulları	94
Grafik 1	2018 Yılı Aralık Ayı İtibariyle Sosyal Güvenliğin Kişi Bakımından Kapsamı	80
Grafik 2	2018 Yılı Aralık Ayı İtibariyle GSS Kapsamı	90
Grafik 3	İsteğe Bağlı Sigortalı Sayılarının 2010-2018 Yılları Arasındaki Değişimi	139

GİRİŞ

Feminist teori, kadınlar ve erkeklerin eşit olduğu söyleminden hareket etmekte ve eşit haklar talep etmektedir. Ortaya çıkışından bugüne çeşitlenerek büyüyen teorinin 1960 sonrası oluşturduğu “toplumsal cinsiyet” kavramı eşitsizliklerin biyoloji ile doğuştan getirilen bir kaderden kaynaklanmadığını, sonradan oluşturulduğunu ileri sürmüş ve bunu açıklamak için birçok kuram geliştirmiştir. Yapay olarak sonradan oluşturulan bu yapı dönüştürülebilir ve dönüştürülmelidir. Toplumsal cinsiyet çalışmaları, 1970’lerden itibaren bilimin erkek egemen bakışını, ana akım kuramları ve pozitivizmi sorgulamıştır (Ünlütürk Ulutaş, 2018:24). Sosyal politika da bu sorgulamaların yoğun olarak yapıldığı alanlardan biri olmuş ve ilk uygulamalarından bugüne sosyal politikanın toplumsal cinsiyet körü olduğu eleştirisi ile karşılaşmıştır.

Sanayi Devrimi sonrası emek ile sermaye arasında ortaya çıkan gerilime çözüm arayışları sonucunda ortaya çıkan ilk uygulamalarının ardından, sosyal politika da feminizm ile paralel bir biçimde 1960 sonrası yükselişe geçmiş ve ilerleyen on yılda altın çağına ulaşmıştır. 1980 sonrası gerilemekle birlikte sosyal politika ve müdahaleci refah devleti halen güncelliğini yitirmemiştir. Ayrıca kadın hareketinin ve Birleşmiş Milletler ve Avrupa Birliği gibi uluslararası örgütlerin katkıları ile eşitlik politikaları, sosyal politikanın içerisinde kendisine yer bulmuştur.

Feminist sosyal politika çalışmaları istihdam, yoksulluk, refah, emek, ücret, göç gibi sosyal politika konularına toplumsal cinsiyet perspektifinden bakmış ve bu konularda çeşitli eleştiri ve öneriler ortaya koymuşlardır. En temel eleştirileri, refah devletlerinin cinsiyetçi iş bölümünü politikalarının merkezinde tutmaya devam ettikleri hususundadır. Ücretli iş ile refahtan alınan pay arasında kurulan bağ, cinsiyetçi iş bölümü sebebiyle istihdamın dışında kalan kadınların refah paylaşımı konusunda da ikincil konumda kalmalarına yol açmaktadır. Yine bu toplumsal cinsiyet körü yaklaşım ile kadınların ev içi emekleri görmezden gelinmektedir. 1980 sonrası devletlerin neoliberalleşmesi ile refah devleti harcamalarını daraltma eğilimleri ortaya çıkmıştır. Bakım emeği bu amaçla kullanılmakta ve kadının özel alanda kalması, cinsiyetçi iş bölümünün sürdürülmesi, üstü örtülü biçimde devletlerce de desteklenmektedir.

Yasalarda eşitliği sağlamak üzere reformlar yapılmakta ancak eşitlik anlayışının soyut kurgusu, hedeflenenin aksine var olan hakların da gerilemesine yol açabilmekte ve eşitsizliği derinleştirebilmektedir.

Türkiye’de toplumsal cinsiyet bakış açısı sosyal politikaya, dünyadaki gelişmelere paralel olarak istihdam ve işsizlik konuları ile dâhil olmuştur. Feminist sosyal politikacıların amacı, toplumsal cinsiyet eşitliğinin henüz olmadığı alanlarda sağlanması, olduğu alanlarda daha güçlü hale getirilmesi ve kazanımların geriye gitmesinin engellenmesidir. Bunun gerçekleştirilebilmesi için ise eşitliğin olmadığı alanları, bu eşitsizliklerin sebeplerini ve eşitlik için yapılması gerekenleri ortaya çıkarmak gerekmektedir (Dedeoğlu ve Elveren, 2017: 26). Bu çalışma da bu amacı paylaşan bir düşünce ile ortaya çıkmıştır.

Sosyal güvenlik, sosyal politikanın en güçlü araçlarından biridir. Kişilerin karşılaşılabilecekleri riskler karşısında korunmasını ifade eden bu kavram bugün refah politikalarının merkezindedir. Osmanlı Devleti döneminde bireysel tasarruflar, aile içi dayanışma, vakıflar ve meslek teşkilatları gibi geleneksel yöntemlerle sağlanan sosyal güvenliğin devlet eliyle sağlanması, Tanzimat Dönemi ilk yasal düzenlemeler ve sonrasında Cumhuriyet dönemi politikalarıyla giderek genişlemiştir. Sosyal güvenlik, sosyal sigortalar ve sosyal yardımlar aracılığıyla sağlanmaktadır. Bu çalışma, kapsamına sosyal sigortaları almakta, sosyal yardımlara ise bununla bağlantılı olarak kimi başlıklarda değinilmektedir. Bugün Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK) aracılığıyla sağlanan sosyal sigortalar, Türkiye’nin refah uygulamalarında önemli bir yer tutmaktadır. Bu sebeple sosyal güvenlik sistemini toplumsal cinsiyet bakışıyla ele almak, toplumsal cinsiyetin devletin refah uygulamalarına nasıl yansıdığı hususunda önemli veriler sağlayacaktır.

Sosyal güvenlik reformunun tasarlanma ve kabul edilme süreçleri ile kabulünün hemen ardından geçen zamanda sistemin getirdikleri ile ilgili çok sayıda çalışma yapılmış olmakla birlikte zamanla bu çalışmaların hızı azalmıştır. Oysa sistem sürekli güncellenmekte ve yeni uygulamalar getirilmektedir. Sosyal güvenlik sisteminde toplumsal cinsiyetin görünümü ile ilgili yapılan literatür taraması sonucunda

çalışmaların büyük çoğunluğunun reformun hemen ardından yapıldığı ve güncel olmadığı görülmüştür. Ayrıca bu çalışmalarda kadınların istihdam ile ilgili sorunlarının sosyal güvenliğe nasıl yansıdığı, sistemin kadınlar bakımından kapsamı ve reform öncesi mevzuat ile reform sonrası mevzuatın karşılaştırmalarının yapıldığı görülmüştür.

Bu çalışma ile amaçlanan ise feminist teorinin sosyal politika alanında gördüğü tüm problemlerin derlenerek bunların Türkiye'nin sosyal güvenlik uygulamalarına nasıl yansıdığına ayrıntılı biçimde görülebilmesi ve sosyal güvenlik ile ilgili olduğu halde daha önce çalışılmamış bazı başlıklara değinilmesidir. Yine literatürdeki çalışmaların sadece 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu temel alınarak yapıldığı görülmüştür. Oysa ülke vatandaşlarının birebir muhatap olduğu sosyal güvenlik uygulamaları bu Kanunu temel alan alt mevzuat uyarınca yürütülmekte ve güncellemeler de Kanuna aykırı olmamak üzere yine bu alt mevzuat üzerinde yapılmaktadır. Bu çalışmada Kanunun SGK tarafından yürütülen alt mevzuatı da incelemeye dâhil edilmektedir.

Üç bölümden oluşan bu çalışmanın ilk bölümünde çalışmanın kuramsal çerçevesi olan feminist teori ve toplumsal cinsiyet kavramı ile eşitlik ve ayrımcılık kavramları tarihsel bağlarıyla detaylı biçimde açıklanacaktır. Bugün toplumsal cinsiyet bakış açısının yasal düzenlemeler yapılırken göz önünde bulundurulmasına giden süreç ve eşitlik politikalarının anlaşılması ve Türkiye'de eşitlik politikalarının durumunun bilinmesi çalışmanın anlamı açısından önem arz etmektedir. Yine bu bölümde, sosyal politika kavramı tarihsel bağlamında açıklanmakta ve sosyal politikanın uygulayıcısı olan refah devleti hakkında bilgi verilmektedir. Sosyal politika ile ilgili gerekli bilginin verilmesini takiben feminist teorisyenlerin sosyal politikaya ve refah devletine yönelik eleştirilerine yer verilmektedir. Bu eleştiriler, refahın aile üzerine inşa ediliyor oluşu, klasik refah rejimi tipolojilerinin toplumsal cinsiyet körü olduğu, bakım emeğinin görünmezliği, kadınların işgücü piyasasında karşılaştıkları zorluklar, kadınların sosyal politikalara bağımlı vatandaşlar olarak dâhil edilmeleri, kadınlar arası sınıf farklarının refaha erişimleri üzerine etkileri, küreselleşme ve neoliberalizm ile refah uygulamalarında meydana gelen daralmanın kadınlara etkisi ve günümüzün önemli sorunlarından göç

başlıklarında toplanarak mevzuat incelemesinin temelini oluşturmak üzere derlenmektedir.

Çalışmanın ikinci bölümünde Türkiye’de refah uygulamalarının en önemlilerinden olan sosyal güvenlik kavramı tarihsel bağlamında açıklanmaktadır. Sosyal güvenlik sisteminin yapılmış olan reformun ardından mevcut durumu mercek altına alınmış, içeriğinden bahsedilmiştir. Sosyal güvenlik sisteminin literatürde tespit edilmiş olan sorunlarına da bu bölümde değinilmiştir.

Üçüncü ve son bölümde ise ülkenin sosyal güvenlik sisteminde toplumsal cinsiyetin görünümü, ilgili mevzuat çerçevesinde incelenecektir. Bu kapsamda 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu ve reform öncesinde sigortalı olanlar hakkında halen uygulanan mülga kanunlara ait hükümler (5434, 506, 1479, 2925, 2926 sayılı Kanunlar) içerik analizine tabi tutulacak ve ilgili alt mevzuat (yönetmelikler, genelgeler, Sağlık Uygulama Tebliği vb.) paralel olarak tüm sistem bir önceki bölümde değinilen eleştiri başlıkları bağlamında analiz edilecektir. Bu analizin ardından daha önce sosyal güvenlik ve toplumsal cinsiyet ile ilgili çalışmalarda yer verilmemiş olan SGK istihdam teşviki uygulamaları da aynı eleştiriler bağlamında mercek altına tutulacaktır. Son olarak ise yine daha önceki konuyla ilgili çalışmalarda yer verilmeyen ancak Türkiye’nin mevcut gündemlerinden olan göçmenler konusuna göçmen kadınların sosyal güvenliğe erişimi açısından yaklaşılabilecektir.

1. BÖLÜM

FEMİNİST SOSYAL POLİTİKA: FEMİNİZMİN ELEŞTİRİ VE ÖNERİLERİ

1.1. TOPLUMSAL CİNSİYET VE EŞİTLİK POLİTİKALARI

1.1.1. Feminist Kadın Hareketi ve Eşitlik Politikaları Bağlamında Katkıları

“Feminizm, cinslerin (kadın ve erkeğin) eşitliği kuramına dayanan ve kadınlara eşit haklar isteyen bir akımdır. Bu akım, insanlığın yarısını oluşturan bir demografik grubun ve uygarlık tarihi boyunca hep ikincil konumda yaşamak zorunda kalan bir cinsin (kadınların), bu durumdan kurtuluş hareketinin öğretisidir” (Arat,1991:12).

Kara (2000), yeni toplumsal hareketlerden biri olarak feminizmi ele aldığı çalışmasında yeni toplumsal hareketleri, seleflerinin iktidar, ekonomi ya da gelir dağılımı ile ilgilenen ve sınıf kavramı etrafında şekillenen yapısından farklı olarak kültürle, kültürün değişimleriyle ve gündelik hayatta dönüşüm yaratmakla ilgili olması ile onlardan ayrıldığını belirtmektedir. Yeni toplumsal hareketler, dönüştürme misyonları ile otoritenin gerçek ve iyi tanımlarının karşısında yer alırlar. Bu hareketler iktidarı ele geçirme arzusunda değildir, dile getirdikleri sorunlar çözüldüğü takdirde devlete doğrudan müdahale etme amacı gütmeyizler. Kültüre müdahale ederek ve yeni yaşam tarzları geliştirerek yerleşmiş olan sorunlu gördükleri geleneklere/değerlere meydan okurlar. Tüm bu özellikleri bu hareketleri otoriter olmaktan ve keskin hiyerarşik ilişkilerden uzak tutmuştur. Malkoç (2013) tarafından yapılan çalışmada da kadın hareketi yeni toplumsal hareketler arasında sayılmıştır. Malkoç, kadın hareketlerinin tarihsel gelişimini 18. Yüzyılın sonlarından 20. Yüzyılın ilk çeyreğine dek süren dönem ve ikincisi 1960 sonrası yeni toplumsal hareketlerin gelişimine paralel olarak yeniden başlayan dönem olmak üzere iki ayrı aşamada ele almaktadır. Feminist eylem ve faaliyetler ile kadınlar sadece özel ve kamusal alanda yer almak için değil aynı zamanda bu alanları dönüştürmek için de çalışmışlardır.

18. ve 19. yüzyıllarda kadınlar mülkiyet sahibi olamıyor, ticaretle uğraşamıyor, anlaşma imzalayamıyor ve miras hakkından yararlanamıyordu (Ecevit,2011:66). Mary Wolstonecraft'ın Fransız İhtilali fikirlerinden etkilenecek yazdığı kadın-erkek eşitliği üzerine düşünceleri **liberal feministler** olarak da bilinen ilk dalga feministlerine ilham vermiştir. Liberal feministler genel olarak kadınlara oy, eğitim ve mülkiyet haklarının erkeklerle eşit olarak verilmesi için mücadele etmişlerdir. 19. yüzyıl sonunda Avrupa'nın çok küçük bir kesiminde ve yalnızca mülkiyet sahibi kadınların oy kullanma hakkı bulunmaktaydı; bazı bölgelerde ise evli olmak, ırk farkları, aristokrat olmak gibi koşullarla oy kullanabilen az sayıda kadın vardı ve bunun dışında kadınlar oy kullanamıyordu. Amerika'da önce sadece beyaz erkekler oy kullanabiliyorken daha sonra bu hak siyah erkeklere de tanınmıştı ancak kadınların siyasete katılımı mümkün kılınmamıştı. Amerika'nın siyahlar için erkeklerin oy vermesi kararını kabul etmesinin ardından siyah kadınlar, önce beyaz kadınların sahip olduğu haklar için mücadele etmiş sonra her iki ırktan kadınlar oy hakkı için birlikte mücadeleye başlamışlardır. Fransa'da ise oy hakkı için mücadele eden ve "süfrajeter" ¹ adı verilen bir grup ortaya çıkmıştı. 1904' te ABD ve İngiltere'de kadınlarca yasal yollarla haklarını kazanabilmek için 'Uluslararası Kadın Oy Hakkı Birliği'ni kurulmuştur. Bu yasal mücadelenin yanında İngiliz Emmeline Pankhurst ile kızları Sylvia ve Christabel tarafından daha radikal eylemler gerçekleştiren "Kadınların Sosyal ve Siyasal Birliği" kuruldu. Bu birlik yangın çıkarma, bomba atma, açlık grevi, intihar gibi radikal eylemlerle dikkat çekiyordu. I. Dünya Savaşı dolayısıyla erkek iş gücünün azalması kadınların işgücüne katılımını zorunlu kılmıştır. Savaş sona erdiğinde ise ABD, İngiltere, Rusya ve Almanya gibi 21 ülke kadınlara oy hakkını vermiştir. Fransız feministler ise memurluk, kocalarının onayı gerekmeden kimlik alabilmek, eğitim, ücret gibi konularda kazanımlar elde etmişler ancak oy hakkı gibi siyasal haklar bakımından başarılı olamamışlardır. Liberal feminizm, liberal siyasal düşünceden erkek ve kadınların aynı olduğu anlayışını miras almıştır (Ecevit,2011:13). Kadınların konumunun erkeklere göre daha geride olmasına

1 1881 yılında süfrajeterler "Kadın Yurttaş" isimli bir dergi çıkarmıştır. Süfrajeter dönemin en çok hakarete uğrayan ve aşağılanan grubu olmuştu ve basın, her gün onların çirkinlikleri, kadınlıklarını unutmuş sapkın insanlar oldukları yönündeki kışkırtmacı haberlerle dolup taşıyordu. Sokaklarda takip edilip taşlanan, işsiz kalan, eşlerinin onları boşamaları gerektiği söylemleriyle yüz yüze kalan kadınlar için bu yapılanlar, onları yıldırımdan çok mücadelelerinde itici bir güç oluşturmuştu.

neden olan hukuki düzenlemelerin değişmesini, kadınlara eşit eğitim ve çalışma haklarının verilmesini talep etmektedirler. Liberal feministlerin öncüsü yukarıda da bahsedildiği üzere aynı zamanda feminist düşüncenin de ilk sözcülerinden olan Wollstonecraft'tır. Tong (2006) liberal feminizmin temel vurgusunu şu şekilde açıklamaktadır:

“...Kadının entelektüel/fiziksel olarak erkeklerden doğal olarak daha zayıf olduğu yönünde toplumda yaygın bir inanç olduğundan, kadınlar, akademik hayattan, tartışma hayatından ve pazar yerinden dışlanmış bulunmaktadır. Bu dışlama siyasetinin sonucunda, gerçekten potansiyeli olan birçok kadın harcanıp gitmektedir. Erkeklerle ve kadınlara aynı eğitim fırsatları, aynı sivil haklar verilmiş olsaydı, bilimsel sanatsal ve mesleki hayata az sayıda kadının girmesine neden olan bu dışlama haklı olabilirdi.”
(Tong, 2006:10)

Birinci dalga feminist hareket kadınları kamusal alana çıkarma konusunda önemli mesafe almış ancak özel alan ile ilgili birçok konuyu göz ardı etmesi sebebiyle eleştirilmiştir. Liberal feminizme yönelen eleştiriler üç ana grupta toplanabilir. İlk olarak aileye yaptığı vurgu nedeniyle; ikinci olarak sadece yasal düzenlemelere odaklanıp diğer kültürel ve toplumsal faktörleri göz ardı etmeleri sebebiyle ve en son olarak da cinsiyete tarafsız olan, toplumsal cinsiyeti merkeze almayan bir feminizm düşüncesi yüzünden eleştirilmişlerdir.

İkinci dalga feminizmle birlikte kadın hareketi, gündemine özel alanı almaya başlamıştır. ‘Özel olan politiktir’ söylemi ile aslında politika üretirken yapılan kamusal alan – özel alan ayrımı² dolayısıyla özel alanın politika üretme süreci dışında bırakılmasının eksiklik olduğu vurgulanmıştır. Oy hakkının elde edilmesi kadın hareketinde istenilene ulaşılmış gibi bir yanılsama ve buna bağlı olarak da hareketin

² Kamusal Alan- Özel Alan Ayrımı: Ecevit'e göre; ‘Kamusal alan yasaların yapıldığı, politik ilkelerin tartışılarak kararlaştırıldığı, vatandaşların bu sürece katılarak siyasete dâhil olduğu bir alan olarak tanımlanmaktadır. Öte yandan özel alan, yani aile ve hane içi alanı hayatın günlük ihtiyaçlarının karşılandığı bir alandır. Ailenin başı erkek, kamusal alanda siyasete katılırken kadınlar özel alanda, hane içinde, günlük yaşamsal ihtiyaçların giderilmesi (çocuk bakımı, yemek, temizlik vs.) ile uğraşırlar. Özel alandaki kadınlar, kamusal alana katılamazlar” (Ecevit,2011:66).

dinamiğinde bir yavaşlama meydana getirmiştir. Ancak Berktaş'a (2013) e göre özellikle 1960'larda beden, cinsellik toplumsal cinsiyet rolleri ve işbölümü üzerinde duran ve bunları sorgulayan önemli bir yeni yükselişe tanık olunmuştur. İkinci Dalga Feminizm adı verilen bu dönemde kadınlar kendi tarihlerini araştırmaya başlamışlardır (Berktaş,2013:6). Dönemin 'kişisel olan politiktir' sloganı birkaç anlamda çok önem taşımaktadır; öncelikle ilk kez 'deneyim' bilimsel bir veri haline gelmeye başlamıştır. Bu yeni slogan sadece kamusal haklarda eşitlik değil cinsiyete dayalı iş bölümünde de bir değişim talebi içermektedir. Böylesi bir dönüşümün de ancak bütün kadınların ortak bir ezilmişliğe maruz kaldıklarını ve dolayısıyla çıkarlarının da ortak olduğunu ima eden 'kız kardeşlik' ile gerçekleştirilebileceğini vurgulamaktaydı (Berktaş,2013:6). "Kız kardeşlik"³ kadınlar arasında hiyerarşi ve önderlik olmayan bir örgütlenme ve birlikte çalışma yolu önermektedir. Bunun için ilk adım olarak "bilinç yükseltme"⁴ amacıyla az sayıda kadından oluşan ve kişisel deneyimlerin paylaşıldığı kadın grupları oluşturma yöntemi benimsenmiştir.

Radikal feminizm ikinci dalga feminist hareketin ilk adımlarındandır. Radikal feministlere göre kadınların ezilmişliklerinin sebebi ataerki sistemdir. Radikal feministler kadınların konumuyla ilgili problemleri onların bedenleriyle yani biyolojik cinsiyetleriyle ilişkilendirirler. Bu görüşe önemli katkısı olan Simone de Beauvoir ünlü *İkinci Cins* isimli kitabında 'kadınların kurtuluşu karınlarında başlayacak' diyerek kadın bedeninin ezilmişliğindeki rolüne vurgu yapmaktadır. Cinsellikteki ataerki, kadının

³ " Kız kardeşlik kavramı, kişisel deneyimin değerinin ve statüsünün bir yeniden tanımlanmasını içerir. Kişisel olan siyasal olana dönüşür; yani kadınların ezilmesi olgusunun, özel deneyimlerin anlatılması aracılığıyla çözümlenebileceği düşünülür... İşte bu yüzden, kendi kişisel deneyimleri ile başka kadınların kişisel deneyimleri arasındaki benzerlikleri keşfetmek ve yaşamlarının bu yönlerini kamusal(siyasal) bakımdan önemli bir duruma yükseltmek, kadınlar açısından siyasal bir eylemdir ve sloganın çıkış noktası budur." (Berktaş, 2013:6)

⁴ Bilinç yükseltme, temelde belli bir sayıda kadından oluşan grupların, kendilerinden, alışkanlıklarından, utançlarından ve deneyimlerinden bahsederek, hem birbirlerini ve kendilerini tanımaya, hem de toplumsal cinsiyet rollerinin tek tek kişiler üzerindeki etkisini sorgulamaya, bu şekilde de birbirlerini yargılamadan "kız kardeş" olmaya yarıyordu. (<https://www.anarkismo.net/article/4070>)

üremesi ve annelik kadınların ezilmesine neden olan sorunlu alanlardır. Pornografi, fuhuş, kürtaj, doğum kontrolü, üreme teknolojileri, şiddet gibi konulara ilk defa kuramsal olarak değinen radikal feministler, kültürel, ırk temelli, etnik, sınıfsal tüm farkları dışarıda bırakarak tüm kadınların bu sorunları yaşadığını doğal olarak çözüm için “kadın olmak” etrafında birleşilmesi gerektiğini söylemektedirler. Yine yukarıda söz edilen ‘kız kardeşlik’ buradan ortaya çıkmıştır. Bu dalganın feminist düşünceye en büyük katkısı ise “toplumsal cinsiyet” kavramının ortaya çıkmasıdır. Radikal feministlere yönelik en temel eleştiri kız kardeşlik vurgusundan dolayı gelmiştir. Farklı kadınların farklı kadınlık deneyimlerine sahip olmaları sorgulanmaya başlanmıştır. Kadınlar ve erkekler arasındaki farklılıkların ortadan kalkmasını ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin sağlanmasını amaçlamak yerine, kadınlara ait tüm özelliklere/özelliklere odaklanmanın gerekli olduğu savunulmaya başlanmıştır.

Toplumsal cinsiyet kavramı üzerine çalışıldıkça toplumsal cinsiyetin aslında bir sonuç olduğu görülmüştür. Aile içinde ataerkinin babaya verdiği tüm harcamaların kontrolü ve ev içinde kadın ve çocukların emeklerine karşılıksız el koyulması yetkilerinin bir tür kölelik ilişkisi yarattığı tartışılmaya başlanmıştır. Bu emeğin artı bir değer olup olmadığı konusu daha sonra feminizmin farklı ana akımlarını meydana getirmiştir. Bu bağlamda **Marksist feministler** radikallerin ataerkillik kavramını patriarka adıyla yeniden betimleyerek üretim biçimlerinin ve kapitalizmin kadının sömürülmesindeki etkisini analizlerine dâhil etmişlerdir. Ecevit’e göre;

“Marksist feministler için çağdaş toplumun tamamlayıcı özelliği kapitalizmdir ve bu sistem içinde kadınlar özgül bir ezilmeyle karşılaşır. Bunun nedeni, ücretli emek alanından dışlanmaları ve ev/hane alanında üstlendikleri yeniden üretim, sorumluluklarıyla sınırlandırılmalarıdır.” (Ecevit, 2011:16)

Kadınların anne olarak yeni iş gücü üretme faaliyetleri ve çocuk yetiştirirken sarf ettikleri karşılıksız emek kapitalizme hem fayda sağlar hem de kapitalizm tarafından kendi devamlılığı için kullanılır. Berktaş (2013)’e göre;

“Toplumların eşit olmayan cinsel iş bölümü, çalışan kadınların ‘çifte yük’ altında ezilmelerine yol açmaktadır; bir yandan evde emeklerine kocaları ya

da eşleri tarafından el konulurken, diğer yandan da cinsiyet ayrımcı emek piyasalarında en düşük ücretli, düşük statülü işlerde ezilirler.” (Berkday 2013: 11)

Tong (2006)’a göre ise “ Marksist feministler, sınıf toplumunda, gerçekten eşit fırsat elde etmenin özellikle de kadınlar için imkânsız olduğunu düşünürler... tüm kadınlar özgür olacaklarsa, kapitalist sistemin, üretim araçlarının herkesin mülkiyetinde olacağı sosyalist sistemle yer değiştirmesi gerekmektedir” (Tong,2006:10). Marksist feminist yaklaşım cinsellik ilişkilerini, ataerkiyi ve toplumsal cinsiyetin kadın aleyhine diğer durumlarını analizine eklemediği, sadece kapitalizme önem verdiği gerekçeleriyle eleştirilmiştir.

1960’larda feminist teoriye bir başka katkı da psikiyatri alanından gelmiştir. “Psikiyatrist Karen Horney ve diğer kadın psikiyatristler kadınların erkekler tarafından baskı altına alındıklarına ilişkin olarak Freud’un kuramını yeniden gözden geçirmişlerdir ve Freud’un ‘kadınlığın kökenleri’ başta olmak üzere kadınlık ve erkeklik hakkında söylediklerini tartışmışlardır.” (Kurzweil,1989’dan akt. Ecevit,2011:19). Freud’un teorisi kadın cinsel kimliğinin oluşmasında babaya vurgu yapar ve kadınların erkek olmadıkları için duydukları bir ‘penis kıskançlığından’ söz eder. Ecevit (2011)’e göre **psikanalitik feministler**⁵ “ kadınları erkeklere ait olup kendilerinde olmayan bir şey için duydukları kıskançlık tarafından bilinçsizce şekillendirilmiş bireyler olarak görmek yerine, alternatif bir psikolojik düzene olumlu katkılar yapacak kişiler olarak görmüşlerdir.” (Ecevit,2011:20) Bu sebeple kadınlar değişim için etkin rol oynayabilecek bireyler olarak kabul edilmelidirler. Kadın cinsel kimliğinde babaya yapılan atfı reddeden görüşler psikanalitik feminizmi benimseyen düşünürlerin teoriye en önemli katkılarındanıdır. Ayrıca Chodorow’un çocuk bakımında babaların anneler ile eşit sorumluluk alması yönündeki görüşleri bugün AB ülkelerinin çocuk bakım politikalarının yönünü belirlemekte ve ebeveyn izinlerinin biçimlenmesinde önemli bir etki yapmaktadır (Ecevit,2011:20).

⁵ Bu kuramın bu ve sonraki yıllarda önde gelen temsilcileri Nancy Chodorow, Carol Gilligan ve Sara Ruddick’ tir, ayrıca Fransız feministlerden Luce Irigaray Helene Cixous ve Juliet Kristeva psikanaliz içinde farklılık kavramı, kadınlık ve anneliği, Lacan’ın görüşleri doğrultusunda yeniden yorumlamışlardır

Radikal, Marksist ve psikanalitik feminizmlerin kesiştiği bir düşünce olan **sosyalist feminizm** ise bu üç akımda problemleri gördüğü alanlar üzerine bir yeniden değerlendirme yapar. Onlara göre Marksistler kapitalizmin neden kadını özel olanla erkeği ise kamusal olanla ilişkilendirdiğinin açıklamasını gerekli yeterlilikte yapmamışlar, radikal ve psikanalist feministler ise ataerkilliği evrensel olarak değerlendirmiş dolayısıyla kadınların ezilmesinin maddi temellerini anlayamamışlardır. Sosyalist feministler ‘ikili sistemler’ dedikleri yeni bir yaklaşım oluşturmuşlardır. Toplumsal cinsiyet hem kapitalist sistemden hem de ataerkiden beslenen iktidar ilişkileriyle biçimlenmektedir. Bu yaklaşımın öncüleri olan feminist düşünürler, hem kapitalizmin hem de ataerkinin farklı toplumsal ilişki biçimleri olduğunu ve bunların birlikte olduklarında kadınlar üzerinde çok olumsuz etkiler yarattıklarını, ifade etmektedirler (Ecevit,2011:17).

Kültürel feminizm ise tıpkı radikal feminizm gibi toplumun toplumsal cinsiyet rolleri bakımından kökten bir değişimini gerekli görür ancak radikal feminizm ile bu yeniden yapılanmanın içeriği konusunda ayrılığa düşer. Radikal feministler toplumsal cinsiyet rollerinin tamamen ortadan kalkmasının gerekliliğine vurgu yaparken, kültürel feministler kadın ve erkeklerin farklılıklarının kaçınılmaz ve ortadan kaldırılamaz olduğunu söyler, bir yandan da kadına ait özellikleri yüceltir. Ancak kadın ve erkeğin farklı rollerinin nereden doğduğuna ilişkin ortak bir paydada birleşemezler; yaradılıştan mı geldiği yoksa çevreye mi şekillendirildiği konusunda fikir ayrılıkları vardır. Kültürel feministler kadınların manevi yönüne de vurgu yapmaktadırlar. Erkek merkezli tek tanrılı dinleri bu sebeple eleştirel bir merceğe altına almışlardır. Temelinde anaerkil bakış açısının olduğu bu feminist düşünce, Margaret Fuller’in yazmış olduğu 19. Yüzyılda Kadın adlı yapıtla başlamıştır. Kültürel feministler arasında toplumsal cinsiyet ile mücadelenin erkekler ile birlikte yapılıp yapılamayacağı konusunda bir takım fikir ayrılıkları da bulunmaktadır.

1960’ların ikinci yarısından itibaren radikal feministlerle birlikte oluşan kız kardeşlik anlayışına çeşitli eleştiriler gelmeye başlamıştır. Kadınlar arasında ve feminist hareketin kendi içerisinde farklılaşma tekil ve homojen kadın kategorisinin sorgulanmasını da beraberinde getirmiştir. Berktaş (2013) bu sorgulama hakkında şunları söylemektedir;

“İrksal bölünmelerin ve ırkçılığın olduğu toplumlarda siyah ve beyaz kadınlar, fahişeliğe zorlanan genç kadınlar, açlığın kıyısındaki kadınlar, yoksul kadınlar, örtülü kadınlar vb. hepsi aynı kadın kategorisi içinde birleştirilebilir miydi? Hepsi de erkekler tarafından aynı şekilde mi eziliyordu? Bu gibi soruların giderek daha fazla sorulmaya başlaması, kadınların yaşamları ve konumları arasındaki derin farklılıklara, erkeklerle olan ilişkilerindeki değişkenliğe işaret ederek cinsiyetçi baskının bütün kadınları kapsayan aşırı genellemeci terimlerle tanımlanmasının zorluğu ortaya konmaktaydı.” (Bektay,2013:12)

Kız kardeşliğin kendiliğinden ulaşılamayacak bir ideal olduğu ve kadınların birbirleriyle olan ilişkilerindeki problemleri görmezden gelerek dayanışma ve mücadelenin etkili kılınamayacağı iddia edildi. Bu eleştiriler de kadınları feminizmin postmodern bir çizgide yeniden yorumlanmasına götürdü ve kadınların deneyimlerinden kaynaklı farklılıklarıyla yüzleşmek zorunda kalmalarına sebep oldu. Böylece modern feminist kuramın farklı kuramları olan liberal, radikal, Marksist, sosyalist, psikanalitik ve kültürel feminizmlerin farklılıklara yaptığı vurgular artarken bir yandan da yeni feminizmler görünür olmaya başladı. Bu yeni yaklaşımlardan biri olan **Postmodern feminizme** göre, farklılıklardan korkulmasına gerek yoktur çünkü onlar beslenilecek kaynaklardır. Tong (2006)’ a göre;

“Gerçekliğin tek ve doğru olan feminist bir hikâyesini aramak, tipik bir erkek düşünme şeklidir. Postmodernistler için böyle bir birleştirme ne uygun ne de arzulanabilir. Uygulanamaz çünkü kadınların yaşamı sınıf, ırk ve kültürel çizgiler boyunca değişiklikler göstermektedir. Arzulanabilir değildir çünkü ‘bir ve doğru olma’ empirik olguların da işaret ettiği gibi, insanlık durumunu en iyi tasvir eden farklılıkları sindirerek birbirine benzetmek için kullanılan felsefi mitlerdir.” (Tong,2006:17)

Postmodern feministler, radikal feministlerin toplumsal cinsiyet kavramı üzerine yeniden düşünmüşlerdir. Onlara göre, daha önceki feministlerin yapmış olduğu cinsiyet-toplumsal cinsiyet ayrımı geçerli değildir. Sadece toplumsal cinsiyet değil cinsiyet de toplumca yaratılmaktadır.

Feminist bakış açılarından bir diğeri Simone de Beauvoir’ın temsilciliğini yaptığı **varoluşçu feminizm**’dir. Varoluşçu feminizm, ilk kez Beauvoir’in ikinci Cins adlı eseriyle gündeme gelmiştir. Ona göre kadınların, ‘öteki’ diye adlandırıldığı toplumlarda

erkekler daima ‘ben’i oluşturmuştur. Bu durum, kadınların toplum karşısında ‘özne’ değil ‘nesne’ olduğuna vurgu yapar. (Gökkaya, 2009:28)

Maddeci feminizm ise Marksist feminizme yeni ve postmodern bir yorum getirmiştir. Post-modern maddeci feminizm toplumsal cinsiyeti etkileyen toplumsal maddi koşulların önemini ve beden ile cinsellik, üreme ve diğer biyolojik bedensel işlevlerin maddiliğini vurgulamaktadır. (Berktaş,2013:16)

Judith Butler tarafından ortaya konan **toplumsal inşa feminizmi**, akademide *Queer Teori* adıyla bilinen teorinin de öncüsü olan ve cinsiyetin icra ettiğimiz bir performans olduğunu, cinsiyeti üzerimize giydiğimizi öne süren, postmodern bir feminist teoridir. Butler Cinsiyet Belası: Feminizm ve Kimliğin Altüst Edilmesi isimli eserinde kimliklerin kadın ve erkek olarak sabit olmasını reddetmekte ve kimliğin imkansız olduğunu ileri sürmektedir. Queer teori toplumsal cinsiyet çalışmalarında sıklıkla yer almaya başlamıştır ve feminizm alanında yeni açılımlar yapması muhtemel görünmektedir.

Postmodernizmin farklılıklara yaptığı vurgu dünyanın Batı dışındaki kesimlerden kadınların seslerinin daha çok duyulmasının da önünü açmıştır. Kadınların baskı altında olmasının sebepleri birden fazladır. Bundan kurtulmak için ortaya konulacak çözüm önerilerinin de birden fazla olması, feminist teorinin bugünkü çok seslilik ve çeşitliliğinin açıklamasıdır. 1980 sonrası dönemde Batılı kadınların oluşturdukları feminist teori, Afrikalı-Amerikalı kadınlar ve yoksul ülkelerin kadınları tarafından onları temsil etmediği eleştirisiyle karşılaşmıştır. Bu kadınların eleştirileri hiçbir kadın sorununun diğerine göre daha öncelikli öneme sahip olmadıkları ve ‘beyaz feminizm’ in onların özgül ezilme biçimlerine kör olduğu noktalarında birleşmektedir. Eleştiriler beraberinde **çokkültürlü veya çok-ırklı feminizmi** getirmiştir. Bu yeni yaklaşımlara göre ırk-sınıf-cinsiyet üçlüsü bir nevi sacayağıdır. Herkesin bu üçünün de içerisinde yer alan kimlikleri vardır ve kişi bu kimliklerinin biriyle ezilen, ezen ya da her ikisi birden olabilmektedir. Bunlardan herhangi bir ya da ikisi olmadan diğer ezilme biçimleri tek başına anlaşılabilir. Sadece cinsiyete odaklanan feminist analizler bu noktada sorun çözmede yetersiz kalacaklardır.

Postmodern yaklaşımlardan biri de **ekofeminizm**dir. Gökkaya (2009) bu yaklaşımı şöyle açıklamaktadır;

“Ekofeministler, kadın ve doğayı birbirinden ayrı tutmayarak, iki olgunun birbirine benzediği ve birbirini tamamladığı fikrinden yola çıkarak düşünce sistemlerini oluşturmusedir. Onlara göre ekofeminizmin, iki önemli ilkesi vardır. Bunlar; kadın ve doğanın (geçmiste de günümüzde de) yakınlığı ve kapitalist sistemin bu iki olgu üzerindeki kötü etkisidir... Kadınların, doğaya benzetilmesi ve doğa gibi (çevre kirliliği, doğayı yok etme vb. gibi) kapitalizmden oldukça etkilenmesinden hareket eden ekofeministler, bu durumun ortadan kaldırılması için hem kadının hem de doğanın toplum tarafından yeniden tanımlanması ve yeniden inşa edilmesi gerektiğini vurgularlar.” (Gökkaya,2009:29)

Bazı feministlerce üçüncü dalga yani postmodern feminist hareketler bu sefer de politik olanın tamamen kişisel hale getirildiği gerekçesiyle eleştirilmiştir.

1.1.2. Toplumsal Cinsiyet Kavramı ve Cinsiyete Dayalı Ayrımcılık

Feminist hareketten bahsederken değinildiği üzere ikinci dalga feminist hareket ile feminist kuramsal tartışmaların başlaması yani “toplumsal cinsiyet” kavramının ortaya çıkması aynı tarihlere rastlamaktadır. Bu kapsamda feminizm tarihi ile toplumsal cinsiyet tartışmalarının tarihi paralellik göstermektedir (Ecevit,2011:11). Kadınlık ve erkeklik kimliklerinin toplumsal olarak kurulduğunu vurgulamak amacıyla birçok teori geliştirilmiştir ve 20. yüzyıl başlarında bu anlamda benimsenen teori cinsiyet rolleri teorisidir. 20. yüzyılın ikinci yarısında sosyal bilimlerde bu teorinin yetersizliğinin anlaşılmasıyla ‘cinsiyet rolleri’ yerine ‘toplumsal cinsiyet’ kavramı kullanılmaya başlanmıştır. Beauvoir’ in ‘kadın doğulmaz kadın olunur’ tespiti, hem toplumsal cinsiyetin irdelenmesi yolunu açmış hem de feminist kuramın önemli sloganlarından biri haline gelmiştir. Onun da söylediği gibi doğarken bir cinsiyete sahip olursa dahi de erkek ve kadın kavramlarının içerdiği her bir öge hayat boyunca sosyalizasyon ile oluşturulmakta, aktarılmakta ve sürdürülmektedir.

Toplumsal cinsiyet öncelikle kendisini insanları kadınlar ve erkekler olarak ikiye ayırarak gösterir; bütün farklılıklarına rağmen tüm kadınlar erkeklerden farklıdır ve tüm

erkekler de kadınlardan farklı ve üstündür çünkü erkek insanın akıl, bilim, felsefe gibi üstün yönleriyle kadın ise annelik, duygusallık gibi hayvanlara daha yakın yönleriyle ilişkilendirilerek tanımlanır (Bora, 2011:2). Birey, doğumundan itibaren oluşmuş olan toplumsal cinsiyet yargılarının içindedir ve toplum tarafından bu kalıplara göre davranması ve yaşaması beklenmektedir. Aksi halde toplum bireyi sıra dışı olarak görüp dışlayabilir (Türk, 2010: 19). Feministlere göre toplumsal cinsiyetin sorunlu yönü onun kadın ve erkeklerin birbirlerinden farklı oldukları söyleminde değil var olduğu iddia edilen farklılıkların bir cinsiyetin hayatını diğerininkine kıyasla çok daha zorlaştıran sonuçlar doğurmasındadır. Çünkü kadınların ve erkeklerin tamamen farklı insan kategorileri olduğu kabulü cinsiyetçi iş bölümünü de beraberinde getirmektedir ve cinsiyetçi iş bölümü ayrımcılığın en temel kaynaklarından biridir. İnsanların avcılık ve toplayıcılık yaptığı zamanlarda erkeklerin daha fazla güç gerektiren avcılık işiyle kadınların ise doğayla daha ilişkili olan toplayıcılıkla uğraştığının düşünüldüğü çağlardan, ev ile iş yerinin ayrıştığı ve kadınların bu ayırmda eve yerleştirildiği modern topluma uzanan iş bölümü kabulleri kadınların konumunu giderek ikincilleştirmiştir. Bora (2011)'ya göre modern zaman 'ev kadını' denilen yeni bir tipi doğurmuş ve bu tip bir kadınlık normu haline gelmiştir; "Cinsiyete dayalı iş bölümünde kadınların payına yuvanın bekçiliği düşerken, erkekler de evin geçimin sağlamaktan sorumlu hale gelmiştir. Böylece ekmek kazanan erkek tipi, ev kadını tipinin yanında yerini almıştır." (Bora,2011: 5). Cinsiyete dayalı iş bölümü ile çıkılan yol nihayetinde cinsiyete dayalı ayrımcılığa ulaşmaktadır.

Toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılık kadınların ve LGBTI+ bireylerin cinsiyet veya cinsel yönelimlerinden ötürü uğradıkları ayrımcılıktır. Cinsel yönelim ayrımcılığı bunların birer 'hastalık' gibi görülüp tevdisine çalışılmasından, bu bireylere yönelik şiddet ve cinayetlere varan geniş bir insan hakları ihlali alanı yaratmakla birlikte (Bora,2011:10) çalışmanın sınırları itibariyle daha çok kadınlara karşı ayrımcılık üzerinde durulacaktır. Kadınlara karşı ayrımcılığın tanımını CEDAW'ın 1. Maddesinde şu şekilde yapılmaktadır:

"Bu sözleşmeye göre, 'kadınlara karşı ayırım' deyimi, kadınların, medeni durumlarına bakılmaksızın ve kadın ile erkek eşitliğine dayalı olarak politik, ekonomik, sosyal, kültürel, medeni veya diğer sahalardaki insan hakları ve

temel özgürlüklerinin tanınmasını, kullanılmasını ve bunlardan yararlanılmasını engelleyen veya ortadan kaldıran veya bunu amaçlayan ve cinsiyete bağlı olarak yapılan herhangi bir ayırım, mahrumiyet veya kısıtlama anlamına gelecektir.”

Cinsiyete dayalı ayrımcılık, içerisinde kadınların en temel gereksinimlerini karşılamak için dahi erkeklerden fazla çaba göstermesi gerekliliği, fırsatlara ulaşmada zorlanması, yeterli düzeyde temsil edilmemesi, her türlü kaynağa ulaşmada karşılaşılan eşitsizlikler ve şiddet gibi birçok etmen barındırmaktadır.

Gökkaya (2009) çalışmasında, kadının maruz kaldığı cinsiyet ayrımcılığı sorununu açıklamaya çalışan sosyal teorileri incelemiş ve cinsiyete dayalı ayrımcılığın kaynağına ilişkin olarak, bir açıdan cinsiyetçi iş bölümünün nasıl oluştuğunu açıklamak için kullanılan dört temel yaklaşımdan bahsetmektedir. Bunlar, (i) fonksiyonalist yaklaşım, (ii) çatışmacı yaklaşım, (iii) etkileşimci yaklaşım ve (iv) fenomenoloji teorisi, (v) sembolik etkileşim teorisi, (vi) rasyonel seçim teorisi, (vii) beden teorisi ve (viii) feminist teoridir (Gökkaya, 2009:34-40). *Fonksiyonalist yaklaşım* insanlığın ilk çağlarından bu yana kadınların doğurganlıkları sebebiyle ev işleri ve çocuk bakımıyla erkeklerin ise ailenin ekonomik ihtiyaçlarıyla ilgilendiği bir iş bölümü olduğunu ve ayrımcılığın buradan kaynaklandığını söylemektedir. Buna göre toplum, birbirini tamamlayan parçalardan mütevellittir. Burada aile yapısı toplumun devamlılığı için çok önemlidir ve kadından üreme ve çocuk bakımı ile katkı sağlaması beklenmektedir. Sosyalleşme süreci ile her iki cinse de ihtiyaç duyduğu beceriler kazandırılmaktadır ve bu beceriler kadınlar için ev ve bakım işleri; erkekler için ise ev dışındaki vazifelerle ilgilidir *Çatışmacı yaklaşıma* göre toplumda bireylerin maddi kaynakları çerçevesinde bir çatışma içerisinde dengede olduklarını ileri sürmektedir. Kadın ve erkeğin eşit olmamasının nedeni de aile kaynaklarının erkeklerin kontrolünde olmasıdır. Kapitalizm, erkekleri ücret elde etme, mülkiyet ve miras yoluyla daha güçlü kılması ve kadınları tüketici olmaya teşvik etmesi sebebiyle durumun sorumlusu ilan edilmektedir. *Etkileşimci yaklaşım (sembolik etkileşim teorisi)*, benlik oluşumuna yoğunlaşmakta ve bu oluşumun verili değil zaman içinde sosyalizasyon ile oluştuğunu ifade etmektedir. Biyolojik cinsiyet doğuştan kazanılır, toplumsal cinsiyet ise sonradan oluşturulmaktadır. Bireylere rolleri toplum tarafından dağıtılırken kadına daha pasif olmak öğretilmektedir.

Belirlenen rollere uymayanların toplumdan dışlanacağı düşüncesi de yer edinmiştir. *Fenomenoloji teorisi* kadının şimdiki ikincil konumunun geçmiş etkileşimlerden doğduğunu ve düşünce sistemi baştan aşağı değişmedikçe devam edeceğini dile getirmektedir. İnsanlar algılama biçimlerini ve kültürlerini sorgulamaya davet edilmektedir. *Rasyonel seçim teorisine* göre bireyler belli amaçlara ulaşmak için rasyonel davranırlar. Kadının ev içi görevlerini yapması onun için akılcı eylemdir ancak teori kadının bu düşünceye nasıl sahip olduğunu açıklamamaktadır. *Beden teorisi* kadın bedeninin bir tüketim nesnesi haline getirilerek erkekler tarafından tek tipleştirildiği üzerinde durmaktadır. Çizilen stereotipe benzeme çabasıyla kadın, diyet ürünler, kozmetikler, estetik operasyonlar ve benzerlerinin tüketicisi haline gelmektedir. Kadın ve bedeni kendini gerçekleştirirken toplumun o andaki kontrolü başkasının elinde olan kurallarına göre davranacaktır. Kadının toplumsal yapıdaki yerini açıklayan teorilerden *feminist teori* ise burada bahsedilen teorilerin oluşturduğu bilgi birikiminden beslenerek oluşmuştur ve oldukça kapsamlıdır. Toplumsal cinsiyet kavramı etrafında ayrımcılığın neden ve sonuçlarını analiz etmiştir. Feminist yaklaşıma göre toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılık, temelde yanlış olan bir varsayıma dayalı olarak ortaya çıkmaktadır. Buna göre cinsiyet rolleri doğaldır ve biyolojik varlığımıza bağlı olduğundan değişmez. Oysa cinsiyet rolleri hem bulunulan kültüre hem de içinde yaşanana zamana göre değişmektedir (Bora, 2011). Toplumun kadınlardan beklediği davranışlar kadınların sahip olduğu hakları kullanmasını dahi engelleyebilmekte ve hatta bazen onun hayat hakkına dahi zarar verebilmektedir.

Cinsiyete dayalı ayrımcılık doğrudan ve dolaylı olmak üzere iki biçimde ortaya çıkabilmektedir. Bir kişinin bir kadına sırf kadın olduğu için bir erkeğe olandan daha olumsuz veya daha az olumlu bir tutum ile yaklaşması doğrudan ayrımcılıktır. Bu türden ayrımcılığa Bora (2011) şu şekilde örnek vermektedir:

“Bir kamu kuruluşu eleman alımı için ilan verdiğinde, ‘askerliğini yapmış olmak’ koşulu arıyorsa, ayrımcılık yapmış demektir. Çünkü, zorunlu askerliği Türkiye’de yalnızca erkekler için geçerli bir vatandaşlık görevidir ve kadınlar askerlik yapmazlar. Açıkça söylenmese de bu koşul o işe bir erkeğin alınacağını ifade ediyor demektir. Bu ilanı veren kurum, temel insan haklarından olan ‘çalışma hakkı’ nı ihlal etmiştir.” (Bora,2011:4)

Cinsiyete dayalı ayrımcılık her zaman bu şekilde açıkça gerçekleşmemektedir. Biçimce tamamen eşitlikçi olan düzenlemeler uygulamada kadınlar açısından olumsuz etkiler doğurabilir. Bu durumda ise dolaylı ayrımcılıktan söz edilir. Bakım yükünün anneye ait olduğuna inanılan bir toplumda yeterli kreş hizmetlerinin sunulmamasından kaynaklı olarak kadının istihdamdan çekilmesi bu türden bir ayrımcılık örneğidir. Bu örnekte kadının ihtiyaçları görmezden gelinerek ayrımcılık yapılmaktadır.

Cinsiyete dayalı ayrımcılığın hangi araçlarla uygulandığı hususu incelendiğinde ise ilk sırada şiddet gelmektedir. Fiziksel, cinsel, ekonomik veya psikolojik olarak uygulanan şiddet veya “yanlış” davranmaları durumunda uğrayacakları şiddet ile tehdit edilmeleri kadınlara çok daha dar hareket alanı kalmasına neden olmaktadır (Bora,2011:11). Ayrımcılık araçlarından bir diğeri ise atasözleri ve deyimlerden bugünün en çok kullanılan medya aracı olan her yerde karşımıza çıkan basmakalıp yargılardır. Bu yargılara evlenme teklifini kadının yapmaması gerektiğinden kadınların bedenlerinin ne şekilde olacağına karar veren moda yönlendirmelerine kadar birçok örnek vermek mümkündür.

1.1.3. Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ve Pozitif Ayrımcılık

20. yüzyıl sonlarında kadınlar açısından eşitlik ile ilgili sorunlar gündeme gelmeye başlamıştır. 19. yüzyıl sona ererken, Batıda oy hakkı için çaba gösteren kadınlar devam eden süreçte ayrımcılıkla mücadele etmeye başlamışlardır. Bu mücadele alanının genişlemesinde hem insan haklarının niteliğinde görülen gelişmeler hem de kadınların ekonomik hayata katılımı ile birlikte ev dışında daha çok yer almaları önemli rol oynamıştır. Kadınlar kendi hakları üzerine sorgulamalara başlarken bir yandan da işgücü olarak onlara ihtiyaç duyan toplum mecburen tutumunda değişime gitmek zorunda kalmıştır (Koray,2008: 341). Toplumsal cinsiyet eşitliği kavramı, toplumun tüm kurumlarında kadın ve erkeğin mevcut kaynak, fırsat ve güçten eşit olarak faydalanabilmesini ifade etmektedir (Aytekin, 2014:1). Toplumsal cinsiyet eşitliği herşeyden önce eşitliğin bir insan hakkı olmasından kaynaklı olarak adaletin sağlanması için gereklidir. Bunun yanı sıra toplumların insanı merkeze alan ve sürdürülebilirliği hedefleyen kalkınma stratejileri için de elzemdir.

Dedeoğlu (2009), cinsiyet eşitliğini kavramlaştırırken kullanılan üç yaklaşımdan söz etmektedir. Bunlardan ilki kadın ve erkeğin aynı olduğu ve dolayısıyla her iki cinsiyete tamamen aynı yaklaşılması gerektiğini üzerinde durmaktadır. İkinci kavramlaştırma bu ilk yaklaşımın eleştirisinden doğar ve farklılığa dikkat çeker; kadınlar erkeklerden farklıdır dolayısıyla yaptıkları katkılar da farklıdır. Ancak bu farklılık bir cinsiyetin katkılarının daha faydasız sayılmasını getirmemeli ve her iki cinsiyete de aynı yaklaşılmalıdır. Üçüncü kavramlaştırma ise toplumsal cinsiyet ilişkilerinin dönüşümü ile ilgili önerilerde bulunmaktadır (Dedeoğlu, 2009:47). Toplumsal cinsiyet eşitliği uygulamalarında bu üç yaklaşımın durum ve zamanın gerektirdiklerine göre karması uygulanmaktadır.

BM İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin başlangıç kısmında ilk kez uluslararası bir belgede kadın erkek eşitliğinden şu şekilde bahsedilmektedir;

“ BM halkları, temel insan haklarına, insanlık onuruna ve değerine, erkek ve kadınların eşit sahip olduklarına olan inançlarını Birleşmiş Milletler şartında teyit ederek, daha geniş özgürlükler düzeni içinde toplumsal ilerlemeye ve yüksek standartlara ulaşmaya kadar verdiklerinden(...)” (Dinçkol,2005:106).

Yine aynı bildirgenin 2. maddesi haklara sahip olunmada cinsiyet dâhil hiçbir ayırım gözetilemeyeceğine dair bir hüküm içermektedir. 7. maddede ise ayrımcılık yapılmaksınız herkesin hukuk önünde eşit olduğu düzenlenmektedir.

İnsan haklarında genelden özele doğru yaşanan değişim eşitlik ile ilgili düzenlemeler anlamında da kendisini göstermiştir. Genel eşitlik anlayışının bazı grup ve bireylerde işe yaramaması düşünceci ile “fırsat eşitliği” anlayışı ortaya çıkmış ve en sonunda kadın hareketinin de amaçlarından olan “sonuçlarda eşitlik” amaçlanır hale gelmiştir (Koray,2008:342). Kadınların, günümüz dünyasında hâkim olan ataerkil düzenin kadını çeşitli açılardan sınırladığı ve bundan korunması için kadın haklarının ayrıca gündeme gelmesi gerektiği söylemi yaygınlaşmıştır. İkinci dalga kadın hareketi kendisinden önceki hemcinslerinin elde ettikleri kazanımların fiilen tatbiki hususunda eleştirilerde bulunmuşlardır. Kadın hareketinin birikimleri göstermektedir ki ataerkil yapıyı salt

hukuki düzenlemelerle kökten değiştirmek imkânsızdır, hukuksal çalışmaların yanı sıra değer yargılarının değişmesi için kültürel değişimler de gerekmektedir (Koray, 2008:344). Gereken bu köklü değişimin sağlanabilmesinin bir adımı olarak insan haklarına “kadın hakları” yeni bir boyut olarak eklenmiştir. “*Bu hakların kabulüyle en başta yasal düzenlemeler, daha sonra da toplumsal değerler olmak üzere toplumların kadın ve erkeğe bakış açısındaki ayrımcılığın ortadan kalkacağı ve hakların kullanılması ile olanaklardan yararlanma açısından kadın-erkek arasındaki eşitsizliğin giderileceği umulmaktadır*” (Koray, 2008:345). Pozitif ayrımcılık uygulamaları da kaynağını bu noktadan almaktadır. Bir kuralın herkese aynı şekilde uygulanması biçimsel ve aritmetik bir eşitlik meydana getirecek ve aslında bir tür eşitsizliğe yol açacaktır. Aristoteles bunu dağıtıcı ve dağıtıcı adalet kavramları ile açıklamaktadır. Dağıtıcı adalet, toplumun maddi/manevi kaynaklarından herkesin kendi durumuna göre pay almasını, denkleştirici adalet ise kimsenin özel durumunu göz önünde bulundurmaksızın herkese aynı davranılmasını ifade etmektedir (Dinçkol,2005:104). Pozitif ayrımcılık, dağıtıcı adaleti benimseyen; dışlanmış ya da dezavantajlı olarak tanımlanabilecek kesimlerin çeşitli alanlarda temsili yolunun açılmasını amaçlayan politika ve uygulamalar bütünüdür. Pozitif ayrımcılık, yasalarda sağlanmış olan eşitliğin fiili olarak da etnik köken, cinsiyet, ırk gibi farklılıklardan soyutlanarak tam olarak gerçekleştirilmesi için tazmin edici bir “ayrımcılıktır”. Bu türden bir ayrımcılığın toplumsal cinsiyet bağlamında savunulmasının sebebi ise temelde kadınların kamusal yaşamdan dışlanmış olmalarına neden olan farklılıklardır (Öztan, 2004). Acar ve Altunok(2017) farklılık siyaseti denilen bu uygulamalardan çalışmalarında şu şekilde bahsetmektedir:

“Güçlüde daha çok gündem haline gelen farklılık siyaseti, yasalar karşısında bireylerin eşit olduğunu varsayan siyasal perspektife yapısal ve tarihsel eşitsizlik eksenlerini işaret etmekte, aynı zamanda bunların dönüştürülmesi ve gerçek anlamda eşitliğin sağlanması için farklılıkların tanınması ve hesaba katılması gerektiğini savunmaktadır.” (Acar ve Altunok, 2017:71-72)

Pozitif ayrımcılığın gündeme kadın hareketlerinin katkısıyla girmesinin ardından uluslararası örgütlerde gelişen duyarlılık devletlerin bu yönde politikalar benimsemesine önemli katkılar sağlamıştır.

1.1.4. Eşitlik Politikaları ve Uluslararası Örgütlerce Ana Akımlaştırılması Stratejisi

Kültürlerin ve değerlerin değişmesi kısa zamanda gerçekleşmez ancak birçok ülke kadın hakları konusunda yasal düzenlemeler yapmaktadır ve kanunlarında eşitliği sağlamaya yönelik düzenlemeler yapılırken, toplumun kadına yönelik tutumunu iyileştirmeye yönelik bir kurumsallaşma çabası da mevcuttur. Bunlara örnek olarak kadınların istihdama katılımının özendirilmesi, siyasette kadın temsilini artırmaya yönelik kota uygulamaları gibi bir takım önlemler gösterilebilir. Bu düzenlemeler sosyal politikanın yeni bir alt dalı olarak refah devletlerince uygulanan “eşitlik politikaları”dır (Koray, 2008:347).

BM ve AB başta olmak üzere uluslararası kuruluşlar tarafından, eşitlik politikalarını bir sosyal politika anlayışı olarak üye ve temas halindeki ülkelere benimsetme amacı güdülmektedir. Bu kuruluşların, toplumsal cinsiyet eşitsizliğini kabul etme ve toplumsal cinsiyet eşitliğini ana akımlaştırma stratejileri çerçevesinde attıkları adımların en önemlisi olarak; BM, 1975-1985 dönemini “Kadın On Yılı” ilan etmiş ve bu çerçevede, 1979’da “Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Hakkında Sözleşme (CEDAW)” kabul edilmiştir. CEDAW ile üye devletler kadınlar ve erkeklerin eşitliğini fiilen de sağlamakla sorumlu tutulmuş ve bu önlemlerin ayrımcılık olarak nitelendirilemeyeceği sözleşmenin 3. Maddesinde karara bağlanmıştır (UN Women, 2011). BM, toplumsal cinsiyeti ana akımlaştırma stratejisini mevzuat, politikalar veya programlar da dâhil olmak üzere planlanmış tüm eylemlerin, tüm alanlarda ve tüm seviyelerde kadın ve erkekler için ortaya çıkan sonuçların değerlendirilmesi süreci olarak tanımlamaktadır (Keçeci 2016: 62). Bu strateji ile amaçlanan, kadın ve erkekler arasındaki eşitsizliğin sona ermesi için her iki cinsin de deneyimlerinin ve endişelerinin her türlü politika tasarlanırken, yürütülürken ve denetlenip değerlendirilmesi yapılırken göz önünde bulundurulmasıdır. Toplumsal cinsiyet eşitliği politikaları BM tarafından CEDAW’ın, anlaşmayı 1985’te imzalayan Türkiye’nin de dâhil olduğu yaklaşık 200 ülke tarafından onaylanmasından sonra ana akımlaştırılmaya başlanmıştır. Günümüzde ise bu politikalar küresel hale gelmektedir. 1995 yılında imzalanan Pekin Deklarasyonu ve Eylem Planı ile ülkeler CEDAW’a ve diğer eşitlik belgelerine bağlılıklarını tekrar

göstermişlerdir (Keçeci 2016: 62). Bu iki temel düzenleme de kadınların eşitlik talebinde buldukları alanlara ilişkin çeşitli sorunlarının göz önünde bulundurulmaya başlanması açısından önem arz etmektedir ve bunların hazırlanma ve kabulünde kadın hareketlerinin payı büyüktür. Ancak feministler bu kadar uluslararası sözleşme ve taahhüt olmasına rağmen kadınlara yönelik cinsiyet ayrımcılığında somut bir ilerleme olmamasının sebeplerini sorgulamışlardır. BM stratejilerinin istenen başarıya ulaşamamasının iki temel nedeni bulunmaktadır. Bunların ilki, neoliberal politikaların etkisinde küreselleşen piyasaların kadınlar ve kadın emeği üzerine etkileri; ikincisi ise bu stratejilerin uygulandığı ülkelerin kültürel yapılarının ve değer yargılarının etkisidir (Keçeci, 2016: 63).

AB ise 1970’li yıllarda kadınların istihdama aktif katılan bireyler olarak haklarını oluşturmak amacıyla kapsamlı yasalar geliştirmiştir. Daha sonra üye sayısı artan birlikte bu konuda sürdürülen çalışmalar kadının görünmeyen emeğinin de göz önünde bulundurulduğu çalışmalara evrilmiştir. Hem ücretli hem de ücretsiz emeğin eşler arasında dengeli dağıtılmasını sağlamaya yönelik düzenlemeler yapılmıştır (Dedeoğlu, 2009:47). AB’nin cinsiyet eşitliği politikaları ile toplumsal cinsiyete dayalı uygulamalar özelden kamusalaya dönüştürülmektedir. Bunu yaparken devletler, kadınların bakım, istihdam vb. günlük hayat çıkarlarını karşılayacak pratik toplumsal cinsiyet çıkarlarını gözetebilir ya da cinsiyete dayalı iş bölümünün tamamen ortadan kaldırılmasına yönelik stratejik toplumsal cinsiyet çıkarlarını gözetken bir yaklaşım benimseyebilir (Dedeoğlu ve Elveren, 2017:33-34). 2000 yılında, AB tarafından “ Cinsiyet Eşitliği İçin Çerçeve Strateji” kabul edilmiş ve cinsiyet eşitliğinin sağlanmasını teşvik etmek için, ekonomik hayat, siyasete katılım ve temsil, sosyal haklara erişim, sivil yaşam ve cinsiyet rolleri alanlarında beş yıl süreli bir eylem planı uygulamaya konulmuştur (Koray,2011). AB’nin düzenlemeleri Türkiye’nin üyelik başvurusu sürecinde yaptığı reformlara yansımış olması dolayısıyla ayrıca önem arz etmektedir.

1.1.5. Türkiye’de Kadın Hareketi ve Eşitlik Politikaları

Türkiye’de kadınlarının toplumsal hayata ve siyasete dâhil olmak için çabaları Osmanlı Devleti’nin son döneminde başlamıştır. Tanzimat ve II. Meşrutiyet ile gelen Anayasa,

kadınların siyasi hayattaki varlıkları için girişimde bulunmalarının yolunu açmıştır. Araştırmalar Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde boşanma hakkı, çokeşli ve görücü usulü evliliklerin yasaklanması, kadınlar için çalışma hakkı ve iş imkânlarının yaratılması, eğitim sisteminde reform ve kadının eğitim alma hakkı gibi ortak taleplerde birleşen ve genellikle dergiler etrafında örgütlenen bir kadın hareketinin varlığını göstermektedir.

I. Dünya Savaşı ardından kurulan yeni devlet ise kadınları erkeklerin olduğu her yerde olmaya teşvik eden söylemleri ile dikkat çekmektedir. Kadınlar için ilk kadın pilotun havalanması, göreve giden fedakâr kadın öğretmenlere methiyeler düzen edebiyat ederleri ve ilk kadın sporcular gibi sevindirici gelişmeler yaşanmıştır. Cumhuriyet döneminde İsviçre Medeni Kanunu'ndan yararlanılarak çok evliliği yasaklayan ve boşanma durumunda kadınıla erkeği eşit kılmayı amaçlayan düzenlemeler içeren Türk Medeni Kanunu 1926'da kabul edilmiştir. 5 Aralık 1934'te ise kadınlar yerel ve genel seçimlerde seçme ve seçilme hakkına kavuşmuşlardır. 1935 yılında 12. Uluslararası Kadınlar Kongresi 39 ülkeden katılımcılarla İstanbul'da Yıldız Sarayı'nda toplanmıştır. Kadınlara verilen seçme ve seçilme hakkı bu kongrenin henüz bu hakkı elde etmek için mücadele eden kadın delegelerince olumlu karşılanmıştır. Kongrede evli olsun veya olmasın kadının çalışmasının engellenmemesi; kadın-erkek ayrımı gözetilmeksizin eşit işe eşit ücret verilmesi; kadına erkek gibi işinde ilerleme olanaklarının tanınması gibi talepleri içeren ekonomik eşitlik hakkındaki kararlar oylanmıştır (Ulucan,2014). Ancak ilerleyen yıllarda kadınlar yine 'ulusun anası' olmuşlar ve evlerine dönmeleri için gerekenler yapılmaya başlanmıştır. Böylece kadınların Avrupa'da istediği hakları peşinen verdiğini ve bununla yetinilmesi gerektiğini düşünen siyasi erk tarafından kadın hakları konusunda bir geriye gidiş de başlatılmıştır. Zaten verilen hakların uygulaması da hedefleri yansıtmamıştır. Bu haklardan daha çok büyük şehirlerde yaşayan, yüksek sosyo-ekonomik sınıftan ve bürokratik çevrelerden gelen kadınlar yararlanabilmiş, özellikle kırsal kesimlerdeki kadınlar olmak üzere nüfusun genel ortalaması bu hakların birçoğundan mahrum kalmıştır. Örneğin, İlkaracan (2003) çalışmasında "ilköğretim 1924'ten beri zorunlu olduğu halde, 1990 nüfus sayımına göre Türkiye'de yaşayan kadınların % 28'i halen okuma yazma bilmemekte ve kadınların Meclis'teki temsil oranının, Cumhuriyet'in ilk meclisindeki oranının da altında, % 5'in altında

seyretmekte” olduğuna değinmektedir (İlkkaracan,2003:618). Türkiye’de ilk dalga feministlerin en önemlilerinden Nezihe Muhiddin’in kurduğu Kadınlar Halk Fırkası(1889-1958)⁶, talepleri aşırı bulduğu için kapatılmış ve Nezihe Muhiddin de Fransız süfrajeterleri gibi basın tarafından saldırıya uğramıştır. Parti kuramayınca kurduğu Türk Kadınlar Birliği’nden ve siyasetten yavaş yavaş baskıyla uzaklaştırılacaktır.

Türkiye’deki kadın hareketi de dünya kadın hareketine paralel biçimde liberal feministlerin talep ettiği hakların kazanılması ile yaşanan durgunluk dönemini yaşamış ve ardından 1960 ve devamında tekrar aktif hale gelmiştir. Bu hareket de literatürde tartışmalar olmakla birlikte 1923-1980 dönemi ve 1980 sonrası dönem olarak iki döneme ayrılmaktadır. 1980 askeri darbesi ortaya çıkan ilk sosyal hareket olan kadın hareketinin en temel eleştirisi, Cumhuriyetin kadınlara yönelik bakış açısına olmuştur. (Malkoç,2013: 207). Cumhuriyetin ilk döneminde kadınlara verilen haklarla asıl niyetin kadınlar ve erkekleri eşit hale getirmek değil, Osmanlı’nın dini hegemonyasını yıkmaya ilişkin ideolojinin bir parçası olduğu eleştirisini getirmişlerdir. Acar ve Altunok (2017) çalışmalarında bu eleştirilerden şu şekilde söz etmektedirler;

“Türkiye’de hem farklı grupların politik argümanlarını temellendirmekte kullandıkları, hem de bu tartışmaların söylem ve pratik analizlerini yapan akademik çalışmalarda öne çıkan yaklaşımın devlet merkezci olduğunu söyleyebiliriz. Bu yaklaşım, devleti toplumsal cinsiyet eşitliği anlayışı da dâhil olmak üzere, ekonomik, toplumsal ve siyasal düzene ait değer ve normların kaynağı ve düzenleyicisi olarak görmüş ve siyasal soru ve talepleri de hep bu açıdan okumuştur... Bu bağlamda “laik” veya “Kemalist” olarak adlandırılan görüş, toplumsal cinsiyet eşitliği ve Türkiye’de kadınların statüsünün yükseltilmesi konularında Cumhuriyet reformlarını ‘tek belirleyici’ olarak görmüş, bu reformları toplumun ve kurumların modernleşmesindeki büyük etkileri nedeniyle koşulsuz yüceltmıştır. 1980’lerden bu yana, bu bakış açısı, devletin genel olarak(ve özelde toplumsal cinsiyete dair) eşitlik anlayışının farklı kültürel, dini, etnik ve cinsel kimlikleri tanımakta ve bu kimliklerin taleplerine cevap vermekte,

⁶ Kadınlar Halk Fırkası’nın, Cumhuriyet Halk Fırkası’nın faaliyetlerini ve otoritesini sarsacağı düşünülmüş, kadın haklarının kazanımı feministlere değil, Kemalistlere mal edilmek istenmiştir. Bu dayatmayı kabullenen KHF, Türk Kadınlar Birliği çatısı altında denetimli olarak etkinliklerini sürdürmeye devam etmiştir(Türk,2010:42).

gönülsüz olmasa da isteksiz kaldığı argümanlarıyla eleştirilmeye başlanmıştır.” (Acar ve Altunok, 2017:74)

Cumhuriyet kurulurken tüm ulus-devlet inşa süreçlerinde olduğu gibi, cinsiyet, etnik köken, dini inançlar gibi farklılıklar bir kenara bırakılarak “eşit haklara sahip” vatandaşlar bir ideal olarak ortaya çıkmıştır. Bu süreçte, yeniden üretim rolleri ile ulus-devlet kuruluş sürecinin önemli aktörlerinden olan kadınların erkeklerle eşit olması gerekliliği özellikle vurgulanmıştır. Eşitliğin sağlanması ile eğitimle kolayca halledilebilecek bir mesele olarak yüzeysel biçimde değerlendirilmiştir. Cumhuriyetin eşitlik politikası kadınların kamusal alanda ve iş hayatında görünür olmalarını önemsemiş, ancak bunun yanında kadınların geleneksel ev kadınlığı ve rollerinin de sürmesini beklemiştir; “mükemmel” modern cumhuriyet kadını modeli yaratılmıştır. 1980’lere kadar da hiçbir toplumsal hareket Cumhuriyetin toplumsal cinsiyet eşitliği yaklaşımını eleştirmemiştir (Acar ve Altunok, 2017:78). Cumhuriyet reformlarının getirdiklerinden faydalanabilen kentli ve eğitimli kadınlar bu reformları savunmuşlardır.

1987 yılında şiddet gördüğü gerekçesi ile bir kadın tarafından boşanma davası açılmıştır. Hâkim, davayı “kadının sırtından sopayı, karnından sıpayı eksik etmeyeceksin” atasözüne bir atıfla reddettiğinde feminist bir kampanya başlamış; kadınlar davaya müdahil olma başvuruları yapmış ancak talepleri reddedilmiştir. Bunun üzerine, 17 Mayıs 1987 tarihinde 1980 askeri darbe sonrası ilk kanuni miting gerçekleştirilmiştir (İlkkaracan, 2003). Bu mitingin ardından bir kadın festivali, ulusal kitap fuarında şiddete karşı bilgilendirme amaçlı bir kadın standı kurulması, şiddet konusunda ilk kamu araştırmaları ve ‘Bağır! Herkes sesini duysun!’ adlı kitapçığın yayımlanması gibi gelişmeler olmuştur. 1989 yılında ilk kez Türkiye’de “cinsel taciz” konulu bir kampanya başlatılmıştır. Ankara’da ‘Feminist Haftasonu’ adı ile Birinci Feminist Kongre düzenlenmiş ve cinsel tacize karşı kampanyalar yapılmıştır. Bunların akılda kalanlarından biri tacizcilere batırmak üzere üzerinde ‘Bedenimiz bizimdir’ sloganını taşıyan mor iğnelerin dağıtıldığı kampanyadır. Kampanya, İstanbul ve Ankara’nın yanı sıra İzmir’de de etkili olmuştur (Malkoç, 2013:210). Türkiye’de kadın hareketi, radikal, liberal, İslamcı, Marksist veya sosyalist olan beş farklı ideolojiden

kadınları ortak paydada⁷ buluşturmuştur. Özellikle de Cumhuriyetin eşitlik yaklaşımı çeşitli ideolojilerden kadınlarca ortak biçimde sorgulanmıştır. Bu sorgulama sürecinin devamında feminist hareket devletle arasına mesafe koymuş ve toplumun öne çıkan sorunlarına yönelmiştir. Bilinç artırma çalışmaları yapılmış ve aktif olarak cinsiyetçi iş bölümü, şiddet, bekâret, cinsiyete dayalı iş bölümü gibi konular üzerinden ataerkil toplum yapısı eleştirilmiştir.

Türkiye'nin eşitlik politikaları anlamında attığı önemli adımlar izlediği AB stratejileri ile doğrudan bağlantılıdır. Bu bağlamda öncelikle eşitsizlikleri ortadan kaldıran eşit ücret, istihdam vb. konuları ele almıştır. Sonraki aşamada farklılıklara odaklanarak bakım vb. konularda kadınlara destek sağlamayı hedeflemiş ve son perspektif olarak da geleneksel kadın-erkek rollerini dönüştürmeyi hedefleyen düzenlemeler (iş-yaşam dengesi vb.) vurgulanmaya başlamıştır (Dedeoğlu, 2009:48). Bu çerçevede:

- 2002 yılında yeni Medeni Kanun ile kadınlara karşı ayrımcılığı destekleyen maddeler kaldırılmıştır (Örn: Aile reisliğinin kaldırılması, eşlerin eşit hak ve yükümlülüklerinin güvence altına alınması, evlilik birliği sırasında edinilmiş malların eşit paylaşılması). Edinilmiş mallara katılım rejiminin benimsenmesi ile kadının aile içindeki karşılıksız emeğinin bir değere sahip olduğu kabul edilmiştir (Dedeoğlu ve Elveren; 2017: 34).
- 2003 yılında 4857 Sayılı İş Kanunu ile işgücü piyasalarında kadın-erkek eşitliğini destekleyen AB direktiflerine uyum sağlayacak düzenlemeler

⁷ “Türkiye’de, yakın geçmişte, bazı muhafazakâr kadın örgütlerinin laik ve feminist kadın grupları ile aynı amaçlara yönelik çabalar sergiledikleri ve ortak eylemler içinde yer alma, hatta onlarla birlikte eylem üretme deneyimleri de olmuştur... Bu tür birlikte hareket etme deneyimlerinin en bariz örnekleri, 2001’de Türk Medeni Kanunu ve 2004’te Türk Ceza Kanunu yapımı süreçlerinde ve 2004 ve 2010’da Türkiye’nin Birleşmiş Milletler CEDAW Komitesi’ne rapor vermesi nedeniyle sivil toplum tarafından yazılan CEDAW Gölge Raporların hazırlanması süreçlerinde ortaya çıkan geniş tabanlı “kadın koalisyonları”dır. Kemalist, feminist ve muhafazakâr kadın örgütlerinin yer aldığı bu koalisyonlar söz konusu yasalarda toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin giderilmesini amaçlamışlar ve bu hususta yeni yasalarda önemli kazanımlar elde edilmesini de sağlamışlardır...”(Acar ve Altonuk, 2017: 91)

yapılmıştır. Kadının gebelik gerekçesiyle işten çıkarılması yasaklanmış ve ilk kez iş yerinde cinsel istismarın önlenmesine ilişkin hükümler Kanun'a eklenmiştir.

- 4857 Sayılı İş Kanunu 88. md. gereği hazırlanan Gebe ve Emziren Kadınların Çalıştırılma Şartlarıyla Emzirme Odaları ve Çocuk Bakım Yurtlarına Dair Yönetmelik ile 100-150 işçi çalıştıran işyerleri için bakım odaları kurmak; 150 den fazla işçi çalıştıran işyerleri için kreş açılması zorunlu kılınmıştır.
- 2003 yılında 4787 Sayılı Aile Mahkemelerinin Kuruluş, Görev ve Yargılama Usullerine Dair Kanun kabul edilmiş ve burada görevlerin arasında ailede şiddetin önlenmesine de yer verilmiştir
- 2004 yılında Anayasanın 10. maddesi değiştirilerek Anayasa'ya; “kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir. Devlet, bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlüdür. Bu maksatla alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı olarak yorumlanamaz” fıkrası işlenmiştir. Aynı şekilde “Çocuklar, yaşlılar, özürllüer, harp ve vazife şehitlerinin dul ve yetimleri ile malul ve gaziler için alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı sayılmaz” ibaresi de Anayasa'ya eklenerek AB direktifleri doğrultusunda pozitif ayrımcılık anayasal bir ilke haline gelmiş ve devlet bu ilkeyi hayata geçirmekle yükümlü kılınmıştır (Ulucan,2014).
- 2005 yılında Belediyeler Kanunu'nda yapılan değişiklik ile nüfusu 50 bini aşan belediyelere sığınma evleri açma zorunluluğu getirilmiştir. Bu konuda 2007 yılında il özel idarelerine de sorumluluk yüklenmiştir.
- 2005 yılında Ceza Kanunu ile cinsel suçlar “toplumsal ahlak” veya “toplum kurallarına” karşı işlenmiş suçlar kategorisinden çıkarılıp bireye karşı işlenmiş suç olarak tanımlanmıştır (Dedeoğlu ve Elveren; 2017: 34).

- 2011 yılında, 11 Mayıs 2011 tarihinde İstanbul’da Kadınlara Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi (İstanbul Sözleşmesi) imzaya açılmıştır. Türkiye bu antlaşmaya taraf olan ilk devlet olarak 8 Mart 2012 tarihinde TBMM’de onayladığı sözleşmeyi yürürlüğe sokmuştur.
- 2012 yılında İstanbul Sözleşmesi hükümleri ile uyumlu olarak, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı’nın hazırladığı 6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Yönelik Şiddetin Önlenmesine İlişkin Kanun yürürlüğe girmiştir. Ancak bu Kanun kadın örgütlerince şiddetin önlenmesine yönelik bütüncül politikalar üretmediği gerekçesiyle eleştirilmektedir (Acar ve Altunok, 2017:98).

Bu olumlu gelişmelere rağmen toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizliklerin sürmesi ile ilgili olarak Dedeoğlu ve Elveren (2017) de şu eleştirilerde bulunmaktadır;

“...kadınlara eşitlik vaat eden reformlar, bazı durumlarda kadınların geleneksel toplumsal cinsiyete dayalı rollerini muhafaza ederek, onların özel olarak korunmaya muhtaç, güçsüz ve kırılgan bir grup olduklarına ilişkin algıyı güçlendirmektedir... Kadınların temel ihtiyaçlarına cevap verecek politika önlemleri olmadan kanunlar önünde cinsiyet eşitliğinin sağlanması ile refah devletinin değişen yapısı kadınların kırılganlığını daha da arttırmakta ve kadınları savunmasız bırakmaktadır.” (Dedeoğlu ve Elveren; 2017: 30)

“Son yıllarda, hükümetlerin neo-liberal ajandaları ve yaygınlaşan muhafazakârlık sonucu kadınların konumunu ve toplumdaki rolünü geliştirmek için yapılan yasal değişimleri pratik politika uygulamaları ile desteklemediklerinden toplumsal cinsiyet eşitliği politikaları uygulamaya taşınamamıştır. Refah devletinin değişen yapısının kadın erkek eşitliğini sağlamayı hedeflemekle beraber kadınların eskiden sahip olduğu ayrıcalıkların bu kayıpları karşılayacak politika önlemleri olmadan ortadan kaldırılması kadınların kırılganlığını daha da arttırmaktadır. Yasal metinlere hapsolan cinsiyet eşitliği politikaları ve reformlar, kadın erkek eşitliğini sağlamaya yönelik politik kararlılık ve istek olmadan etkisiz kalmaya mahkûmdur. Arzu duyulan sonuca ulaşmak için, kadın istihdam kotalarının belirlenmesi, çocuk ve yaşlı bakım hizmetlerinin artırılması gibi geleneksel toplumsal cinsiyet normlarını ve ilişkilerini değiştirmeyi hedefleyen provokatif adımlar atılarak cinsiyet eşitliği politikaları hayata geçirilmelidir.” (Dedeoğlu ve Elveren; 2017: 36)

1.2. SOSYAL POLİTİKA KAVRAMI

Sosyal politika kavramı Latince “belirli bir amaç için alınan önlemler topluluğu” anlamına gelen politika kavramı ile ; “ortak, dost, arkadaş” anlamlarına gelen socius kelimesinin bir araya gelmesi ile türetilmiştir. Bu kavram devletin belirlediği toplumsal amaçlar için yaptığı düzenlemeler ve yürüttüğü politikaları ifade ederken kullanılmaktadır. En genel anlamı ile sosyal politika, “*bir ülkede, devletin ülke insanının sağlığı, eğitimi, güvenliği, beslenmesi, korunması, barınması ve istihdamının sağlanması yönünde aldığı kararlar ve sürdürdüğü uygulamaların bütünü*” dır (Bedir, 2012: 3) . Kavramı ilk kez Almanya’da, 19. yüzyılın ikinci yarısında Riehl kullanmıştır. Amacı değişen üretim ve yaşam biçimleri ile birlikte ortaya çıkan iş kazası, hastalık, işsizlik, yaşlılık gibi güvence problemlerine karşı çalışan kesimi korumak (Koray, 2008:33) olan kavram 1870’lerde Bismarck tarafından Almanya’da uygulamaya konulmuştur. Kuramsal boyutta ise Ottovan Zwideneck Südenhorst’un 1911 tarihli eseri olan ‘Sozialpolitik’ ile gündeme gelmiştir. Sosyal politika kavramının gerek tanımlanması gerekse içerdikleri üzerinde tartışmalar bulunmaktadır. Tanımı oluşturan kavramların ve kavramlara yüklenen anlamların, sürekli olarak ve derinlemesine değişmesi bu bilim dalının niteliklerini tam olarak yansıtabilecek ve değişmeyecek bir tanımlamayı zorlaştırmaktadır (Şahin, 2018:5). Sosyal politikanın kapsam olarak genişliği kavramı tanımlamada doğurduğu güçlükler sebebiyle literatürde ikili bir tanımlama benimsenmiştir. Dar anlamda sosyal politika, temel olarak sanayisi yükselen toplumlarda ortaya çıkmakta ve emek-sermaye çatışmasını azaltmayı amaçlamaktadır (Koray, 2008:33). Geniş anlamda sosyal politika ise Bedir’in tanımıyla;

“...amacı sosyal adalet ve sosyal eşitlik ile birlikte sosyal reform sağlamak olan, kapsamı sosyal sorunların kapsamı ile paralellik gösteren, ekonomi politikalarına sosyal boyut katma amacıyla olan ve ekonominin işleyişindeki aksaklıkları düzeltici politikaların oluşmasını sağlayan, bu yönüyle sosyal dengeyi arzulayan hümaniter bir bilim dalıdır” (Bedir, 2012:5).

Bu kapsamıyla sosyal politika topluma bir bütün olarak bakar ve toplumdaki herkesi ilgilendiren her minvalde konuyu hiçbir fark gözetmeden ele alır (Şahin, 2018:7; Talas, 1997:33).

Modern toplumlarda nüfus ve buna bağlı olarak korunma gereksinimi artmakta; tasarruflar ve geleneksel dayanışma usülleri ise bu noktada yetersiz kalmaktadır. Bu ve dünyadaki sosyal, hukuksal ve ekonomik gelişmelere bağlı birçok nedenle sosyal politikaya ihtiyaç duyulmakta, var olan politikaların da kapsamı sürekli genişlemektedir. Böylece toplumun önemli kesimini kapsayan politikaların önemi de aynı doğrultuda artmaktadır. Sosyal politikaların bir önemi de bir devletin bu politikaların ne kadar etkili yürüttüğü ile “sosyal hukuk devleti” ilkesinin ne kadar işler olduğunun göstergelerinin paralellik arz etmesidir. Sosyal devlet ilkesine göre devlet sosyal ekonomik hayata aktif olarak müdahalede bulunur. Sosyal politika sosyal devletin ana hedefleri olan eşitlik ve adaleti sağlamak için yapılan müdahaleleri içerir. Eşitlik sosyal politikanın ve refah devletinin temel taşıdır. Sosyal politika denildiğinde akla “yeniden dağıtım” gelmektedir. Dolayısıyla eşitlik (equality) bir anlamda sosyal devletin yaptığı müdahalenin “gerekçesi veya meşruiyeti”nin de temelidir (Güç, 2015:47). Tam bir eşitlikten söz edebilmek için üç farklı eşitlik türünün de tam olarak sağlanmış olması gerekmektedir. Bunlar : kural ve konumların eşitliği anlamına gelen maddi eşitlik; insanların hedeflerine ulaşma yolunda eşit fırsatlara sahip olmasını temel alan fırsat eşitliği ve sonuç eşitliğidir (Güç, 2015:47). Sosyal adalet ise kısaca toplumun birbirinden farklı olan kesimlerinin hayat standartları yönünden birbiri ile dengeli olmasının devlet tarafından gözetilmesi olarak tanımlanabilir. Sosyal adalet, yapısı gereği sosyal hakları doğurur ve ekonomik ve sosyal bakımdan zayıf olanın korunmasını öngörür (Kaynak, 2017). Sosyal devlet anlayışının kabul ettiği sosyal adalet kavramının genel geçerli olan en yaygın açıklaması Rawls’a dayanmaktadır. Rawls’a göre eşitlik iki açıdan değerlendirilmelidir. Öncelikle herkesin aynı özgürlüklere sahip olması açısından eşitlik; ikinci olarak fırsat eşitliği çerçevesinde gerçekleştirilecek olan ekonomik ve sosyal eşitlik. Eşitliğin bu ikinci yönü sosyal adaleti ifade etmektedir (Başbuğ, 2010:106). Kaynak (2017)’a göre, refah ülkelerinde sosyal adaletin sağlanmasında şu kriterler dikkate alınır; (i)yoksulluğun önlenmesi; (ii)eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanması; (iii)işgücü piyasasına katılım; (iv)sosyal güvenlik ve sosyal yardımların organize edilmesi; (v)refah ve gelirin yeniden dağıtılması ; (vi)kaynakların adil dağılımı; (vii)adil vergi düzeni.

1.2.1. Sosyal Politikannın Tarihsel Gelişimi

İnsanlar tarih boyunca kazanç elde etmek için çeşitli ekonomik yapılar kurmuş ve içerisinde yer almışlardır ancak işçiliğın bir statü olarak ortaya çıkması ve çalışma ilişkilerinin kurulması 18. yüzyıl sonlarında Sanayi Devrimiyle olmuştur (Altan, 2007:43). Bundan önce işgücü gereksiniminin aile, akrabalar ve yakın çevreden karşılandığı; dünyanın bazı yerlerinde ise kölelerin kullanıldığı bir ekonomik düzen bulunmaktadır. Çalışma anlamındaki ilk hukuksal düzenlemeler kölelerin sahipleri arasındaki kiralama sözleşmeleridir ancak bu sözleşmeler köleleri özgür bireyler olarak görmediklerinden daha çok eşya hukuku kapsamında yapılmış kabul edilmektedir. Feodal düzende yönetici derebeyleri ve onların egemenliğinde tarım ile uğraşan serfler, sadece kullanım hakkına sahip oldukları toprakları işler, ürettiklerinin bir bölümünü kendilerine ayırır diğer bölümünü ise derebeylerine aktarırlardı. *“15-18. yüzyıllar arasında, küçük feodal birimler yıkılmış; yerlerini prenslikler, krallıklar gibi daha güçlü merkezi otoriteler almış ve böylece ulaşımın güvenli hale gelmesi ile daha kalabalık yerleşim merkezleri kurulmuş; bunu takiben Haçlı seferleri, yeni kıtaların keşfi, sömürgecilik politikaları ile de para ve piyasa ekonomisi önem kazanmaya başlamıştır.”* (Altan, 2007:44) Tüm bu gelişmeler sonucunda artık ailelerin artan ihtiyaçlarını karşılamada kendi ürettikleri yeterli gelmemeye başlamış; yeni iş alanları ve çalışma şekilleri ortaya çıkmıştır. Aldıkları çeşitli hammaddeleri işleyen ya da sadece alıp satan esnafar ve zanaatkarlar grubu oluşmuş ve zamanla örgütlenmişlerdir. 18. yüzyıl ortalarına kadar bunlar tarafından kurulan ve korporasyon olarak adlandırılan mesleki örgütler ekonomide önemli rol oynamışlardır.

Sosyal politika kavramı açısından Sanayi Devrimi bir kırılma noktasıdır. Sanayi Devrimi'nin oluşturduğu çalışma ilişkilerinin ilk ve en önemli ögesi, yeni bir üretim faktörü olan emeğin sahipleri olarak işçi sınıfının oluşmasıdır (Özaydın, 2012:35). Yeni makineler ve iş organizasyonlarının oluşturduğu çalışma yaşamı ve onun etkisinde gelişen sosyal yaşam günümüzde bile çözülememiş olan birtakım sorunları da beraberinde getirmiştir (Özaydın, 2012:33). Sermaye ekonomik yapıdaki gücünü giderek artırmış ve emekçiler ile sermaye arasındaki gerginlik tırmanmaya başlamıştır. Bu dönemde benimsenmiş olan klasik demokrasi ve ekonomide geçerli liberal anlayış

sorunları çözmeye yetersiz kalmıştır. Sömürü artmış, ücretler giderek azalmış, iş ortamının koşulları sürekli daha kötüye gitmiş, kadın ve çocukların da iş hayatına dahil olması ile iş-yaşam dengesinin kurulamaması sonucu aile birliğinde bozulmalar başlamıştır. Sanayi Devrimi'nin yarattığı sorunlar, Fransız İhtilali ve İhtilalin yaydığı yeni düşünce akımları birleşerek devletlerin ekonomik ve sosyal hayata karşı tarafsız kalabilme olanağını ortadan kaldırmıştır (Şahin, 2018:8). Sanayi Devrimi, üretim ilişkilerini neredeyse tamamen değiştirmiş ; kapitalist toplum düzenine geçiş ile birlikte ortaya çıkan ciddi toplumsal çatışmalar sosyal politika uygulamalarının devletler açısından zorunluluğa dönüşmesinin yolunu açmıştır. 1802'de İngilterede sanayi işçisi çocukların çalışma ilişkilerinin düzenlenmesi ile çok dar bir kapsamda başlayan müdahale anlayışı çok kısa bir sürede genişlemiştir (Özaydın, 2012:41). 1802 ve 1833 yıllarında üretim alanında sosyal politikaların ilk örnekleri sayılabilecek Fabrika Yasaları çıkarılmıştır. Bunların ilki çocuk işçilerin iş saatlerini kısıtlayan düzenlemeler içerir ancak etkin denetimi yapılamadığından uygulanamamıştır. İkincisi ise dokuz yaşından küçüklerin tekstil üretimi yapan fabrikalarda çalıştırılmasını yasaklamaktadır (Davutoğlu, 2015:14). Kadınların çocukların yanında koruma kapsamına alınması ise ilk kez 1847'de çıkarılan ve kadınlar ve çocukların tekstil işlerinde on saatten fazla çalıştırılmasını yasaklayan On Saat Yasası ile gerçekleşmiştir. 1890 yılında, devletlerin emek-sermaye gerilimini azaltmak ve emek üzerinden gerçekleşen haksız rekabetin önüne geçmek için düzenleme arayışlarından Berlin Konferansı doğmuştur. 1942 yılında, ilk kurumsal sosyal politika uygulamalarından sayılan ve refah devletinin de kurumsallaşması bağlamında başlangıç belgelerinden kabul edilen Beveridge Raporu yayımlanmıştır. Milletler Cemiyeti'ne bağlı olarak Uluslararası Çalışma Örgütü 1944 yılında, anayasasına da dahil edilen ve kadınların ve gençlerin korunmasına ilişkin önemli hükümler ile analık konusunda düzenlemeler içeren Fildelfiya Bildirisi'ni yayımlamıştır. Bu düzenlemeleri izleyen dönemde devlet, sanayi toplumlarında ekonomik ve sosyal düzenlemelerin temel belirleyicisi hâline gelmiş, refah devleti ortaya çıkmıştır. Devletin ekonomik ve sosyal fonksiyonları anayasalarda da yerini almış ve refah devleti anlayışı güç kazanmıştır (Tuna & Yalçıntaş,1997:199-200 ; Özaydın, 2012:41). 1929 Ekonomik Buhranı, kendi kendine bırakılan ekonominin bir sonucu olarak görülmüş ve Buhranı izleyen yıllarda ekonomide uygulanan liberalizm anlayışı yerini müdahaleci refah devletine bırakmıştır. Bu gelişmeler ile devlet şimdiye

kadarki klasik fonksiyonlarının dışında yeni görevler ve sorumluluklar almış; sağlık, eğitim, konut, sosyal güvenlik ve sosyal yardım gibi alanlarda çeşitli hizmetler üstlenmiştir (Şahin, 2018:8).

1.2.2. Sosyal Politikanın Kişi ve Konu Bakımından Kapsamı

Ortaya çıktığı günden bu yana sosyal politikanın kapsamı hem konu hem de kişi bakımından devamlı olarak genişlemiştir. Başlangıçta sadece işçi kesimini kapsıyorken zamanla insanların hizmet ve kamu sektöründe çalışmaya başlamasıyla birlikte buralarda bağımlı çalışanlar da kapsama girmiştir. Sosyal politikanın kişi bakımından kapsamı şu şekilde özetlenebilir; (i)*Bağımlı Statüde Çalışanlar*: Bu grupta işçiler, kamu görevlileri, sözleşme ile çalışanlar ve memurlar sayılabilir. (ii)*Ekonomik Olarak Güçsüz Kesimler*: Sürekli ve düzenli bir geliri bulunmayan kesimlerdir. (iii) *Özel olarak Korunması Gereken Kesimler*: Çocuklar, yaşlılar, tüketiciler, engelliler, eski hükümlüler, gençler, kadınlar ve göçmenler bu kesimlere dendir. (Bedir, 2012:8-9)

Konu bakımından sosyal politikanın kapsamı ise ortaya çıktığı dönemde, koruyucu hukuksal düzenlemelerin yapılması; kişilerin karşılaşılabilecekleri sosyal risklere karşı sosyal sigortaların oluşturulması ve ücretin korunması olarak ifade edilebilir (Tuna & Yalçıntaş, 1997:102). Günümüz sosyal politikaları ise konu olarak işsizlik, çalışma koşullarının iyileştirilmesi, düzgün iş, yoksulluk, yoksunluk, göç, sosyal dışlanma, çevre ve konut sorunları, ayrımcılıkla mücadele, çocuk ve yaşlı bakımı, cinsiyete dayalı ayrımcılığın önlenmesi, gelir dağılımı adaletsizlikleri ve ırkçılık gibi birçok konuyu kapsayacak biçimde genişlemiştir (Bedir, 2012:9). Sosyal politikanın hedeflerinin odağında artık sadece iş ilişkileri ve çalışma hayatındaki olumsuzluklar değil, kişilerin karşılaştıkları ya da karşılaşılabilecekleri bireysel, sosyal ve ekonomik nitelikli riskler, yetersizlikler ve engeller de kendilerine yer bulmuştur (Altan, 2007:9).

1.2.3. Sosyal Politikanın Amaçları ve Araçları

Sosyal politikanın amaçları olarak, (i)yoksullukla mücadele, (ii)adil gelir dağılımı, (iii)fırsat eşitliği, (iv)sosyal güvenliğin sağlanması sayılmaktadır. Sosyal devletin ve dolayısıyla sosyal politikaların nihai hedefi sosyal adaletin ve sosyal eşitliğin sağlanmasıdır. Sosyal adalet; toplumsaki çeşitli gelir gruplarına mensup bireyler arasında gelir dengesizliklerinin giderilmesi, ekonomik olarak daha kötü durumda olanların diğerleri karşısında korunması ve bireylerin insan onuruna yaraşır biçimde hayatlarını devam ettirebilmesinin sağlanmasıdır. Sosyal eşitlik ile kastedilen ise; toplumda herkesin elde ettiği kazanımların yalnızca toplumsal işbölümü içerisindeki katkısına bağlı olmasıdır. Bunun dışındaki hiçbir etmen (cinsiyet, yaş, ırk, inanç vs.) fırsatlara ulaşmada ya da risklerle karşılaşmada belirleyici olmamalıdır (Dayı,2009: 10-13).

Özcan (2009) sosyal politika araçlarını geniş anlamda ve dar anlamda olmak üzere iki grupta açıklamaktadır. “Geniş anlamda sosyal politika araçları vergileme, regülasyon, kontroller, kamu iktisadi teşekkülleri ve planlamadır. Dar anlamda sosyal politika araçları ise sosyal sigortalar, sosyal yardımlar, sosyal hizmet ve sosyal tazmindir” (Özcan, 2009:34-42). Sosyal politika, kamusal nitelikli diğer tüm politikaların araçlarını kullanmasının yanı sıra kendine özgü araçlara da sahiptir. Bunlardan bazıları sosyal planlama, devletin kurmuş olduğu endüstri ilişkileri sistemi ve sosyal güvenlik düzenlemeleridir. Ayrıca engelli ve eski hükümlülerin istihdam edilmesinde yararlanılan korumalı iş yerleri, ücretin reel değerinin korunmasında yararlanılan eşel-mobil, toplu sözleşmeler; kurumsal bağlamda ise denetim organları gibi kamu kurum ve kuruluşları ile kendi kendine yardım örgütleri(sendikalar) sosyal politikanın araçları arasında sayılabilmektedir (Altan, 2007:24). Sosyal politikanın kapsamı çalışma ilişkilerinden toplumun tümünü kapsayacak şekilde genişledikçe kolektif kendi kendine yardım mekanizmalarının önem kazanan bir diğer unsuru da sivil toplum örgütleri olmuştur. Devletin eğitim, gıda, sağlık ve konut hizmetleri de önemli sosyal politika araçlarıdır (Bakın, 2005:10).

1.3. REFAH DEVLETİ

Refah devletinde sosyal refahın vatandaşlara ulaşması maksadıyla devlet ekonomiye ve sosyal hayata müdahale etmektedir. Refah devleti bazı düşünürlerce sosyal devlet ile aynı anlamda görülmekte ve bu iki kavram birbirinin yerine kullanılabilir. Genel olarak, refah devleti, bütün vatandaşlara sağlanan ve parasal olarak ölçülmesi mümkün olan yardımlar (sosyal sigortalar, sosyal yardımlar ve evrensel haklar) ile kamu sağlık hizmetleri olarak tanımlanmaktadır (ILO tanımı).

Özcan (2009), çalışmasında refah devleti tanımlarından en çok kabul göreni olan Briggs'in tanımını şöyle aktarmaktadır;

“Refah Devleti, piyasa güçlerini en az üç alanda yönlendirmek için örgütlü kamu gücünün (politika ve yönetim vasıtasıyla) etkin bir şekilde kullanıldığı devlettir. Bunlardan birincisi; kişilere ve ailelere, varlıklarının piyasa değerini dikkate almaksızın, minimum düzeyde bir geliri garanti etmek, ikincisi kişilerin ve ailelerin belirli sosyal risklerin üstesinden gelmesini sağlayarak, yapılmadığı takdirde kişisel ve ailevi sorunlara yol açacak olan güvensizliğin yayılmasını azaltmak (hastalık, yaşlılık ve işsizlik gibi). Üçüncüsü ise genel kabul görmüş sosyal hizmetler çerçevesinde statü ve sınıf farkı gözetmeksizin bütün vatandaşlara var olan en iyi standartları sağlamaktır.” (Özcan,2009:18)

Günaydın (2011), çalışmasında modern anlamda ilk refah devleti uygulamasının ABD’de 1870’lerde iç savaş sonrası dönemde yapıldığını belirtmektedir;

“Gelirin yeniden dağıtımının ilk kez bu kadar geniş çaplı olduğu bu sistemde, kuzey eyaletlerinde yaşayan savaş gazileri ve aileleri için, emeklilik ve maluliyet yardımlarından oluşan bir sosyal güvenlik sistemi uygulanmıştır. Uygulanan bu sistemde amaç, ülkedeki yoksulluğu azaltmak değil, belirli bir bölgede yaşayan gazilerin yaşam standartlarını korumalarını sağlamaktır. Bu amaçla 1890 yılında federal bütçenin üçte biri sosyal güvenlik sistemine harcanmıştır. 20’inci yüzyılın başlarında Amerikan erkek nüfusunun % 28’i emeklilik sistemine dâhil olmuştur. Fakat hayatta kalan gazilerin azalmaya başlaması ile bu refah devleti uygulaması, 20’inci yüzyılın ilk çeyreğinde sona ermiştir. Avrupa’da ise refah devleti uygulamaları 1880’lerde Almanya’da Bismarck, Avusturya’da ise Taafle öncülüğünde başlamıştır” (Günaydın,2011:20)

Bugünkü anlamda refah devleti kavramı ise II. Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkmıştır. Refah devletinin başlangıcı olarak 19. Yüzyıl sonlarında Almanya’da Bismarck döneminde yapılan sosyal güvenlik düzenlemeleri kabul edilir. Daha sonra Beveridge Raporu ile çağdaş anlamda refah devletinden bahsedilmeye başlanmıştır.

Özaydın, Beveridge Raporu’ndan şu şekilde bahsetmektedir:

“Sir William Beveridge’in 1942 yılında bir İngiliz sosyal güvenlik sistemi kurulması hakkında hazırladığı rapor, II. Dünya Savaşı sonrasında tüm ülkelerdeki sosyal reformların da esin kaynağı olmuştur. Bu rapor modern refah devleti kuruluşunun temel ilkelerinin ilk defa dile getirilmesi bakımından büyük önem taşımaktadır Sosyal risk ve devletin rolü hakkında yeni bir anlayış getiren rapor, sosyal güvenliğin amacını, gelir güvenliğinin garanti edilerek insanı gereksinimden kurtarmak olarak tanımlar. Beveridge’nin sosyal güvenlik rejimi; nüfusun tamamını kapsayan, tek primle sosyal risklerin ulusal telafisini öngören, tek ödenekli, merkezî bir sistemdir. Beveridge, raporunda üç amaçlı bir sosyal devlet politikası önermiştir. Bunlar aile ödenekleri ile ailelere yardım, ulusal sağlık merkezi kurularak kamu sağlığının iyileştirilmesi ve istihdamın düzenlenmesidir .”
(Özaydın, 2012:42)

Refah devleti kapitalizmin devamını sağlamak amacını taşır ve liberal kurumları korur. Kapitalizmin işleyişinin bozulmaya başlamasıyla gerekli görülen devlet müdahalesi refah devletininin doğmasına yol açmıştır. Refah devleti, sosyal politikalarla ekonomik olarak güçsüz durumda olanların baskı altında olmasını engellemeye ve onları özgürleştirmeye çalışır. Özel mülkiyet hakkı kutsallığını korumakla birlikte üstün kamu yararı söz konusu olduğunda devletin sınırlama ve denetlemelerine de açıktır. Sosyalizmin yaptığı gibi ekonomik ve sosyal hayatı tek başına yönetmeye karşıdır, demokratik bir düzeni toplum yararına ve onunla birlikte kurar. Asgari yaşam koşullarının sağlanması ve dolayısıyla bireylerin özgürleşmesinde rol oynar. Sağlıklı rekabet ortamının kurulması ve devam etmesi ile emek-sermaye çatışmalarının önlenmesi için gerekli düzenlemeleri yapar. Gelir dağılımında adaleti sağlamak için uygun gördüğü politikaları uygular ve toplumun tüm milli zenginliklerden yararlanabilmesi için gerekli önlemleri alır. Demokrasinin güçlü olması ve kalmasını sağlar. Sosyal güvenliği sağlayarak insanların daha özgür hissetmesi için elinden geleni yapar; eşitsizlikleri gidermek için gerekli uygulamaları hayata geçirir. Kısaca refah

devleti sosyal politikanın yukarıda saydığımız tüm amaçlarını gerçekleştirmek için sahip olduğu tüm müdahale araçlarını etkin ve verimli biçimde kullanma amacı taşıyan müdahaleci bir devlettir. *“Refah devleti uygulamalarıyla hem bireylere ve ailelere minimum düzeyde gelir garantisi sağlanmış hem de hastalık, yaşlılık, işsizlik gibi sosyal riskleri azaltmaya çalışarak sosyal refah hizmetleri ile vatandaşlara makul düzeyde bir yaşam standardı getirilmiştir (Parlak, 2016:82).”*

Refah devletinin yatay ve dikey olmak üzere iki fonksiyonu bulunmaktadır. Yatay fonksiyon ile amaçlanan önlemedir; kişilerin çeşitli riskler karşısında belirli bir düzeyin altına düşmesini önlemek amaçlanır. Sosyal sigortalar, sosyal yardımlar ve sosyal hizmetin içerisinde yer aldığı dikey fonksiyonun amacı ise tazmindir (Ela,2007:5) .

Refah devleti 1940-1950 döneminde yaygınlaşmış; 1960 ve 1970’li yıllarda olgunlaşarak kadınlar, yaşlılar, engelliler ve azınlıklar için daha geniş medeni ve sosyal haklar içeren düzenlemeler görülmüştür. Müdahaleci kapitalist devletler bu dönemde işbirliği içerisinde olmuşlardır. *“Demokratik rejimin yayılmasıyla işçiler, esnaf, zanaatkarlar ve meslek sahipleri siyasal iktidara ortak olmuş, bunun sağladığı denge sosyal adalete yönelik politikaların ön plana çıkmasını sağlamıştır .”* (Ela,2007:19) Ancak ne var ki 20. yüzyıl sonunda başlayan küreselleşme, teknolojidaki gelişmeler, nüfus ve aile yapılarının değişmesi refah politikaları ile ilgili kriz tartışmalarını ortaya çıkarmış (Güç, 2015:1) ve 1970 sonrası dönemde refah devletinin sorgulanması başlamıştır. Liberaller piyasa ekonomisine zarar verdiği; sosyalistler ise hedeflerini gerçekleştirmede etkin olmadığı gerekçeleriyle refah devletini eleştirmişlerdir. 1980’lerden itibaren, bir çok ülkede özelleştirme uygulamalarının başlaması ve küreselleşmenin etkisini artırması devletlerin müdahale anlamında geriye çekilmelerine ve refah devletinin krizine neden olmuştur (Serdar, 2014:36).

1.3.1. Refah Rejimleri

Refah devleti kavramı müdahaleyi gerekli gören devleti ifade ederken; refah rejimi ile bu amaçla benimsenen uygulamalar bütünü kastedilir. Refah rejimi kavramı ülkelerin sosyal politikaları uygulamakta benimsedikleri yöntemleri ve sosyal politikalara

yaklaşımlarını ifade eder. Devlet, aile ve piyasa arasında bağımlılık ilişkisi ve kolektif şekilde üretilen refahın nasıl paylaşılacağına ilişkin yöntemin adı refah rejimidir. Refah rejimlerine ilişkin bir çok sınıflandırma mevcut olmakla birlikte bunların en çok kabul göreni Esping-Andersen'in Batı ülkelerine yönelik olarak yapmış olduğu üçlü sınıflandırmadır. Buna göre Esping-Andersen Avrupa'daki sosyal devletleri Liberal, Sosyal Demokrat ve Muhafazakar-Korporatist olarak sınıflandırmıştır. Bu sınıflandırma yapılırken aile yapısı, sosyal sınıflar, devlet-piyasa ilişkisi ve emeğin meta-dışlaştırılması(metasızlaştırma) yani bireyin piyasa dışında kalması durumunda devletin nasıl bir destek vereceği olmak üzere dört farklı kavram göz önünde bulundurulmuştur. Metasızlaştırma; serbest piyasanın koşullarından bağımsız olarak vatandaşların hayatlarını devam ettirebilmeleri için sosyal haklara sahip olup olmadıkları ve bu hakların niteliği ile ilgili bir kavramdır. Kişinin hayatını idame ettirebilmesinin tek yolu emek piyasasının içinde yer alması ise burada düşük bir metasızlaştırma derecesinden söz edilebilir; vatandaşların çalışmadığı ya da kriz durumlarında insana yaraşır biçimde hayatına devam edebilmesinin yasalarla düzenlendiği bir refah devletinde ise metasızlaştırma derecesi oldukça yüksektir (Davutoğlu,2015:40). Refah rejimi sınıflandırmalarında kullanılabilecek bir başka feminist kavram ise aile-dışlaştırmadır. Ailenin ideolojileştirilmesi karşısında feminist teorinin geliştirdiği kavram, bireylerin aileden bağımsız olarak ücretli işe ya da sosyal güvenliğe ulaşmasını sağlama derecesi olarak tanımlanabilir ve bununla ifade edilmek istenen ailenin piyasaya bağımlılığının azaltılmasının dışında refah politikaları ile kadınların aileye olan bağımlılıklarının azaltılmasıdır (Davutoğlu, 2015). Bir refah rejiminin aile-dışlaştırma bakımından derecesini belirleyen dört temel ölçüt bulunmaktadır. Bunlar, (i)kadın ve erkeklerin istihdama katılımlarının oransal durumu, (ii)annelik izni ve süresi, (iii)annelik yardımı ve ödenme şekli, (iv)ücretlerin eşitliği konusunda ne düzeyde olmaktadır.

ABD ve Birleşik Krallık tarafından uygulanan liberal refah rejimlerinde bireysellik ön planda iken devlet müdahalesi oldukça sınırlıdır. Refah devleti uygulamalarının sağladığı sosyal koruma sadece piyasanın dışında kalmak zorunda olan dejavantajlı kişileri kapsamaktadır. Bu kişilerin tespitinde gelir testleri kullanılır ve bu yardımlar sıkı denetmlere tabi tutulmaktadır. Metasızlaştırma ve düzeyi en düşük refaj rejimleri

liberal refah rejimleridir. Metasızlaştırmaya erkekler açısından karşı olmayan bu rejimler aile-dışlaştırma konusunda ise tam anlamıyla direnç göstermektedirler.

Muhafazakar- Korporatist refah rejiminin benimsendiği ülkelerin başında Almanya, Avusturya, Belçika ve Fransa gelmektedir. Bu ülkelerde sosyal yardımların niteliğine bakıldığında tabakalı bir yapı görülür. Sosyal hakların kullanımı için temel kriter ücretli çalışmaktır. Bazı çalışan gruplar ise diğerlerine göre daha fazla imtiyaz sahibidir. Kadınlar sosyal korumadan ailelerindeki erkekler yani baba ve eşler aracılığıyla yararlanabilir. Metasızlaştırma anlamında bakıldığında ise orta derecededir. Sosyal demokrat refah rejimleri ise İskandinav ülkeleri tarafından uygulanmaktadır. Metasızlaştırma derecesi çok yüksek ve toplumsal cinsiyet eşitliğini sosyal politikanın içerisinde hak kavramıyla değerlendiren bu ülkelerde devlet gelirin yeniden dağıtımında büyük rol üstlenir ve vatandaşların piyasaya bağımlılığı yok denecek kadar aza indirilmiştir.

Esping-Andersen, bu üçlü sınıflandırmasını daha sonra geliştirmiş ve eklemeler yapmıştır. Bunlardan ilki 'Latin Çemberi' olarak adlandırılan Güney Avrupa refah rejimidir. İspanya, İtalya, Portekiz ve Yunanistan tarafından uygulanan bu refah rejiminde, sosyal yardımlar ve hizmetler hem dar kapsamlı hem de niceliksel olarak düşük seviyededir. Sosyal hizmetlerin dağıtımı da eşit bir şekilde gerçekleşmemektedir. Refah devletinin zayıf olmasının yarattığı açıklar aile ve geleneksel yöntemler (vakıf vb.) ile kapatılmaya çalışılır. Kadınlar ailenin bakım işlerini yürütürken erkekler evin geçimin üstlenmektedirler (Dedeoğlu, 2009:43). Rejimin belirgin özelliği aile-merkezci oluşudur. Güney Avrupa refah rejimleri çoğu yönden muhafazakar-korporatist refah rejimleri ile benziyor olsa da emek piyasalarının tam olgunlaşmamış olması ve dolayısıyla etkin ve yerleşmiş bir sosyal güvenlik sistemlerinin bulunmaması bakımından ayrışır. Bu rejimlerde kadınların istihdama katılımı teşvik edilir ancak bu aile-dışlaştırmanın onaylandığı ve uygulandığı anlamına gelmemektedir çünkü istihdama katılımın biçiminden ücretlere kadar birçok ölçüt aile-dışlaştırmanın kıstasları ile örtüşecek düzeyde değildir.

1.3.2. Neoliberalizm, Küreselleşme ve Refah Devletinin Dönüşümü

Refah devleti, neoliberalizm tarafından çeşitli eleştirilere maruz kalmıştır. Toprak (2017), çalışmasında neoliberalizmin refah devleti eleştirilerini şu şekilde sıralamaktadır; (i) ekonomik değildir, pazar ekonomisi için gereken güdüleri zayıflatmaktadır, (ii) üretken değildir, kamu bürokrasisini genişletir, özel sektörü daraltır, (iii) Verimsiz ve etkinsizdir, (iv) despotik ve özgürlük kısıtlayıcıdır (toprak, 2017: 57-58). Refah devletine yöneltilen eleştiriler ve küreselleşme süreci refah devletinin zamanla dönüşmesine yol açmıştır. Bu dönüşümün temel faktörleri olarak devletlerce neoliberal politikaların uygulanmaya başlaması, kamu açıklarındaki artışlar ve işgücü piyasasının yapısal olarak değişmesi gösterilmektedir. Öncelikle devletler Keynesyen yaklaşımla uyguladıkları para ve maliye politikalarının enflasyon artışlarını durdurmadığı gerekçesiyle, refah harcamalarının faydası sorgulamaya başlamış ve neoliberal politikalar yaygınlaşmıştır. *“Neoliberal devlet tarafından yapılan yardımlardaki artışın aynı doğrultuda sosyal bağımlılığı da artırdığını ve böylece iş gücü piyasası ile kamu kesimi bütçe değerlerinin zarar gördüğünü iddia etmektedirler.”* (Ela,2007: 24) Onlara göre sosyal hayatta devletin rolü sınırlı kalmalıdır çünkü müdahalelerin sadece doğrudan sonuçları gözlemlenebilir, ancak gözlemlenemeyen dolaylı sonuçlar ekonomiyi daha çok (özellikle olumsuz olarak) etkilemektedir. Neoliberalist politikalar özellikle feministler tarafından eleştirilmektedir. Bu eleştirilere çalışmanın ilerleyen bölümlerinde detaylı olarak değinilecektir.

Refah devletindeki dönüşümün bir başka faktörü de oluşan ekonomik açıklardır. Kamu tasarruflarının yapılan müdahale harcamalarını karşılamaya yetmediği noktadan itibaren devletin refah müdahaleleri de gerilemeye başlamıştır.

Dönüşümün üçüncü tetikleyicisi olarak küreselleşmenin refah devletine etkilerine ilişkin üç farklı görüş bulunmaktadır. Küresel okula göre, uluslararası rekabete zorlanan refah devleti ulusal düzeyde güç kaybetmektedir; revizyonist görüş, küreselleşmenin yarattığı kısıntıların hükümetlerin kontrol gücünü artırdığını iddia etmektedir; şüphecilere göre ise küreselleşmenin refah devletine etkisi yoktur, sorunlu olan refah devletinin kendi kurgusudur (Beken, 2013:198). Küreselleşme ile birlikte ülkeler

arasında bilgi paylaşımı ve ulus-üstü organizasyonlar aracılığıyla ortak politikalar üretilmesi yaygınlaşmıştır. Dünya Bankası, IMF ve OECD gibi uluslararası örgütlerin adlıkları kararların uygulanması bunlara üye olan devletler için bir zorunluluk haline gelmiştir (Dayı,2009:59) ve bu örgütler neoliberal politikalar izlemektedir. Yine küreselleşmenin etkisiyle işgücü piyasalarının yapısında da refah devletinin etkinliğini geriletken değişimler yaşanmaktadır. Büyük işletmeler maliyetlerini azaltmak için üretimin nitelik gerektirmeyen aşamalarını daha az gelişmiş ülkelere transfer etmekte ve böylece ülkede niteliksiz iş gücünün çalışma alanı daralmaktadır (Ela,2007: 32). Ayrıca yaygınlaşan atipik çalışma modelleri de sosyal politika uygulamalarını talep etme bağlamında çalışanların örgütlenmelerinin önünde bir engel teşkil etmektedir.

1.3.3. Türkiye'nin Refah Rejimi

Türkiye'de refah devleti kavramı genel olarak 'sosyal devlet' şeklinde algılanmaktadır. Bu çerçevede sosyal devlet, daha çok Anayasal bir kurum olarak tanımlanmaktadır (Toprak, 2007:135).

Gerek sanayileşme düzeyiyle gerek özel mülkiyetin niteliğiyle gerekse Osmanlı'dan kalan paternalist mirasla, gerekse enformel dayanışma kurumlarının güçlü olmasıyla ve bir dizi başka nedenlerle Türkiye'nin refah rejimi Batı'dan (Kuzey ve Batı Avrupa'dan) farklı bir nitelik kazanmıştır (Bakın, 2005:80). Türkiye'nin sosyal devlet yapısı Güney Avrupa ülkelerinin niteliklerine benzerlik göstermektedir; refah rejimi bu ülkelerdeki gibi parçalı ve hiyerarşiktir (Dedeoğlu,2009:44). Güney Avrupa refah rejim ülkelerinin ortak özelliklerinden biri devletin aileyi ve küçük işletmeleri korumasıdır.

Bunu yaparken de kadınlar bir yandan ailenin bakım işlerini üstlenirken diğer yandan küçük işletmelerin ücretsiz çalışan işçileri olarak hizmet verirler. Gruptaki diğer üye ülkeler gibi, Türkiye'de de küçük ve orta büyüklükteki işletmelerdeki ücretsiz aile işçiliği kadınlar ve çocuklarca üstlenilmektedir (Davutoğlu, 2015:116). Bu gruptaki ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de kadınların istihdama katılımları oransal olarak düşüktür. Sağlık ve emeklilik hizmetlerine girme imkanı formel istihdamda kayıtlı çalışanlar ve bunların ailelerine verilmiştir.

Türkiye'nin Güney Avrupa refah ülkelerden belirgin bir farklılığı mevcuttur. Türkiye'de köylü tarımı ve tarım sektöründeki istihdam düzeyi diğer Güney Avrupa ülkelerine göre hem kıyaslanamayacak derecede fazladır hem de çok daha uzun süre devam etmiştir (Buğra, 2017:53). Ayrıca Türkiye'de modern işçi sınıfı geç oluşmuştur. "devlet baba" söyleminin etkisiyle modern anlamda "birey" kavramı halen bile tam olarak gelişmemiştir. Endüstrileşme öncesi üretim sürecine ilişkin yapıların varlığını büyük ölçüde koruması, geçimlik tarımsal ekonomilerin varlığını sürdürmesi ve hızlı bir proleterleşme/mülksüzleşme sürecinin ortaya çıkmaması (Toprak, 2007:149) refah rejiminin niteliğini karmaşıklştırmaktadır.

Buğra (2017), kırsal tarımdan kopuşun geç gerçekleşmesini refah rejimine etkisi ile ilgili şunları söylemektedir:

"Türkiye'de kente göçün kırsal alandan mutlak bir kopuş anlamına gelmemesi ve birçok ailenin köydeki tarım kazançları ile kentsel gelir kaynaklarını birleştirebilen farklı yaşam stratejilerini sürdürebildiği gerçeği, göçmenlerin köyde kalan aile üyelerine yolladıkları nakit destekler aile çiftliklerinin ayakta kalmasına katkı sağladı ve bu para yardımları köylü ekonomisinden sağlanan aynı ya da nakdi destekle mukabele edildi." (Buğra, 2017:54).

Davutoğlu (2015), Türkiye'de refah rejiminin aileci ve paternalist niteliği ile ilgili şunları aktarmaktadır:

"...bir yanıyla refah devletine özgü refah kurumlar ile diğer yanıyla geleneksel toplumun, bireyi koruyucu ve refah sağlayıcı unsurları varlıklarını yan yana devam ettirmişlerdir. Bu demektir ki; refah devletinin yerleşik hale gelmesi sürecinde, hem refah devletine özgü kurumlar olan evrensel sosyal güvenlik bağlamında sosyal sigortalar ve çalışmayı düzenleyen iş kanunlarında belirtilen hak ve kazanımlar mevcutken; hem de kırsal yaşamda ve hatta kentleşme sürecinde aile, akrabalık gibi ilişkiler ile birlikte hayırseverlik ve din gibi kurumlar da refah sağlama işlevlerini sürdürmüşlerdir." (Davutoğlu, 2015:82)

Bu sebeplerle yukarıda bahsedilmiş olan refah rejimi sistemlerinin hiçbiri Türkiye ile tam örtüşmemektedir. Türkiye'de refah rejiminin bu bölümde bahsedilen özelliklerinin,

refah devletinin en önemli araçlarından olan sosyal güvenlik politikaları üzerine nasıl yansdığına çalışmanın ilerleyen bölümlerinde detaylı olarak değinilecektir.

1.3.4. Vakıflardan “Sosyal Devlet”e Türkiye’de Refah Devleti Politikaları

Ülkemizde sosyal politikanın tarihi gelişimini incelerken öncelikle Cumhuriyet öncesi ve sonrası şeklindeki bir ayırım benimsenmektedir. Cumhuriyet öncesi dönemi incelerken ise Meşrutiyet ve Tanzimat hareketleri önemli kırılma noktalarıdır. Osmanlı Devleti’nde tarıma dayalı ekonomi ve geleneksel bir koruma kurumu olarak benimsenen aile uzun yıllar varlığını sürdürmüş, sosyal politika anlamına gelecek herhangi bir gelişme uzun süre yaşanmamıştır. Osmanlı toplumunda sosyal koruma gereksinimi, küçük yerleşim merkezlerinde yaşayan kalabalık aile ve tarıma dayalı kapalı ekonomik yapı içerisinde, büyük ölçüde akrabalar, komşular arasında karşılanabilmiştir (Özaydın, 2012:44). Modern anlamda “birey”in yani “yurttaş” ın henüz oluşmadığı bu evrede güvensizlik toplumun neredeyse bütünü için geçerli olmakta, herkesin soru sormaksızın kabul ettiği geleneksel dayanışma ve kollama ilişkileri önem kazanmaktadır; temel üreyim ilişkisi tarım olan ve savaş ekonomisine dayanan İmparatorlukta sosyal soruna çözüm de bu ilişkilerde aranmaktadır (Bakın, 2005:74). Sanayi 18. yüzyıla kadar küçük ölçekli üretim birimlerinden oluşmuştur ve sanayi üretiminin denetimi, ilişkileri 13. Yüzyıldan 1727 yılına kadar aynı meslek ve ticareti yapanların oluşturduğu “Ahi Birlikleri” tarafından düzenlenmiştir (Tokol & Alper, 2014:59). Ahilik örgütü ve loncalarda çıraklar veya kalfalar ustaları tarafından onlara mutlak bağlılıklarına karşılık korunmuşlardır. Yine bu dönemde önemli bir sosyal koruma aracı da vakıflar olmuştur. Vakıflar toplum için önem arz eden hastane, yol, köprü, cami yapılması, aş evleri gibi birçok hizmet sunmuşlardır. Sanayi Devrimi ile birlikte Batı Avrupa’da gelişen kapitalist sisteme kayıtsız kalamayacak olan Osmanlı Devleti çözüm olarak bir takım reformlar gerçekleştirme yoluna gitmiştir (Bakın, 2005:75). Çalışma ilişkilerini lonca kurallarının dışında hukuki olarak düzenleyen Mecelle ve takip eden nizamnameler modern anlamda sosyal politikaların Osmanlı Devleti’indeki ilk örnekleridir. 1869 yılında Maadin Nizamnamesi ile madenlerde oluşabilecek iş kazalarına karşı işverenlerin alması gereken önlemler düzenlenmiştir. II. Meşrutiyet ile birlikte sosyal politika artık sultanın bir lütfu olmaktan çok devletin bir vazifesi olarak görülmeye başlanmıştır.

Cumhuriyetin ilanı her ne kadar ülkenin bir tarım toplumu olduğu gerçeğini değiştirmese de bundan sonraki süreçte bir işçi sınıfı gün yüzüne çıkmaya başlamıştır. Bu işçiler savaştan yeni çıkmış olan ülkede henüz gelişmiş sanayi ya da üretim tesisleri bulunmaması sebebiyle küçük, atölyevari işletmelerde çalışmakta olduğundan genel sosyal politika uygulamaları söz konusu olmamış, geleneksel yollarla güvence sağlanmaya çalışılmıştır. 1921’de Ereğli Havzası Maden İşçilerinin Hukukuna Mütedair Kanun ile işçileri korumaya yönelik ilk Cumhuriyet dönemi düzenlemesi yapılmıştır. Yine bu Kanun uyarınca daha sonra “Amele Birliği” adıyla birleştirilecek olan ve Türkiye’nin ilk sosyal politika uygulaması sayılabilecek düzenleme uygulamaya konulmuştur. Türkiye’de refah devleti uygulamalarına kadınlar için ayrıca baktığımızda ise 1930’lu yıllara kadar kadın işçilere yönelik koruyucu düzenlemelerin olmadığı göze çarpmaktadır. Bu husustaki ilk hukuki düzenleme olarak Umumi Hıfzıssıhha Kanunu gösterilmektedir. Bu Kanunla hamile kadınların doğum yapmadan önceki ve doğumdan sonraki üçer haftada çalıştırılması yasaklanmış ve belirli bir sayının üzerinde işçisi olan işyerlerine analık, hastalık ve iş kazası hallerinde, çalışanlara işveren tarafından sağlık yardımı yapılması hükme bağlanmıştır. Türkiye’nin imzaladığı ilk ILO sözleşmesinin ardından, 1936’da İş Yasası yürürlüğe girmiş, 1937’de İşçi Sigortası İdaresi kurulmuş böylece modern sosyal politikaya geçişin ilk adımları da atılmıştır. Bu kanunlar ile aynı zamanda analık hakları bağlamında kadınlara yönelik iş ve aile yaşamı düzenlemeleri de ilk kez Kanunun şu hükümleri ile yapılmıştır:

-Gebe kadınların doğumdan önceki üç hafta ve doğumdan sonraki üç hafta çalışması yasaktır. Bu süreler doktor görüşü ile oniki haftaya kadar uzatılabilir.

-Emziren kadınların çocuklarını emzirmek için geçirdikleri süreler çalışma süresi sayılır ve ücretler bu sebeple kesintiye uğratılamaz.

- Hangi koşullardaki iş yerleri için emzirme odaları ve kreşlerin kurulacağı daha sonra çıkarılacak bir düzenleme ile belirlenecektir.

- Tespit edilen koşullarda olup emzirme odaları ve çocuk bakım yurtlarını (kreşleri) süresi içinde kurmayan iş yerlerine 25 lira ile 100 lira arasında ceza verilecektir.

Modern sosyal politikaların kurumsallaşması Türkiye'nin II. Dünya Savaşı sonrası benimsediği ve yerli imkanlarla büyümeyi amaçlayan ithal ikameci sanayileşme politikası ile birlikte başlamıştır (Bakın, 2005:75). Modern sosyal politikaların ilk uygulama alanı sosyal güvenlik olmuş ve 1945 sonrası dönemde çalışanlarla ilgili daha sonra detaylı olarak değineceğimiz kurum ve kuruluşlar oluşturulmuş; yasal düzenlemeler yapılmıştır. 1957'de Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü kurularak sosyal yardım alanına devlet müdahalesi gerçekleşmiştir. 1961 Anayasası ile devletin sosyal niteliği anayasal olarak düzenlenmiş ve refah devletinin kurumsallaşması başlamıştır. 1965 tarihli 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu ile kadın memurların doğum izinleri düzenlenmiştir. 1967 yılında 931 sayılı İş Kanunu ile cinsiyet temelli ücret eşitsizliği yasaklanmıştır. Yine bu düzenleme ile doğum izni altı haftadan oniki haftaya çıkarılmıştır. 1971 yılında çıkarılan 1475 sayılı yeni İş Kanunu ile daha önceki düzenlemelerde bulunmayan, kadının dopumdan sonra ücretsiz izin kullanabilmesi hakkını getiren bir hüküm getirilmiştir. 1977 yılında 2022 sayılı kanun ile yaşlılar, engelliler ve muhtaçlar için aylık bağlanması, ücretsiz sağlık hizmeti gibi haklar sunulmuş ve bu uygulamalar sosyal politikaların bir vatandaşlık hakkı olarak kabul edildiğinin göstergesi olmuştur. Daha önce bahsettiğimiz 1970 sonrası, sosyal politikaların sorgulanmaya başlandığı dönem ile birlikte gelen Keynesen uygulamalar ve "minimum devlet" anlayışı Türkiye'yi de etkilemiştir. İlk olarak 24 Ocak 1980'de ithal ikameci sanayileşme anlayışı terk edilmiş ve neoliberal politikalar uygulamaya konulmuştur.

1.4. FEMİNİZMIN SOSYAL POLİTİKAYA ELEŞTİRİLERİ VE FEMİNİST SOSYAL POLİTİKA ÖNERİLERİ

Feminizm, ataerkinin eleştirisi, kadınların ikincil konumunun toplumsal olduğunun vurgulanması ve kadınların toplumsal cinsiyet konusunda bilinçlenmesinin sağlanması şeklinde üçayaklı bir politikadır (Davutoğlu, 2015:46). Feministlerin sosyal politika alanına toplumsal cinsiyetin dâhil edilmesi yönündeki talepleri 1970'lere kadar dirençle karşılaşmıştır. Feminist sosyal politika bu üçayak ile paralel biçimde öncelikle ana-akım sosyal politikanın sorgulamasını yapar ve sonrasında yapı sökülümüne uğrattıkları yerine kullanılacak yeni kavramlar ve teoriler oluşturur. Bu bölümde eleştiriler ve feminist

sosyal politikacıların buldukları kavramlar ile sorunların çözümü için getirdikleri önerilerden söz edilecektir.

“Sosyal devlet bir toplumda daha fazla eşitlik yaratmak ya da var olan eşitsizlikleri ortadan kaldırmak için sosyal ve piyasa aktörlerinin olumsuz etkilerini yok etmeyi hedef alan bir devlet biçimi olarak tanımlanmıştır. Feministlerin de içinde olduğu analistler ise, bu güvenlik şemsiyesi altına ve refah devletinin tanımına çocuk bakımı, eğitim, sağlık ve ev yardımları gibi vatandaşların hayatını etkileyen hizmetlerin de eklenmesi gerektiğini vurgulamaktadırlar.” (Dedeoğlu,2009)

1970’li yıllarda ikinci dalga feminizmin sorgulamaları refah devletine yönelmiş ve refah devletinin dört temel özelliği şiddetle eleştirilmiştir. Bunlar; refah devletinin erkek merkezci olması, teknokratik bir yaklaşıma sahip olması, ulus-merkezli olması ve içerdiği ekonomizmdir (Davutoğlu, 2015:4). Ekonomizm ile kastedilen toplumsa yaşanan herşeyin ekonomi tarafından belirlendiğinin kabul edilmesidir. Böyle bir kabul eşitsizliğin ekonomik olmayan (cinsiyet,ırk vs.) boyutlarının görünmez kalmasına yol açmaktadır. Teknokratik yaklaşım ise politikaların yukarıdan aşağıya tasarlanması sebebiyle vatandaşın taleplerinin göz önünde bulundurulmaması ve pasif politika yararlanıcıları olarak kalmalarına sebep olmaktadır.

Atasü Topçuoğlu (2016), çalışmasında feminist araştırmacıların refah devleti literatürüne doğrudan yaptıkları eleştirileri ve katkıları beş kuşak olarak gruplandırmaktadır. Birinci kuşak katkılar, neoliberalizm ile birlikte ortaya çıkna küresel gelir dağılımının kadınları olumsuz etkilediğine dair itirazlardır. İkinci kuşak çalışmalar, neoliberalizmin ve yapısal uyum programlarının kadın emeğini nasıl değerlendirdiğine ilişkindir. Bu kuşaktaki feministleri oyun içerisinde kadınlara mikrokredi gibi yöntemlerle yer açmaya çalışanlar ve “işgücünün feminizasyonunu” ifşa edenler olarak ikiye ayırmaktadır. Üçüncü kuşakta ev içi emeğin yok sayılmasına yapılan itirazlar yer almaktadır. 1990’lara gelindiğinde dördüncü kuşak çalışmalar ile literatüre doğrudan müdahale eden çalışmalar başlamış ve refah devleti tartışmalarına toplumsal cinsiyet boyutu eklenmiştir. Beşinci kuşak katkılar ise toplumsal cinsiyete duyarlı bütçelemeyi gündeme getirmiştir (Atasü Topçuoğlu, 2016:47-52).

Türkiye’de kadın çalışmalarının sosyal politikaya eleştirileri ise ortaya çıkışlarına göre dört grupta toplanabilir. İlk grup katkı ve eleştiriler kadın emeği ekseninde gelişmiştir. Kadınların belirli sektörlerde yoğunlaşması (yatay ayrımcılık), kadın emeğinin ataerki ile değersizleştirilmesi, ekonomik kriz durumlarında ve yapılan reformlar sonucunda kadınların olumsuz etkilendikleri, kadın yoksulluğu ve göç gibi başlıklarda eleştiriler ve öneriler getirilmiştir. İkinci grup katkılar çalışma ekonomisi alanında yoğunlaşmaktadır. Kadınların kalkınmadaki rolleri, sendikalardaki konumları, istihdamda cinsiyet eşitliği politikaları gibi konular tartışılmıştır. Üçüncü grup çalışmalarda bakım hizmetlerinin kurumsallaşması talepleri, sosyal güvenlik ve sağlık reformlarının kadınlara olumsuz etkileri, iş ve aile yaşamının uyumlaştırılması politikaları tartışılmış ve son olarak dördüncü grup katkılar ile makroekonomide feminist bir dönüşüm için, toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme, mor ekonomi gibi öneriler getirilmiştir.

1.4.1. Refahın Aile Temelli İnşa Edilmesi ve “Yeniden Aileye Dönüş”

Feminist sosyal politikanın refah devletine yönelik en temel eleştirilerinden biri refah devletinin aileyi merkeze alan yaklaşımına yöneliktir. Refah devleti hem dar hem de geniş anlamları ile sosyal hizmetler, gelirin yeniden dağıtımı, devletin ekonomiyi etkileme gücü gibi birçok açıdan tartışılmış ve eleştirilmiştir ancak aile kurumuna refah anlamında yeterince eleştirel bakılmamıştır. 1970 yılında ilk defa Carol İtanich tarafından kullanılan “kişisel olan politiktir” ifadesi, ailein ataerkinin kadınlar üzerindeki baskısını kapatmak için kullanılan bir örtü olduğu tartışmalarının önünü açmıştır ve bu bakımdan sosyal politika alanı için de hayati bir öneme sahiptir. Aile, sosyal riskleri kendi içerisinde absorbe etme işlevi ile refahın üretiminde çok önemli bir kurumdur (Davutoğlu, 2015:18). Aile merkezci model kamusal alan-özel alan ayrımını benimseyerek erkeği üretim alanına kadını ise yeniden üretim alanına konumlandırmakta ve kamusal alanla ilişkilendirilmiş olan temel vatandaşlık haklarının dışında tutmaktadır. Bu feminist eleştiriden, “aile-dışlaştırma” kavramı doğmuştur. Aile- dışlaştırma ile kastedilen ise bireylerin aileden bağımsız biçimde ücretli iş veya sosyal güvenliğe ilişkin hakları elde etme dereceleri. Feministler bu kavramı kullanarak bir refah devletinin kadının otonomisini ne oranda gerçekleştirebildiğine ilişkin çıkarımlarda bulunmaktadır. Kadınların aile ilişkileri içerisinde refahın hem

sağlayıcısı hem de faydalananı olmaları bireysel olmayan bir refah tanımlamasına yol açmıştır. Bunun sonucunda öncelikle aile bireyleri arasında diğerlerinin (kadınların) çıkarlarının gözetildiği varsayılarak sorunları görmezden gelinmektedir. Bir başka sonuç ise işbölümünün kadın aleyhine olduğu gerçeğinin bu varsayım ile saklanmasıdır. Deniz Kandiyoti bu durumu refah ile ilgili bir kriz olarak görmekte ve “yeniden aileye dönüş” kavramını formüle etmektedir (Kandiyoti, 1997:145). Neoliberalizm ile birlikte aile yeniden başlangıcında olduğu gibi refah devleti uygulamalarının merkezine yerleştirilmektedir. Bu “yeniden aileye dönüş” politikaları, kadın haklarının kazanımlarının gerilemesine yol açmaktadır. Bu husustaki tespitler, çalışmanın devamında, neoliberalizmin feminist eleştirisi bağlamında detaylandırılacaktır.

1.4.2. Refah Rejimi Sınıflandırmalarının Feminist Eleştirisi ve Yeni Tipolojiler

Feminizmin refah devleti ile ilgili ana eleştiri alanlarından biri de klasik refah devleti sınıflandırmaları olmuştur. Feminist yazarlar Esping-Andersen’in⁸ modelini toplumsal cinsiyeti göz önünde bulundurmadığı gerekçesi ile eleştirmiş ve toplumsal cinsiyete duyarlı, kadının eviçi emeğini ve verdiği bakım hizmetini analize dahil eden yeni refah devleti sınıflandırmaları önermişlerdir (Dedeoğlu, 2009). *Refah devleti uygulamalarının yararlanıcıları olarak kadınlar ve erkekler arasındaki eşitsizlikleri göstererek, refah devleti analizine kadını ve toplumsal cinsiyeti eklemişlerdir.*” (Dedeoğlu ve Elveren, 2017: 31)

Sosyal devlet anlayışı çeşitli riskler karşısında güvence sağlayan sosyal güvenlik ve yardım programlarını içerir ve feministlerin de dahil olduğu bir grup analist bu güvencelere ve refah devleti tanımlamasına çocuk bakımı, sağlık, eğitim vb. hayati hizmetlerin de eklenmesi gerektiğinden bahsetmektedir (Dedeoğlu, 2009:42).

⁸ Davutoğlu, çalışmasında Esping- Andersen’in aslında toplumsal cinsiyete duyarlı İskandinav refah rejimlerinin başarısını ortaya koyarak dolaylı olarak feminist sosyal politikaya katkıda bulunduğunu belirtmektedir. Esping- Andersen’in çalışması İskandinav ülkelerinde elde edilen pozitif sonuçların uygulanan hangi politikaların sonucunda olduğunu göstermektedir (Davutoğlu, 2015:45).

Lewis, Sainsbury, Hobson, Orloff ve gibi feminist analistler bu eleştirileri bağlamında yeni refah devleti tipolojileri kavramlaştırmışlardır.

Lewis (1992) refah devletleri tipolojisini erkek aile reisinin gelirinine göre güçlü, orta ve zayıf olarak üçlü bir ayrıma tabi tutmuştur. Bu nu yapmak için ücretsiz emeğin refah üretimindeki yerinin ne olduğu ve ücretsiz emeğin kadınlar ile erkekler arasında ne şekilde paylaştırıldığı gibi iki temel soru sormaktadır. Erkeğin evi geçindirme derecesi arttıkça bakım hizmetleri azalmakta ve kadınların haklara ulaşabilmesinde önemli avantajlar olarak evlilik kurumu ve annelik öne çıkmaktadır.

Sainsbury (1996) tarafından, istihdamdaki kadınların anne, eş ya da çalışan birey rollerinden hangisinin baskın olduğu üzerinden yürütülen üçlü ayırım geliştirilmiştir. Sainsbury sınıflandırmasını yaparken dört temel göstereyi kullanır. Bunlar , (i) hakların bireysel mi yoksa aile üzerinden mi sağlanabildiği, (ii)cinsiyete dayalı iş bölümünün görevlerin paylaşılmasında ne derece etkin olduğu, (iii)devletin bakım politikası ve (iv)ücretli işe erişimde kadın ve erkeklerin durumu (Davutoğlu,2015:59). Bu dört gösterge ile değerlendirdiği refah rejimlerini üç ana grupta sınıflandırmıştır. Bunlar:

1. Erkek aile reisine dayanan refah rejimi: Geliri erkek getirir, kadınlar anne ve eştir.
2. Cinsiyet rollerinin farklı olduğu refah rejimi: Cinsiyete dayalı iş bölümü katı biçimde işlemektedir ancak kadın bu sefer hem bakım sorumluluğunu üstlenmekte hem de gelir getirmektedir.
3. Bireysel olarak gelir getirme ve bakım işlerinin yapıldığı ailelere dayalı refah rejimi: Toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlandığı refah rejimidir.

Hobson (1994), sosyal devletin kadına ve toplumsal cinsiyete duyarlılık düzeyini ölçebilmek için devletin bakım konusunda verdiği desteğin doğrudan hizmet, hizmeti

almak için para yardımı veya kadının evde tutulup hizmetin ona götürülmesi şeklinde destek verilmesi yollarında hangisi ile yapıldığı sorusunu sormaktadır.

Orloff (1993), sosyal devleti kadının tek başına bir hayat idame ettirebilmesi için gerekenleri sağlayıp sağlamama kriterine göre sınıflandırır. Ona göre, egemen sosyal politikanın işçi ya da vatandaşlık kavramları eril kullanıma sahiptir. Esping-Andersen'in kullandığı metasızlaştırma kavramı da tek başına sosyal politikaya toplumsal cinsiyeti dahil etmekte yeterli değildir çünkü o da ücretli iş üzerine kurgulanmıştır. Onun metasızlaştırması kişilerin piyasaya olan bağımlılığını azaltarak başka şekilde gelir elde etmelerini sağlayabilir ancak kadınların görünmeyen emeği ve bu emekle erkek işçilerin bir nevi elini güçlendirmesi söz konusudur. Yani, kadınların metasızlaştırılması için gereken koşullar erkeklerden farklıdır ve kadınlar erkeklerin metasızlaştırma süreçlerinde de bulunurlar. Kadının metasızlaştırılması için onun sadece piyasadaki değil aileden de bağımsız olarak hayatını sürdürebilme derecesi analize dahil edilmelidir (Davutoğlu, 2015:44).

Jensen (1997) ise bakımı yapanın kim olduğu, ödemeyi kimin yaptığı ve yardımların niteliği üzerinden, bakım emeğine odaklanarak kurguladığı bir sınıflandırma önermektedir.

Bütün bu sınıflama ve ayrıştırmaların hepsinde ortak noktanın, kadınların eviçi hizmet ve bakım sağlamadaki rollerinin ne kadarının devlet yardım ve hizmetleri ile üstlenildiğine ve bunların karşılığında kadınların ne kadarının çalışan olarak işgücü piyasasına katılmasına olanak sağlandığına ilişkin bir sınıflama çabası olduğu söylenebilir (Dedeoğlu, 2009:44).

Refah rejimleriyle ilgili bu eleştiriler ve yeni sınıflandırmalar bağlamına Türkiye'nin durumuna baktığımızda, burada aile reisinin geçimlik ücret ile desteklediği ailelerin çoğunlukta olduğu ve kadınların toplumsal konumunun genel olarak anne ve eş olarak tanımlandığı bir model olduğunu söyleyebiliriz. Öyle ki, Türkiye'de sosyal devlet kadını bağımsız birey olarak istihdama katmak bakımından tümüyle yetersiz ve hatta duyarsız kalmaktadır. Bunun en açık göstergesi ise, kamusal çocuk bakım hizmetlerinin

yaygınlığının çok düşük olması ve neredeyse hiç olmayışıdır” (Dedeoğlu, 2009:46). Türkiye’nin refah rejimi de Güney Avrupa gurubundaki diğer ülkelerde olduğu gibi “erkek kazananlı aile modeli” etrafında şekillenmektedir. Bununla bağlantılı biçimde refah rejimi ve sosyal politikalar bir yandan kadınları korunması gereken bir grup olarak görürken diğer yandan aile merkezli ideoloji ile cinsiyete dayalı işbölümünün sürmesi yönünde ilerlemektedir. Dedeoğlu bu duruma örnek olarak kadınların evlenme nedeniyle işten ayrılmalarının “doğal” bir işten ayrılma gerekçesi olarak görüldüğü için yapılan kıdem tazminatı ödemesini göstermektedir. Kadını “koruma” amaçlı bu “ayrıcılık” aslında cinsiyete dayalı iş bölümünün pekiştirmektedir (Davutoğlu, 2015:117). Günümüz Türkiye’inde çekirdek aile genişletilmekte ve güçlü aile ideali ortaya çıkmaktadır. Bu yeni aile-merkezci yaklaşım da “güçlü aile, güçlü toplum” sloganıyla ifade edilmektedir.

1.4.3. Bakım Emeginin (Ev-İçi Emek) Görünmezliği Sorunu ve “Mor Ekonomi”

Refah rejimlerinin eril kurgulandığına dair eleştiri iki alan üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bunlar refah rejiminin iş olarak sadece ücretli çalışmayı gördüğünün tespiti ve bu varsayımı doğuran diğer kabullerin ne olduğunun bulunmasıdır. Ücretli-ücretsiz iş ayrımı esasen özel-kamusal alan ayrımından kaynaklıdır ve cinsiyetçi iş bölümünün yaratılması bakımından da hayati bir rol oynamaktadır. Davutoğlu (2015), çalışmasında kamusal-özel alan ayrımının kadının refahına yansımaları ile ilgili şunları aktarmaktadır:

“Ev ve üretim mekanının ayrışması ve üretimin fabrikalaşmasıyla birlikte, üretim alanı kamusallaşırken, ev özel ve ekonomi dışı alan olarak tanımlanmıştır. Daha sonra kadınlar zanaatlardan ve vasıf gerektiren işlerden dışlanmışlar ve loncaların dışına itilmişlerdir. Bu durum iktisadi olarak kadınların marjinalleşmesi anlamına gelmektedir. Çünkü kentlerde beceri gerektiren ve yüksek statülü mesleklerden dışlanan kadınlar, geçinebilmek için ya ücretsiz aile işçisi olmak ya da sermayedarlar için ucuz işgücüne dönüşmek zorunda kalmışlardır. Kadınların geçimlik faaliyetleri sermaye birikim sürecinin hızlanmasıyla birlikte “iş” olarak görülmemeye başlanmış ve kadınların çalışması, düşük gelirli örneğin iplik eğirme hibibirtakım faaliyetlerle sınırlandırılmıştır. Ortaya çıkan tablo,

kadınların ve çocukların derin yoksulluklarıdır... Ataerkil kapitalist sistem, ücretli çalışmanın bir sonucu olarak ortaya çıkan yoksulluğa bir çözüm bulabilmek için, yoksulluğu sürdürülebilir kılacak bir paradigma belirlemiş; refahın koşullarını çalışma ile sınırlandırmıştır.” (Davutoğlu, 2015:16)

Feministlerin sosyal politikaya ilişkin bu eleştirisi yeniden üretim alanının refah ile ilgili analizlere katılmasının yolunu açmıştır. “Ücretsiz iş kadının sorumluluğudur ve aslında iş değildir” inancı ile ev kadınlığı normu oluşturulmuş ve ona şekil verilerek bu normun ideal şekli de kurgulanmıştır. Kutsallaştırılan ev alanı kadının önce bağımlı sonra da dolayısıyla refah politikaları bakımından görünmez olmasına yol açmıştır. Yeniden üretimin sağlanması konusunda cinsiyetçi iş bölümü için feministlerin ürettiği kavram “ev-içi görünmeyen emek”tir. Buna göre kadınların ücretsiz olarak yaptıkları aile fertlerinin bakımları, doğum ve çocuk bakımı ile emek arzının yeniden üretilmesi, toplumun değer yargıları ve düşüncelerinin kuşaktan kuşağa aktarımı gibi işlerin “emek” olarak görülmesinin yolu açılmıştır. Bu emeğin de bir mübadele değerinin olması gerektiği dile getirilmekte ve bunun olmayışının iddia edildiği gibi kadınların doğasından değil, kapitalist sistemin faydasına olanın bu olmasından kaynaklandığını dile getirmişlerdir. 1970’lerde Marksist ve Sosyalist feminist kuram ev işleri için ücret tartışmasını başlatmıştır. “*Ev işi için ücret talebi özel ve kamusal arasındaki ayrımları silikleştirirken aynı zamanda o döneme dek öne sürülen aile ilişkilerinin piyasa ilişkilerinden farklı olduğu ve ailenin bireyler arasındaki ortak çıkarlar temelinde bir birim olduğu anlayışına meydan okumadır*” (Davutoğlu, 2015:25). Bakım, doğumla birlikte başlayan ve yaşamın yeniden üretilmesi amacıyla yapılan, günlük işlerin yanı sıra kişilere psikolojik ve sosyolojik destekler anlamına gelen geniş kapsamlı bir emektir ve her insan için elzemdir (Koray 2011:16). Bakım emeği niteliği itibariyle çok değerli olsa da ekonomik anlamda bir değer atfedilmiyor olması feminizmin liberal ekonomiyi en temel eleştirilerinden biridir.

Cinsiyete dayalı işbölümü kadınları evdeki bakım hizmetlerinden sorumlu kıldığından ücretli bir işte çalışmaları durumunda dahi bu ‘sorumlulukları’ azalmaktadır. TÜİK tarafından 2006 yılı itibariyle yapılan Zaman Kullanım Anketleri’ne göre çalışan kadınlar ile çalışmayan kadınlar arasındaki ev içi emek ile geçirilen süre farkı sadece 1 saat 40 dakikadır. Çalışan kadınlar günde 4 saatlerini ev işleri ile geçirirler. Erkekler ise

çalışmamaları durumunda 1 saat 12 dakika, çalışmaları durumunda 43 dakika evde bakım hizmetlerine katılmaktadırlar. Günümüzde hem ev işlerini yapan, hem aile fertlerine bakan hem de ücretli bir işte çalışan, hem zihinsel hem de bedenen yorgun olan ‘süper kadınlar’ ortaya çıkmıştır. Kadınlar ücretli işin getirilerine sahip olabilmek için erkeklerden farklı biçimde bedel ödemek zorunda kalmaktadır. Zaten düşük ücretli işlerde çalışan kadınlar bir süre sonra istihdamdan çekilip ev kadınlığını seçmektedirler. Kamu politikaları ise bu durumu kadınların istihdama katılmak istememesinin altındaki nedenleri ortadan kaldıracak çözümler sunmak yerine, bakımın aile içinde kadın tarafından üretilmeye devamını destekler niteliktedir.

Feminist ekonomistler bu eleştirilerin devamında çözüm önerisi olarak “*mor ekonomi*” kavramını geliştirmişlerdir. Böylece, ekonominin bakış açısına toplumsal cinsiyetin dâhil edilmesi talep edilmekte ve nihai hedef, kadın hareketinin sembolik rengi olan mor ile ifade edilmektedir. Mor ekonomi, merkezine bakım ekonomisini yerleştirmekte ve piyasanın yeniden üretim faaliyetlerini toplumsal cinsiyete duyarlı biçimde düzenlemesini talep etmektedir. Bunun yanı sıra ekonomik krizlerin çözümüne yönelik olarak, (i)mor işler, (ii)mor yatırımlar, (iii)mor teşvik paketleri ve (iv)mor büyüme ile eşitlikçi ekonomi çözümleri önermektedir (İlkkaracan, 2018:33). Bakım hizmetlerinin sadece ailelere yüklenmesi negatif dışsallıklar yaratır ve bu dışsallıkların önlenmesi için bakım hizmetlerinin hem bu hizmeti vermek hem de almak zorunda olanlar açısından yeniden düzenlenmesi gerekmektedir. Bakım verenler açısından amaçlanan elbette ki çocukların tamamen kreşlerde bakıldığı ya da yaşlanan bireylerin hepsinin huzurevlerinde ikamet ettiği bir sistem değildir, mor ekonominin itirazı bakım emeğinin toplumsal cinsiyet ve sınıf temelli belirleyenlerine ve bu hizmetlerin kadınlara yüklenmiş olmasınadır. İstihdama katılan ve görece daha yüksek ücretlerle çalışma fırsatına sahip annelerin çocukları kreş ve anaokulu olanaklarına sahipken istihdam dışında ya da enformel sektörde daha düşük ücretle çalışan kadınlar bu haktan mahrum kalmaktadırlar. Ayrıca ailelerin gelirin düzeyi özellikle çocuk gelişimi açısından fırsat eşitsizliklerine yol açmaktadır. Yaşlı ve yeti yitimine uğramış bireyler için de ailenin düşük gelir düzeyi onların bakım yardımı ile sınırlı ve aileye bağımlı bir bakım hizmeti almalarına yol açarken, yüksek gelir düzeyine sahip ailelerde profesyonel bakıma ulaşım daha kolaydır. Mor ekonominin müdahale önerdiği bir diğer konu ise bakım

hizmetine ihtiyaç duyanlar ile ilgilidir. “*Bakıma muhtaç çocuk, yaşlı, engelli, hasta tüm bireylerin, satın alma gücünden ya da bakım desteğini veren aile bireylerinin istihdam statüsünden bağımsız olarak nitelikli bakıma eşit erişiminin sağlanmasına yönelik müdahaleler gerektiği*” belirtilmektedir (İlkkaracan, 2018:42).

Mor ekonomi, tespit etmiş olduğu tüm bu sorunlara çözüm önerisi olarak dört yapıtaşını belirlemiştir:

1. Sosyal bakım hizmetlerinin evrensel olarak sağlanması ve bütçelerin buna yönelik düzenlenmesi
2. İş-yaşam dengesinin kurulması ve işgücü piyasalarında tam eşitliğin sağlanması için denetimlerin tam olarak yapılması. Ayrıca yine bu amaca yönelik olarak eşit ebeveyn izinleri, esnek çalışma ile ilgili eşit teşvikler ve ücretlerin erkekler ve kadınlar için eşit hale getirilmesi
3. Kırsal kalkınma ile ilgili planlamalar yapılırken bakım ekonomisinin ihtiyaçlarının da göz önünde bulundurulması
4. Makroekonomi politikalarının dönüştürülmesi: Feminist araştırmacılar kamu harcamalarının bakım hizmetlerine yönlendirilmesi ile istihdam yaratma, talebi canlandırma, yoksulluğu azaltma gibi önemli etikleri doğuracağını iddia etmektedirler

1.4.3.1. Bir Lütuf Olarak (!) Evde Bakım Maaşı

2828 sayılı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kanunu Ek-7. Maddesine göre:

“Her ne ad altında olursa olsun her türlü gelirler toplamı esas alınmak suretiyle, hane içinde kişi başına düşen ortalama aylık gelir tutarı, asgarî ücretin aylık net tutarının 2/3’ünden daha az olan bakıma ihtiyacı olan engellilere, resmî veya özel bakım merkezlerinde bakım hizmeti ya da sosyal yardım yapılmak suretiyle evde bakımına destek verilmesi sağlanır. Hanede birden fazla bakıma ihtiyacı olan engelli bulunması hâlinde, hane içinde kişi

başına düşen ortalama aylık gelir tutarının hesaplanmasında birinci bakıma ihtiyacı olan engelliden sonraki her bakıma ihtiyacı olan engelli iki kişi sayılır. Bu fıkranın uygulanmasında, 5510 sayılı Kanununun ek 18 inci maddesi uyarınca Ramazan ve Kurban bayramlarında ödenen bayram ikramiyeleri hane içinde kişi başına düşen ortalama aylık gelir tutarının hesaplanmasına dâhil edilmez... belirlenen hane halkı gelir ölçütünü aşan gelir değişikliğinin tespiti hâlinde bu madde kapsamında yapılan ödemeler durdurulur ve değişikliğin meydana geldiği tarihten itibaren yasal faizi ile birlikte genel hükümlere göre takip ve tahsil edilir.”

Ülkemizde kadınlara evde bakım karşılığında “evde bakım ödeneği” verilmektedir. Bu ödeneğin verilmesi için yetkili bir sağlık kuruluşu tarafından düzenlenen raporla bakıma muhtaçlığın belgelenmesi ve kişinin gelirin belirlenen asgari düzeyden düşük olması şartlarının sağlanması gerekmektedir. Bu ödeneye toplumsal cinsiyet perspektifinden bakıldığında birkaç nokta dikkat çekmektedir. Öncelikle bu yolun sosyal politika aracı olarak tercih edilmesinin başat nedeni, kurumsal bakıma göre evde bakımın kamu bütçesine çok daha az maliyeti olmasıdır. Bu maliyetin düşük olmasının nedeni de kadının zaten bakım hizmetinden sorumlu görülmesinden dolayı emeğine kurumsal bakım ile aynı düzeyde değer atfedilmiyor oluşudur. Dikkat çekici diğer nokta bu ödeneğin sadece neoliberal politikaların muhtaç tanımıyla bağlantılı olarak engelli bireyler için ödeniyor olmasıdır. Kadın engelli çocuğuna bakarken bu haktan faydalanmakta ancak evde engeli bulunmayan çocukları varsa onlar için ödenek almamaktadır. Oysa her iki bireyin de bakım sorumluluğunu üstlenmektedir. Bu ödenekle ilgili son feminist eleştiri ise bu ödenek yoluyla kadınların istihdamdan bir kez daha uzaklaştırıldığı yönündedir. Bakım veren kadının ücretli bir işte çalışması durumunda gelir seviyesi yükselecek ve bu ödenek kesilecektir ancak alacağı ücret ile bu ödenek arasındaki farkın buna değmeyeceği düşüncesi kadınları aslında zorunlu bir “seçim” e zorlamaktadır.

1.4.4. Kadının Aileye Olan Bağımlılığı

Modern öncesi toplumlarda mülkiyet sahiplerine olan bağımlılık ilişkisi daha sonra erkeklerin değişen üretim sistemi ile ücretli işe sahip olmaları sonrasında değişmiştir; erkekler bağımsızlıklarını kazanmaya başlamış ve bağımlılık kadınsılaştırmıştır (Davutoğlu,2015:54). Kadının bağımsızlığından bahsedebilmek için hem devlete hem

de erkeklere olan bağımlılıklarını çözen refah uygulamaları gerekmektedir. Sosyal demokrat refah rejimlerinde bu büyük ölçüde sağlanmaktadır.

“Yüzyıllar boyu kadın evi ve özel yaşamıyla sınırlanmış, üretimden uzak kalmasa da ekonomik yönden erkeğe tümüyle bağımlı bir ilişki içinde olmuştur. Bu sosyo-ekonomik ilişki erkeği eve ekmek getiren kişi yaptığı gibi, ekonomik ilerlemenin de başlıca aktörü yapmıştır. Gerçekten ekmeği kazanan işbölümü toplumsal rol bölüşümü anlamını taşımaktadır. Erkek kendisine verilen bu rolle ekonomik olarak üretken olmakta ve toplumsal değer kazanmaktadır. Kadın ise hem erkeğe bağımlı olmakta hem de yaptığı işin ekonomik bir değeri olmadığından “toplumsal değersizliğe” itilmektedir.” (Koray, 2008:353)

1.4.4.1. Vatandaşlık Geliri: Bağımlılık Sorununa Bir Çözüm Önerisi

Vatandaşlık geliri ya da “sosyal ücret”, sosyal kamu harcamalarındaki artışa rağmen işsizlik ve yoksulluğun sürmesi sebebiyle bir çözüm arayışı olarak ortaya çıkmıştır ve kimi ülkelerde denenmekte olan bir uygulamadır.

Davutoğlu (2015)’nin çalışmasında vatandaşlık geliri, sosyal politikaların ücretli iş ile olan sıkı bağıını gevşetebilecek bir yöntem olarak önerilmektedir. *“Bir sosyal yardım değil primsiz bir sosyal güvenlik ödemesi”* (Davutoğlu,2015:189) olan vatandaşlık gelirinin mevcut sosyal yardımlara birtakım üstünlükleri bulunmaktadır. İlk olarak sosyal yardımlar hanelere yönelik yapılmakta iken vatandaşlık geliri bireyseldir, dolayısıyla vatandaşlık geliri kadın için aileye olan bağımlılığı azaltıcı etki yapabilir. İkinci bir fark sosyal yardımların gelir veya engelliliğe bağlı koşulları olmasına rağmen vatandaşlık gelirinin koşulsuz olmasıdır. Vatandaşlık gelirinin sosyal yardımlara son üstünlüğü ise toplumu çalışma anlamında değiştirme potansiyelidir. Kişiyi işgücünü hangi koşullarda arz edeceği konusunda bir hareket alanı sağlayarak işe verilen önemin azalmasına yol açabilir ve sosyal politikalar ile ekonomik politikaların birbirinden bağımsız olduğu varsayımı yıkabilir (Davutoğlu, 2015).

Vatandaşlık geliri uygulamalarına bakıldığında iki model göze çarpmaktadır. İlk modelde herhangi bir koşula bağlanmaksızın ülkede yaşayan herkese b gelirin

bağlanması; ikinci modelde ise bir muhtaç tanımlaması yapıp bu tanıma uyan kişilere gelir bağlanması uygulaması benimsenmektedir. Vatandaşlık gelirinün ülke uygulamalarına bakıldığında şu örneklerle karşılaşmıştır:

Almanya şartlı gelir desteği sağlamakta ve ekonomik, fiziksel ya da psikolojik sebeplerle kendi hayatını idame ettiremeyen bireyler için gelir desteği sağlamaktadır. Brezilya şartsız bir sistemi hukuki olarak kurmuş ancak bugüne kadar sadece yoksulları yararlandırmıştır. Ayrıca sağlanan aylık destek oldukça düşük olduğundan etkin bir uygulama gerçekleşmemiştir. Alaska'da 1982'den bu yana tüm vatandaşlara şartsız ve sürekli biçimde vatandaşlık geliri verilmekte, bu gelirin fonu ise petrol gelirlerinden sağlanmaktadır. Türkiye'de şartsız vatandaşlık geliri uygulaması tartışılmakla birlikte son yıllarda sosyal yardım mantığı ile birtakım şartlı vatandaşlık geliri uygulamaları bulunmaktadır. Özürlüler Kanunu ve 65 yaş aylığı uygulamaları bunlara örnek olarak gösterilebilir. Ancak bu uygulamalar arasında şartlar ve gelir miktarları arasında farklılıklar mevcuttur. Türkiye'de bu yardımlar bütçe kısıtlarına bağlı olarak uygulanmaktadır.

1.4.5. Kadınlar Arası Sınıf Farkları

Esping-Andersen "Tamamlanmamış Devrim" adlı çalışmasında kadınların rollerinin ve istihdama katılımlarının değiştiğini ancak bu değişimin sadece bazı kadınlar için gerçekleştiğini ifade etmektedir (Durmaz, 2018:67).

20. yüzyıl boyunca, kadınların ait oldukları sınıfa dayanarak -daha iyi eğitim alarak- kamusal ataerki ile pazarlık yapabilmesi ve özel alanda ataerki karşısında güçlenmesi imkânları ortaya çıkmıştır. Alt sosyoekonomik gruplara mensup ailelerde ya çocukların eğitimi için kaynak ayrılmamakta ya da ayrılacak olan kısıtlı kaynaklar, kız çocukların ev işlerine yardım etmesi, kardeşlerine bakması ya da ailenin bu yöndeki tercihi nedeniyle erkek çocuk lehine kullanılmaktadır. Eğitim olanaklarına sahip kentli kadınlar için evlilik cinsiyetçi iş bölümünden kaynaklanan sorunlar sabit olmakla birlikte istihdamdan çekilmeye yol açmamaktadır. Evliliklerini devam ettirme konusunda daha

düşük ücretli çalışan veya çalışmayan kadınlara göre daha az ekonomik baskı hissetmektedirler.

Yapılan araştırmalar, kadınların eğitim durumlarının istihdam piyasasında onları farklılaştırma potansiyelinin erkeklerden farklı olduğunu göstermektedir (Durmaz, 2018:78). Erkekler eğitim seviyesi düşük olsa dahi yüksek ücretli işlere erişebilirken, kadınlarda eğitim seviyesi ile ücret arasında çok keskin bir doğrusal ilişki bulunmaktadır.

“Yüksek eğitime erişemeyen kadınların işgücü piyasasında yüksek gelirli bir işe erişememeleri, hane içinde bakım sorumluluğunu üstlenmeleri sonucunu doğurmaktadır. Bu sebeple işinden feragat etmek zorunda bırakılan kadınların varlığı, kadınlar arasındaki gelir eşitsizliklerini erkeklere göre daha çok arttırmaktadır.” (Durmaz, 2018:83)

Kadınların düşük eğitim düzeyleri istihdama katılımında ellerini zayıflatmaktadır. Dedeoğlu, uzman mesleklerde çalışan eğitilmiş kadınların bakım sorumluluğundan en azından fiziksel emek noktasında sıyrılmaya imkânlarına sahip olduğunu vurgulamaktadır:

“Aslında devletin çocuk bakım hizmetlerini yaygınlaştırmaması, sınıfsal bir yaklaşımın egemenliğinin de kanıtı gibi görünüyor. Şöyle ki, üste gelir grubuna mensup kadınlar bu hizmetleri piyasadaki satın alabilirken, bu hizmetleri alamayan düşük eğitimli ve düşük vasıflı kadınlar ise evde çocuk bakımı ve ev işlerine mahkûm ediliyor” (Dedeoğlu, 2009:46) .

Kadınların eğitim durumları ile istihdama katılma şekilleri arasında da bir bağlantı bulunmaktadır. Türkiye’de kadınların yarı zamanlı çalışma oranları incelendiğinde %38,9 ile en fazla ilköğretim mezunu kadınların yarı zamanlı çalışmayı tercih ettiği görülmektedir. Yarı zamanlı çalışan bu kadınların % 74 ü ise evlidir (Durmaz, 2018:73). Bu durum eğitim seviyesi daha düşük olan kadınların yalnızca eşlerinin gelirleri yetersiz olduğunda ve evdeki sorumluluklarını aksatmayacakları biçimde çalıştıklarının göstergesidir.

Neoliberal politikalar ile eğitim hizmetlerinden kısıntı yapılması daha düşük gelir düzeyine sahip ailelerdeki kız çocuklarını daha olumsuz etkilemekte ve yoksulluklarının

sürmesi ihtimalini artırmaktadır. Kırsal kesimde eğitime erişimi kısıtlı olan kadınlar tarımda ücretsiz aile işçisi olarak emek verirken kentlerde işgücü piyasasının ya dışında ya da aile içindeki egemenlik ilişkilerine müdahalelerini mümkün kılmayan işlerde çalışmak zorunda kalmaktadırlar. Yapılan araştırmalar enformel sektörde istihdam edilen kadınların kazandıkları ücretlerin onları güçlendirdiği düşüncesine sahip olmadıklarını, bunu ek gelir olarak gördüklerini ortaya çıkarmıştır. Uzman mesleklerde çalışan kadınlar ise istihdamda olmalarına önem atfetmektedirler (Toksöz, 2017: 119).

1.4.6. İşgücü Piyasası ve Toplumsal Cinsiyet

Refah devletinin erkek-merkezci yapısı sosyal politikaların “ücretli iş” üzerine inşa edilmiş olmasından kaynaklanmaktadır. Erkekler ücretli çalışanlar olarak devletle örtülü bir tür toplumsal sözleşme yoluyla refahın paylaşılmasını düzenlemişlerdir ve hane içini “aile reisleri” olarak düzenlerken devlet de onlara ücretsiz yeniden üretimin devamlılığını bir nevi garanti etmektedir. Kadınların piyasa koşullarında erkek ücretlerini aşağı çekebilecek ya da işsizliği arttırabilecek işgücü arzları, yeniden üretim ve sınıf cinsiyetlerinden ötürü daha düşük ücretlere razı olmaya zorlanmaları gibi yollarla istihdamın dışında tutulmuştur. Böylelikle refahın maddi üretim ile doğrudan ilişkili olarak kurulması refahın toplumsal cinsiyetle olan ilişkisini de belirgin hale getirmiştir. Kadınların istihdama katılımı ve işgücü piyasasında cinsiyetin nasıl dağıldığı emek arzı ve talebi ile ilgili çeşitli faktörler tarafından belirlenmektedir. Ataerkinin hâkim olduğu ülkelerde erkekler hem kadınların ücretli-ücretsiz emeklerinin yararlanıcıları hem de toplumun meşru “hane reisleri” olarak kadının işgücü piyasasına girişi konusunda da karar verici konumda bulunmaktadır. Ülkelerin ihracata yönelik sanayileşme politikalarına geçişi ile birlikte, erkeklerden daha düşük ücretlerle çalışan kadınların emeğine olan talep artış göstermiştir. Ancak kadının ucuz emeği ile daha hızlı büyüyen bu ülkelerde kamusal ataerki de hane içindeki ataerki ile birlikte işleyerek kadının pazarlık gücünü sınırlandırmaktadır. Bununla birlikte, hızlı büyümenin ucuz kadın emeğine dayandığı bu ülkelerde kadınların pazarlık gücü devlet tarafından korunan ataerki toplumsal cinsiyet normlarıyla sınırlanmıştır. *“Erkekler ve devlet tarafından üzerinde anlaşılan ve kadınlara norm olarak sunulan bu toplumsal cinsiyet sözleşmesi, işgücü piyasasına giren kadınlar için hangi işlerin ve mesleklerin uygun olduğunu da*

belirlemektedir.” (Toksöz,2017:106) Kadınların iş hayatına girerek güçlenmesi erkeğin denetiminin ve mutlak otoritesinin zedelenmesine yol açacağından ataerkil sistem kadınların eğitimi ve işgücüne katılımı önünde “izin vermeyerek” set oluşturmaktadır. Uzun yıllar Türkiye’de de evli kadının çalışması kocasının iznine tabi kılınmıştır. Yine 1960’lardan itibaren Türkiye’nin çeşitli bölgelerinde yapılan sosyolojik araştırmalar da kadınların çalışmasının eş ve babalar tarafından ‘uygunsuz’ bulunduğunu göstermektedir. Kadınların ev dışında ücretli işlerde çalışması ancak kocanın gelir getirme görevini tam olarak yerine getiremediği zorunlu hallerde makbuldür ki bu durumda bile kadının çalışacağı iş yerinin ‘uygun’ olması ya da evde yapabileceği işlerden gelir elde etmesi beklenmektedir (Toksöz, 2017:112).

Kadının işgücü arzını olumsuz etkileyen sebeplerden biri de yukarıda detaylıca değinilmiş olan bakım açığıdır. Özellikle görece düşük ücretli işlerde istihdam edilen kadınlar için kurumsallaşmış bakım hizmetlerinin olmayışı onları aile bireylerinin bakıma ihtiyaç duyması halinde çalışma hayatının dışına çıkmaya zorlamaktadır. Evlilik ve içerisindeki cinsiyetçi işbölümü kadınların istihdama katılma ve uzun vadeli kesintisiz çalışmasına engel oluşturmaktadır. Yapılan araştırmalar, işlerinden ayrılan kadınların yarısının ailevi nedenlerle işten ayrıldığını ve bu sebeplerin içinde de en büyük payın evlilik, daha sonraki sıraların ise hamilelik ve çocuklar olduğunu göstermektedir.

1950 sonrası dönemde Türkiye’de makineleşme ile tarımda işgücüne duyulan ihtiyaç azalmış, bu azalma devamında kırdan kente göçü getirmiş ve çoğunlukla tarım sektöründe çalışan kadınlar bu gelişmelerden etkilenmişlerdir. Bu tarihten sonra düşen kadın istihdam oranlarında tarımsal üretimden çekilmelerinin payı büyüktür. *“Son yıllarda uluslararası finans örgütlerinin empoze ettiği tarımsal politikaların tarımsal üretim ve istihdamı hızla azaltmasıyla, kadın emeği erkek emeğinden daha hızlı bir şekilde üretim dışında kalmaktadır”* (Toksöz, 2017:108). 1980 sonra benimsenen yapısal uyum programları ve ihracata dayalı sanayileşme, yerli ve yabancı yatırımların üretken alana aktarılmasında istenilen başarının elde edilememesi, ihracatın girdilerinin ithal ediliyor olması gibi sebeplerle istihdamda beklendiği gibi bir artış yaratamamıştır.

Türkiye’de kadınların işgücü piyasasına girmelerinin önündeki başka bir engel de ülkenin demografik yapısıdır. Doğurganlık oranı düşmekle birlikte çalışma çağındaki nüfusun tamamı istihdam edilememekte ve erkeklerden yana karar verilmektedir. Şartlar ne olursa olsun çalışmaya hazır genç bir erkek kitlesinin varlığı, kadın işgücü talebinin oluşmasını ve kadın istihdamının politikaların temel hedeflerinden biri haline gelmesini geciktirmektedir.

1980-90’lı yıllarda Türkiye’nin taraf olduğu uluslararası sözleşmelerin de etkisiyle kadın konusu ülkenin refah politikasının görülebileceği kalkınma planlarına girmiştir. 1994 dönemine ilişkin 6. Kalkınma Planı içerisinde kadının tarım dışı sektörlerde istihdamını artırmaya ilişkin politikalar yer almıştır (Toksöz, 2017:121). Planda sözü edilen politikalara “Aile-Kadın-Çocuk” başlığı altında yer verilmiştir. Kalkınma planlarının toplumsal cinsiyet analizini yapan çalışmalarda, bu planlarda kadınlara aile ile özdeşleştirerek yer verilmesi eleştirilmektedir. Kadınların işgücü piyasasına ilişkin sorunlarının resmi metinlerde yer alması AB üyelik süreci ile birlikte başlamıştır. Ancak bu metinlerde kadın konusu istihdamla ilgili başlıklarda değildir, daha çok yoksullukla mücadele için kadınlara yönelik esnek ve atipik çalışma biçimlerinin ya da kadın girişimciliğinin teşvik edilmesi bağlamında ele alınmaktadır.

İstihdamda eşitlik politikaları ile devletler istihdamda fırsat eşitliği yaratmayı hedeflemektedirler. Bu politikalarla kadınların işgücü piyasasına eğitim gibi yollarla hazırlanması, piyasada karşılaşılabilecekleri sorunların önlenmesi ile iş ve aile yaşamlarının uyumlaştırılması amaçlanmaktadır. Ancak kanunların toplumsal cinsiyet eşitliğini gözeten biçimde yazılmış olması işgücü piyasalarında eşitliği kendiliğinden ve tek başına sağlamaya her zaman yeterli değildir. *Başta Anayasa ve yasalar olmak üzere resmi metinlerde yer alan eşitlikçi düzenlemelere karşın hükümet yetkililerinin ve onların bakanlık ve kamu kurumu düzeyinde temsilcilerinin cinsiyetçi işbölümünün sürdürülmesinden yana olan muhafazakâr zihniyet yapıları eşitlikçi söylemin büyük ölçüde kâğıt üstünde kalmasında etkilidir* (Toksöz, 2017:122). Eşitliğin gerçekleştirilmesi, hangi refah rejiminin seçildiğine, üretimin niteliğine ve insan onuruna yakışır işlere kadınlarla erkeklerin eşit biçimde erişmesine imkân sağlanıp sağlanmadığına bağlıdır. Aksi halde özellikle liberal bir işgücü piyasasında eşitlik için

benimsenen politikalar tam tersi sonuçlara sebep olabilmektedir. Aynı işte kadın ve erkeğe eşit ücret verilmesinin zorunlu tutulması karşısında piyasanın bir savunma olarak işleri kadın işi- erkek işi şeklinde ayırmak yoluyla ücret farklılaştırması buna bir örnek teşkil etmektedir (Koray, 2008: 359).

1.4.7. Neoliberalizm ve Küreselleşmenin Getirdikleri

Neoliberal yaklaşım kamu harcamalarının mümkün olduğunca azaltılmasını öngörmektedir. Böyle bir politikada en çok kısıtlama da temel sosyal hizmetlerden yapılmaktadır. Böylece eşitlik politikaları uygulanmak isteniyor gibi dursa da ekonomik sınırların arasında hapsolmek durumundadır. Bu konudaki çelişkilere verilebilecek en temel örneklerden biri ekonomik katkı için kadının istihdama katılımı teşvik edilirken kadınların bunu yapabilmek için ihtiyaç duydukları hizmetlerin kamu harcamalarında kısıntı politikalarına takılıp gerçekleştirilmemesidir. Neoliberal politikaların kadınlar açısından yarattığı olumsuz sonuçlardan bir diğeri de ekonomik uygulamaların kadınların değişmesi için mücadele ettiği bazı toplumsal cinsiyet rollerini bir kez daha pekiştirmesidir. Neoliberalizmin getirdiği esnek/ atipik çalışma şekillerinin kadınların üzerine yüklenmiş olan ev içi sorumlulukların devamını ve kadınların enformel olarak güvencesiz çalışmalarının önünü açmıştır. Diğer yandan bu durum gelişmekte olan ülkelerde ve Türkiye’de, kadının kötüleşen koşullarının, eşitlik politikalarının küresel kapitalizm karşısındaki zayıflığını daha da görülür hale getirmiştir yalnız kadın ve erkek arasında değil, kadınlar arasındaki eşitsizliklerin artmasına sebep olmuştur (Keçeci, 2016:64). Kadını istihdama teşvik amacıyla yapılan düzenlemelerin sonuçlarına ilişkin sağlıklı bilgilere ulaşılması noktasında da çeşitli sorunlar bulunmaktadır.

Koray (2005)’e göre 1980 sonrası uygulanmaya başlanan neoliberal politikalar ile devlet, ‘baba devletten seyirci devlete’ evrilmektedir ve Türkiye, “*Son yıllarda neoliberalizmin etkisiyle devlet koruyucu rolünden sıyrılarak seyreden bir karaktere bürünmeye başlamıştır; sınırlı olan sosyal devlet yardım ve hizmetleri daha da daralmıştır.*” (Koray, 2005:180)

Neoliberal politikalar ile birlikte Kandiyoti'nin “yeniden aileye dönüş” olarak tanımladığı durum yaşanmaya başlamıştır. Aile, yeniden refah rejiminin merkezine yerleştirilmektedir. Aile ile birlikte annelik de yüceltilmektedir. Ailenin ve kadının muhafazakârlığı taşıma ve aktarma misyonu pekiştirilmektedir. Ecevit'e göre Türkiye, Dünyada neoliberalizmi benimseyip ekonomik ve sosyal politikalarını bu yönde yeniden düzenleyen birçok dünya ülke içerisinde bu uygulamaların en rahat gerçekleştirilebildiği ülkelerden biri olmuştur. Bunun sebebini ise ülkede iç göçün başladığı 1950'li yıllardan itibaren, ailenin çeşitli sosyolojik sorunların(işsizlik, yoksulluk vs.) içerisinde gizlendiği bir yapı olarak değer görmesi ile açıklamaktadır (Ünlütürk Ulutaş, 2018:21). Kadınların sosyal güvenlik sistemine ailenin erkekleri üzerinden ulaşabildiği, yoğun bir ev kadını nüfusun mevcudiyeti ve bakımın aileye devri ile örülü bir sistemin sürdürülmesi, sosyal kamu harcamalarının daraltılabilmesine olanak vermiştir.

1.4.8. Türkiye'de Göç ve Toplumsal Cinsiyet

Sosyal politikada göç ile ilgili çalışmalarda kadınların eş veya babalarının yanında göçe katılanlar olmanın dışında ayrıca ele alınmaları oldukça yenidir. 1970 öncesinde göç araştırmalarında erkek merkeze alınmış ve bulguların süreci yaşayan erkek ya da kadın herkes için aynı olduğu gibi genellemeler yapılmıştır. Akkaya (2002), kadın göçünün farklı dinamikleri olduğunu şu şekilde belirtmektedir:

“Erkekler gibi kadınlar da ülkelerinde yaşadıkları zulümden kaçmakta; ancak erkeklerden farklı olarak, özel korumaya ihtiyaçları bulunmaktadır. Kadınların bu süreçten erkeklere kıyasla çok daha olumsuz etkilendikleri savi, çeşitli araştırmalar tarafından da desteklenmektedir. Toplumsal cinsiyet farklılıkları savaş sürecinde kendini göstermektedir. Genel olarak kadınlar; toplumsal cinsiyet temelli ayrımcılık, sosyal ve kültürel önyargılardan kaynaklanan baskı ve zulüm, geleneklerle ilişkili bedensel ve ruhsal sağlıklarını bozan zarar verici uygulamalar, cinsel istismar, cinsel şiddet, aile içi şiddet gibi esas olarak kadın olmalarından kaynaklı zulüm ve baskılardan kaçmak için de ülkelerini terk etmek ve başka bir ülkeye göç etmek zorunda kalmaktadırlar.”

Türkiye'nin mevcut durumu düşünüldüğünde bahsedilmesi gereken iki önemli göç hareketi bulunmaktadır. Bunların ilki 1990 sonrasında dağılan Sovyetler Birliği'nden kopan ülkelerden Türkiye'ye doğru gerçekleşen göç hareketi; ikincisi ise 2011 yılında patlak veren iç savaş sonrası Türkiye'ye doğru gerçekleşen yoğun Suriyeli göçüdür. Bu çalışma kapsamında bu iki göç hareketi sonucu ülkeye gelen göçmenler ile ilgili sosyal güvenlik düzenlemelerine yer verilecektir.

Göçmen kadınlar Türkiye'de ev içi bakım ve temizlik işleri, turizm sektöründe bazı işler ve tekstil ya da tarım gibi ülkenin emek arzının yoğun olmadığı işlerde çalışmaktadırlar. İşgücü piyasasına girişleri enformel yollarla olduğundan genellikle güvencesiz, düşük ücretli ve çalışma koşulları iyi olmayan işlerde çalışmaktadırlar. 1990 sonrası gelen kadınlar daha çok ev içi hizmetler ile turizm/eglece sektöründe çalışmaktadır. Yapılan araştırmalar, bu kadınların çoğunlukla ülkeye turist vizesi ile girip kayıtdışı çalıştıklarını göstermektedir. Çalışma hayatında bu enformel yer alış da onları korunmasız bırakmaktadır. Göçmen kadınlara yönelik emek talebi özellikle yerli ev işçilerinin tercih etmediği yatılı işlerde yoğunlaşmaktadır. Kadınlar için masrafların azalması bakımından avantajlı olsa da bu şekilde çalışmanın, net bir çalışma saatinin olmaması, izinlerinin düzenli olmaması, hane içinde taciz/tecavüz veya şiddet gibi durumlara daha açık hale gelmesi gibi önemli olumsuzlukları da mevcuttur. Türkiye'de 2003 yılına kadar ülkeye turist vizesi ile giriş yapıp kayıtdışı olarak çalışan bu kadınlarla ilgili herhangi bir düzenleme bulunmamaktadır. 2003 yılında ise 4817 sayılı Yabancıların Çalışma İzinleri Hakkında Kanun çıkarılmıştır. Ancak bu Kanun, yanlarında çalışan göçmen işçiyi kaydettirmek isteyen işverenlere getirilen koşullar ve prosedürler sebebiyle beklendiği gibi etkili olamamıştır. Ayrıca bu Kanunun Türk vatandaşı ile evlenenlere sağladığı kolaylıklar sebebiyle anlaşmalı evlilikler de artmıştır (Üstek,2015:221).

Suriye'de patlak veren iç savaş sonrasında Türkiye'ye yeni bir göç dalgası oluşmuş ve Suriyeliler “geçici koruma statüsü” olarak Türkiye'de yaşamaya/çalışmaya başlamışlardır (Dedeoğlu ve Bayraktar, 2018:248). 2013 tarihli ve 28615 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanununda yapılan tanıma göre geçici koruma:

“Ülkesinden ayrılmaya zorlanmış, ayrıldığı ülkeye geri dönemeyen, acil veya geçici koruma bulmak amacıyla kütleli olarak sınırlarımıza gelen veya sınırlarımızı geçen yabancılara sağlanan korumadır.”

Yabancıların geçici korunma kapsamına alınması için genel koşul, Geçici Koruma Yönetmeliğinin 8. maddesinde belirtilen ve kapsama alınmayı önleyecek şu durumlardan herhangi birinin bulunmamasıdır:

“a) Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair 1967 Protokolüyle değişik 28/7/1951 tarihli Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Sözleşmenin 1 inci maddesinin (F) fıkrasında belirtilen fiillerden (barışa karşı suç, savaş suçu veya insanlığa karşı suç işlemesi; mülteci olduğu ülkeye sığınmadan önce, sığındığı ülke dışında siyasi olmayan ağır bir suç işlemesi; Birleşmiş Milletler’in amaç ve ilkelerine aykırı fiilleri gerçekleştirmesi) suçlu olduğuna dair ciddi kanaat bulunanlar.

b) Türkiye dışında hangi saikle olursa olsun zalimce eylemler yaptığını düşündürecek nedenleri bulunanlar.

c) Yukarıdaki suç ya da fiillerin işlenmesine iştirak eden veya bu fiillerin işlenmesini tahrik edenler.

ç) Ülkesinde silahlı çatışmaya katılmış olduğu halde bu faaliyetlerini kalıcı olarak sonlandırmayanlar.

d) Terör eylemlerinde bulunduğu veya planladığı ya da bu eylemlere iştirak ettiği tespit edilenler.

e) Ciddi bir suçtan mahkûm olarak topluma karşı tehdit oluşturabileceği değerlendirilenler ile milli güvenlik, kamu düzeni veya kamu güvenliği açısından tehlike oluşturduğu değerlendirilenler.

f) Türkiye’de işlenmesi hâlinde hapis cezası verilmesini gerektiren suç veya suçları daha önce işleyen ve bu suçun cezasını çekmemek için menşe veya ikamet ülkesini terk edenler.

g) Uluslararası mahkemelerce hakkında insanlık suçu işlediğine dair karar verilmiş kişiler.

ğ) 26/9/2004 tarihli ve 5237 sayılı Türk Ceza Kanununun Dördüncü Kısım Yedinci Bölümünde yer alan suçlardan birini işleyenler.”

Geçici korumanın iptal edilmesi veya bireysel olarak sona ermesi ise kişinin kendi isteği ile ülkeden ayrılması ya da ölmesi durumunda gerçekleşir (GKY madde 12). Yukarıda sayılı suçlar sebebiyle kapsam dışında kalması gerekenlerin sonradan anlaşılması halinde ise geçici koruma statüsü Göç İdaresi Genel Müdürlüğü veya valiliklerce iptal edilir.

Yapılan projeksiyonlar Suriye’de mevcut durumun değişmemesi ve bir geri dönüş yaşanmaması halinde 50 yıl sonra Türkiye’de 4 kişiden birinin Suriyeli olacağını göstermektedir⁹. Bu da Türkiye’deki Suriyelilerin yapılan çalışmalara dâhil edilmelerinin gerekliliğine işaret etmektedir. Yaşanan toplu göç hareketini yönetmek için birçok çalışma yapılmış olsa da yapılan araştırmaların bulguları bugün Suriyelilerin çoğunun kayıtdışı olarak çalıştıklarına işaret etmektedir. Ancak bu çalışmalarda daha çok çocuklar üzerine yoğunlaşılırken göçmen kadınların işgücü piyasasındaki durumları hakkında çok sınırlı bilgi elde edilmiştir (Dedeoğlu ve Bayraktar, 2018:248).

Avrupa ülkelerine göç eden Suriyeliler daha çok erkekler iken Türkiye, ulaşım kolaylığı, dini faktörler ve bilinen bir ülke olması gibi sebeplerle, genellikle ailelere ev sahipliği yapmaktadır. Aile ile göç etmek kadınların hem ücretleri hem evdeki ücretsiz emekleri üzerinde bir baskı oluşturmakta hem de yüklerini artırmaktadır (Dedeoğlu ve Bayraktar,2018:270). Suriyeli kadınlar daha çok tarım ve tekstil gibi işlerde çalışmaktadırlar. Suriyelilerin gelişi kayıtdışı çalışmaya talip olabilecek işçi sayısını artırmıştır. TÜİK 2017 verilerine göre Suriyeli göçmenlerin tarımda kayıtdışı çalışma oranı %90 in üzerindedir. Mevsimlik tarım işçiliği yapan Suriyeli kadınlara yönelik araştırmalar göçün sıradan ev işlerini bile zorlaştırdığını bu sebeple kadınların ve kız çocuklarının yüklerinin arttığını göstermektedir. Savaş öncesi Suriye’de evlilik kadınların istihdamında olumsuz bir etki yaratmaktadır çünkü geleneksel toplumsal cinsiyet rollerinin benimsenmiş olmasının yanında kanunlar da kocanın izni olmadan

⁹ <http://www.alomaliye.com/2018/12/26/turkiyedeki-suriyeliler/>

kadının çalışmasını yasaklamaktadır. Bu durum Türkiye'ye gelen Suriyeli kadınların çoğunun meslek sahibi olmamasının önemli bir sebebidir. Önemli bir diğer sebep ise kadınların eğitim oranlarının çok düşük olmasıdır. AFAD (2014) tarafından Türkiye'deki Suriyeli kadınlarla yapılan araştırmaya göre bu kadınların %87'si gelir getirici bir mesleği olmadığını beyan etmiştir; meslek sahibi olanların ise öğretmenlik, terziilik, kuaförlük, hemşirelik gibi kadına biçilen toplumsal cinsiyet rollerinin uzantısı olan mesleklere sahip olduğu görülmüştür. Bu araştırmaya katılan kadınların %60 ının en fazla ilkokulu bitirebilmiş ve 15-18 yaş grubundaki kadınların %15 oranında evli olduğu görülmüştür. Ülkelerinde çoğunlukla ev kadını olan ve dışarı ile bağlantıları eşleri tarafından sağlanan birçok kadın bugün göç ettikleri ülkelerde kendilerini zorunlu olarak hane reisi pozisyonunda bulmuştur. Kadınların hane reisliği ailedeki çocukları da etkilemiş, çocuklar ya çalışmaya ya da özellikle kız çocukları anneleri çalışırken ev içi işleri görmeye mecbur kalmışlardır.

Suriyeli kadınların yarıya yakınının çalışma hayatına katılabilecek fiziksel koşullara sahip olduğu araştırmalar tarafından ortaya konmuş olsa da işgücüne katılımlarının önünde birtakım engeller bulunmaktadır. Bunların en önemlisi bakımdır. Diğer engeller ise dil bilmeme, eğitimsizlik ve sosyalleşememedir. Eğitimli kadınların ise diplomalarının geçersiz sayılması sonucu niteliksiz işlerde bir nevi bilgi israfına uğradığı görülmektedir. Göç sonrası hem ekonomik hem de fiziksel koruma amacıyla kızların daha da erken yaşlarda evlenmesi yaygınlaşmaya başlamıştır.

2. BÖLÜM

TÜRKİYE CUMHURİYETİ SOSYAL GÜVENLİK SİSTEMİ

2.1. SOSYAL GÜVENLİK KAVRAMI

Kendisini güvende hissetmek insanoğlu için varoluşundan beri en temel ihtiyaçlardan biri olagelmıştır. Başlangıçta bireyin toplumla olan yakın ilişkilerinden ; akrabalık bağları, komşuluk bağları gibi bağlardan sağlanan bir takım güvenceler ile korunduğu görülmektedir. Mülkiyet kavramının oluşması ile bireyler güvencelerini mülkiyetlerinde görmeye başlamış ve mülklerini koruyacak bir güvenlik devletine ihtiyaç duymuşlardır. Mülk sahibi olmayan ve toplumun daha büyük bir bölümünü oluşturanlar ise bu korumacı devletin sağladığı güvenlikten mahrum kalmışlar, bu durum yukarıda da bahsedilen çatışmalara sebep olmuştur. Bu çatışmaların itici gücüyle ortaya çıkan sosyal devletin ilk çabaları da doğal olarak çatışmalara sebep olan güvencesizlikleri ortadan kaldırmak adına sosyal güvenliği sağlamak olmuştur. İşçi sınıfının sistem dışına taşma eğilimi gösteren tepkisini ortadan kaldırmak sosyal güvenliğin amaçlarından biri haline gelmiştir (Bakın, 2005:12). Bu bağlamda “sosyal güvenlik” bireyin karşılaşacağı ve yaşamı içinde tehlike oluşturan olaylara karşı güvence arayışının bir ürünüdür. Sosyal güvenlik, refah devletinin insan onurunu koruması amacıyla yönelik olarak kullandığı araçlardan biridir.

Arıcı (2013), sosyal güvenlik kavramını şu şekilde tanımlamaktadır:

“Sosyal güvenlik kavramı, terim anlamı ile; toplum halinde yaşamaktan kaynaklanan tehlikeler de dahil olmak üzere insanın karşı karşıya bulunduğu tehlikelerin ekonomik sonuçlarına karşı emniyet sağlanmasını ifade eden bir kavramdır... Kişilerin muhtaçlıktan kurtarılması, muhtaçlıktan kaynaklanan korkunun ortadan kaldırılması ve bu anlamda bir emniyet duygusunun sağlanmasını ifade eder.” (Arıcı, 2013:4)

Sosyal güvenlik, geniş anlamıyla, bireylere asgari bir gelir güvencesi sağlanması, risklerin daha oluşmadan önlenmesi ve bireyin riskleri karşı korunması yoluyla ona

kişiliğini geliştirme fırsatı verilmesini de içermektedir (Baybora, 2013:197). Dar anlamda sosyal güvenlik ise kişilerin sık karşılaştıkları, hastalık, iş kazası ve meslek hastalıkları, yaşlılık, malullük, ölüm ya da işsizlik gibi belirli risklere karşı korunmalarını öngörmektedir.

Sosyal risk, zamanı ve etkisi bilinmemekle birlikte ileride gerçekleşme ihtimali bulunan, kişinin mal varlığında azalmaya yol açan tehlikelere verilen isimdir.

“ILO’nun 28.06.1952 tarih ve 102 sayılı Sosyal Güvenliğin Asgari Şartlarına İlişkin Sözleşmesi’nde 9 tane sosyal risk tanımlanmakta ve bunların tümüne ya da bir bölümüne karşı üye devletlerin sosyal koruma sağlaması istenmektedir. Sözleşmeye göre bu riskler iş kazaları ve meslek hastalıkları, hastalık, analık, malullük, yaşlılık ve ölüm, işsizlik ve ailevi yüklerdir.” (Baybora, 2013:197)

Sözleşmede belirtilen bu risklere ek olarak 1990 ve sonrası yıllarda “bakım ihtiyacı” da yeni bir sosyal güvenlik riski olarak tanınmaya başlamıştır (Tokol ve Alper, 2014: 210).

Geleneksel sosyal güvenlik teknikleri, kişilerin şahsi tasarrufları, başkalarının yapacağı yardımlar, zarar verenin hukuki sorumluluğu, çeşitli sandıklar ve özel sigorta uygulamalarıdır. Tasarruf yöntemi paranın değerinin düşmesi ve bazı risklerin maliyetinin birikimlerin çok üstünde olabilmesi gibi sebeplerle etkin bir sosyal güvenlik yöntemi değildir. Yardımlar başkasının istek ve iradesine bağlı olduğundan; hukuki sorumluluk ise her riskin birinin kusurundan ötürü oluşmuyor olmasından dolayı etkin yöntemler olarak görülmemektedir. Sandık uygulamaları ve özel sigortalar ise belirli bir kesime koruma sağlamaktadır. Modern sosyal güvenlik sistemleri ise sosyal sigortalar, sosyal yardımlar, sosyal hizmetler ve devletçe bakılma mekanizmalarından oluşur. Bu çalışmanın konusu sosyal sigortalar mekanizmasıdır ve diğer iki mekanizmaya çalışmanın sınırları sebebiyle detaylı olarak değinilmeyecektir.

Sosyal güvenlik bütün riskleri ve tüm nüfusu kapsamayı amaçlar ancak sosyal sigortalar, formel olarak istihdam edilenleri ve bağımlı çalışanları kapsar. Sosyal sigorta sistemi, çalışanların karşılaşılabilecekleri çeşitli risklerde kullanılacak kaynakların

finansmanını, işçi, işveren ve bazen de devlet katkısı ile karşılamaya çalışır. Sosyal sigortalar sistemi kamu hukuku karakterli, genellikle zorunlu, devletçe kurulan ve özerk bir yönetime sahip bir sigorta tekniğidir (Bakın, 2005:20). Çalışan nüfusun gelir kayıplarına, hastalık ve ölüme karşı korunması amaçlanmaktadır.

Sosyal sigortaların özellikleri şu şekilde sıralanabilir: (i) Sosyal sigortalar, kamu sigortasıdır. Devlet tarafından kurulurlar ve taraflar arasında kamu hukuku kuralları geçerlidir. (ii) Devlet sistemin finansman problemi yaşaması durumunda garantördür (iii) Sosyal sigorta kişileri zorunlu olarak kapsama alır. (iv) Sistemin finansmanı ilgilerin primlerinden sağlanır. İşverenler ve devlet de ilgili durumlarda çalışanlara prim ödeme bakımından katılır. (v) Sistem devlet tarafından kurulmuş olsa da diğer kamu kurumlarından farklı biçimde yönetiminde sosyal taraflar da söz sahibi olur (vi). Ödenen primler ile sağlanan haklar arasındaki ilişki gelirin yeniden dağılımını sağlama ilkesine uygun olarak, sigorta kollarının bazılarında zayıf bazılarında ise güçlüdür (Alper,2014).

Sosyal güvenlik kavramı günümüzde giderek genişlemekte ve dolayısıyla devletten beklentiler artmaktadır. Risklere karşı koruma sağlamanın yanı sıra tam bir sosyal güvenlikten bahsedebilmek için aile, eğitim, temsile ve işgücüne katılma, etkinliğin artırılması, sağlık, meslek seçimi, yaşanılabilir konut gibi birçok konuda politika önlemleri beklenir hale gelmiştir (Dayı,2009:128). Türkiye gibi neoliberal politikaları uygulayan devletler ise sosyal güvenliği giderek özelleştirmeye çalışmakta ve böylece çelişkili ve sorunlu bir durum oluşmaktadır.

2.2. SOSYAL GÜVENLİK SİSTEMLERİNİN ORTAYA ÇIKIŞI VE TARİHİ GELİŞİMİ

Sanayi Devrimi ile birlikte geleneksel sosyal güvenlik sistemleri etkinliklerini yitirmeye başlamıştır. Öncelikle kırdan kente göç ile geniş aile yapısı, akrabalık ilişkileri gibi yardımlaşma yöntemleri zayıflamıştır. İzleyen dönemde işgücünün sosyal güvenlik ihtiyacı artmaya başlamış, bir yandan kentleşme ve sanayileşme ile yoksulluk da başgöstermiştir.Sosyal güvenlik ihtiyacındaki bu artış devletin müdahale etmesini

gerekli kılmış ve ilk olarak Almanya’da Otto Von Bismarck tarafından sosyal güvenlik ilkeleri ve uygulamaları düzenlenmiştir. Bu düzenlemeler, sosyal sigorta sistemlerinin başlangıcı kabul edilmektedir. İlk olarak hastalık sigortası ile başlayan bu sisteme katılım zorunlu olup finansmanı primler ve devlet katkısı ile sağlanmaktadır. Yararlanma ise prim ödeme şartına bağlanmıştır.

ABD, 1929 Ekonomik Buhranı ile ortaya çıkan olumsuz sonuçları ortadan kaldırmak amacıyla yürütülen New Deal politikaları kapsamında, 1935 yılında Sosyal Güvenlik Kanunu (Social Security Act) ‘nu kabul etmiştir. Sosyal güvenlik terimi de ilk kez bu kanun ile kullanılmıştır.

1942 yılında İngiltere’de yayınlanan ve William Henry Beveridge tarafından hazırlanan Beveridge Raporu da sosyal güvenlik anlamında bir dönüm noktası olarak kabul edilmektedir. Bu düzenlemede Bismarck’a ek olarak primlerin yetersiz geldiği durumlarda devlet tarafından, vergilerle finanse edilen kamu sosyal güvenlik harcamaları öngörülmektedir.

2.3. BİSMARCK MODELİ VE BEVERİDGE RAPORUNDA TOPLUMSAL CİNSİYET

Bismarck modelinin belirleyici özelliği işçilerin iş kazaları sonucu artık çalışamaz hale gelmesi durumunda korunmasını kurumsallaştırması yani devlet tarafından ücretli işçilerin koruma altına alınmasıdır. İlk sosyal güvenlik sisteminin bu kurgusu refah ile ücretli işin bağlantısını ve dolayısıyla çalışan erkek kesimin refah anlamında güçlenmesini kurumsallaştırmıştır. Beveridge Raporu da cinsiyete dayalı iş bölümünün refah anlamında kurumsallaşmasına katkı sağlamıştır. *Gerek Bismarck modeli gerekse Beveridge Raporu’nda sözü edilen rasyonel, erkek, ücretli işte çalışan erkek ve hanehalkı reisini esas alan varsayımların cinsiyetçidir* (Davutoğlu,2015:29). Her iki düzenlemenin de öznesi, ücret karşılığı çalışan erkek vatandaşlardır. Düzenlemelerde çalışmayan kadınlar için sosyal güvenceye ulaşmanın yolu ailedir. Toplumsal cinsiyete dayalı farklılıklar böylece sosyal güvenlik sisteminin temeline yerleşmiştir. Bugün sosyal politikalar ve refah devletinin eleştirilen cinsiyet körü tutumu ve aile merkezci

yaklaşımı, tüm sosyal güvenlik düzenlemelerinin bu iki sistemi baz alarak kuruluyor olmasından kaynaklanmaktadır.

Türkiye’de sosyal güvenlik sistemi Bismarck’çı yapılandığından bu düzenlemelerin ataerkil doğasına uygun olarak şekillenmiştir. *“Rejimin ideolojisi hayat boyu tam zamanlı, formel işlerde çalışan erkeği norm kabul ettiği için kadınlar sosyal güvenlik sisteminin dışında kalarak marjinalleşmektedir.”* (Davutoğlu, 2015:148)

2.4. TÜRKİYE CUMHURİYETİ SOSYAL GÜVENLİK SİSTEMİNİN TARİHÇESİ

Henüz Cumhuriyet ilan edilmeden önce 1921 yılında Zonguldak ve Ereğli kömür Havzası’nda çalışan işçiler için 114 sayılı Kanun ve Ereğli Kömür Havzası’nda çalışan işçiler için 151 sayılı Kanunlar çıkarılmıştır. Bu kanunlar ile bu bölgelerde çalışan işçilerin hastalık, kaza ve ölüm riskleri ile karşılaşmaları durumunda tazminat sağlanması düzenlenmiştir. Yine bu kanunlar ile Amele Birliği kurulması öngörülmüş ve bu birlik İşçi Sigortaları Kurumu kurulana kadar geçen zamanda işçiler için sosyal güvenlik işlevi görmüştür. 1926- yılında Borçlar Kanunu md. 328’de “kendi kusuru dışındaki bir hastalık veya askerlik nedeniyle kısa sürede işini yapamayacak olan işçiye işveren tarafından bir süre ücret ödeneceği” hükmü yer almıştır (Dayı, 2009).

1936 yılında çıkarılan 3008 sayılı İş Kanunu ile bir sosyal sigortalar kurumu kurulması öngörülmüş ancak takip eden dönemde çıkan II. Dünya Savaşı sebebiyle bu gerçekleştirilememiştir.

1923 ve 1945 arası dönemde memurlar için çok sayıda tekaüt(emeklilik) sandığı oluşturulmuştur.

1945 yılında Çalışma Bakanlığı kurulmuştur. 3008 sayılı Kanunda öngörülen İşçi Sigortaları Kurumu da aynı yıl 4792 sayılı Kanun ile kurulmuş ve 1964 yılında adı Sosyal Sigortalar Kurumu (SSK) olarak değiştirilmiştir. Bu tarihten sonra Kanunun

kapsamı sürekli genişlemiş ve 1970 sonrasında hizmet akdi ile çalışan herkesi kapsayacak duruma gelmiştir.

Memurlar için kurulmuş olan sandıkların sayıca fazla olmasının yarattığı sıkıntılara bir çözüm olarak 1949 yılında 5434 sayılı Emekli Sandığı Kanunu kabul edilmiştir.

1961 yılında sosyal haklar ve sosyal güvenlik Anayasaya dâhil edilmiştir. 1961 Anayasasında yer verilen ve temel bir insan hakkı olarak tanımlanan sağlık hakkından vatandaşların yararlanabilmesi amacıyla “Yeşil Kart” uygulaması devreye sokulmuş ve izleyen 18 yıl boyunca 9-14 milyon kişi bu hizmetten yararlandırılmıştır (Tokol ve Alper, 2014:227).

1972 yılında kendi adına bağımsız çalışan vatandaşların sosyal güvenlik sistemine dâhil edilmesi amacıyla 1479 sayılı Esnaf ve Sanatkârlar ve Diğer Bağımsız Çalışanlar Sosyal Sigortalar Kanunu ile daha sonra “Bağ-Kur” olarak adlandırılan kurum oluşturulmuştur.

1982 Anayasası’nın 60. maddesinde, *“Herkes, sosyal güvenlik hakkına sahiptir. Devlet, bu güvenliği sağlayacak gerekli tedbirleri alır ve teşkilatı kurar”* ifadesi bulunmaktadır. Yani bu Anayasası ile da 1961 Anayasası’nda olduğu gibi sosyal güvenliği anayasal bir hak olarak tanımaktadır (Baybora, 2013).

1983 yılında ise vatandaşların önemli bir kesimini oluşturan tarımda çalışanlar için düzenlemeler yapılmıştır. 2925 ve 2926 sayılı Kanunlar ile tarım sektöründe hizmet akdiyle ya da kendi adına ve hesabına bağımsız çalışanlar da sosyal güvenlik şemsiyesi altına alınmıştır.

1990’lı yıllara gelindiğinde, isteğe bağlı sigortalılığın da oluşturulmasıyla, ILO Sözleşmesinde öngörülen risklerden işsizlik ve aile ödenekleri hariç olmak üzere çalışanların korunması gerçekleştirilmiştir. 1999 tarihinde emeklilik yaşlarını yukarı taşıyan ve aynı zamanda işsizlik sigortasını yürürlüğe koyan düzenlemeler yapılmış ve bunu yürütme görevi Türkiye İş Kurumu’na verilmiştir. Böylece aile ödenekleri hariç

tüm sigorta kolları sistem içinde örgütlenmiştir. Yine 1999 yılındaki bu değişiklik ile hastalık sigortasının yararlanma koşulları ağırlaştırılmış, SSK hastanelerinin statüsü değişmiş, devlet eliyle üretim yapan ilaç fabrikası kapatılmıştır (Toprak,2007:218).

Prim esasıyla yürütülen bu sistemin yanı sıra devlet “primsiz ödemeler” denebilecek çeşitli kamu sosyal güvenlik yardımlarında da bulunmuştur. Bu kapsamda askerler ve ailelerinin karşılaştıkları riskler karşısında korunması, Kore Savaşı ve Kıbrıs Barış Harekâtına katılanlar ve ailelerine yönelik koruma sağlanması, görevleri nedeniyle yaralanan ya da hayatını kabul eden kamu görevlilerine tazminat ödenmesi, “65 yaş aylığı” olarak bilinen aylıkların bağlanması gibi çeşitli düzenlemeler yapılmıştır.

2003 yılı itibarıyla, sosyal güvenlik sisteminin finansman açıkları ve farklı sigorta sistemlerinin birlik sağlanmasını engellemesi gibi sorunları göz önünde bulundurularak reform çalışmaları başlatılmıştır.

2.5. SOSYAL GÜVENLİK REFORMU

Sosyal güvenlik reformu üçayaklı olarak tasarlanmıştır. Buna göre; (i)sosyal güvenlik sağlayan kurumlar tek çatı altında birleştirilecek, (ii)genel sağlık sigortası oluşturulacak, (iii)primsiz ödemeler (sosyal yardımlar) tek elden yürütülecektir.

Bu çerçevede 16.05.2006 tarihinde kabul edilen ve 20.05.2006 tarihinde yürürlüğe giren 5502 sayılı “Sosyal Güvenlik Kurumu Kanunu” ile Sosyal Güvenlik Kurumu kurulmuştur ve bu tüm sosyal sigorta kurumları bu çatı altında birleştirilmiştir. 31.05.2006 tarihinde 5510 sayılı “Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu” kabul edilmiştir. Kanun tüm çalışanların sosyal güvenlik haklarını ve genel sağlık sigortası sistemini düzenlemektedir. Kanun Anayasa Mahkemesi’nin gerekli gördüğü müdahaleler sonrasında, 2008 yılında kademeli olarak 01.10.2008 tarihinde tamamıyla yürürlüğe girmiştir.

5510 sayılı Kanunun gerekçeleri olarak; yoksullukla daha etkin mücadele edilmesi, tüm vatandaşlara eşit ve adil sosyal güvenlik hizmeti ulaştırılabilmesi, finansman açıklarının ekonomiye yaptığı olumsuz etkilerin giderilmesi (çoğu çalışmaya göre ana gerekçe budur), sosyal koruma kapsamının tüm nüfusu içerecek şekilde genişletilmesi, mevcut sistem ve kurumların sorunlarının giderilmesi ihtiyacı sayılmaktadır.

Reform ile birlikte vatandaşlar hangi statüde çalışırsa çalışsın, geliri olsun ya da olmasın ILO tarafından belirlenen sosyal güvenlik risklerinden sekizine karşı koruma altına alınmıştır.

Reform, emeklilik sistemi açısından üç temel değişiklik getirmektedir. Bunların ilki dağınık haldeki emeklilik mevzuatı ve kurumlarının tek bir kanun ve kurum altında toplanmasıdır. Diğer önemli değişiklik emeklilik yaş hadlerinin ortalama yaşam süresinin uzadığı (kadınların emeklilikten sonra 19, erkeklerin ise 16 yıl yaşadığı söylenmektedir) gerekçesiyle 2036 yılından itibaren kademeli olarak artırılması ve önce 65 yaş, 2075 yılı sonrası ise 68 yaş olarak uzatılmasıdır. Üçüncü ve son değişiklik ise prim ödeme sürelerinin artırılıp aylık bağlama oranlarının düşürülmesidir (Toprak, 2007:224). Bu düzenlemeler bir noktada özel sigortaların daha aktif olmaya başlamasında rol oynamıştır. Yüksek gelir gruplarına mensup bireyler için devletin sağladığı korumanın düzeyi düşük kaldığında özellikle bu kesim özel sigortalara yönelmeye başlamıştır.

Yeni düzenlenen Genel Sağlık Sigortası (GSS) uygulaması ile herkesin zorunlu olarak prim ödemesi öngörülmüştür. Primlerini ödeyemeyecek durumda olanların primleri ise devlet tarafından hazineden karşılanacaktır. GSS'ye göre herkes sisteme prim ödemek zorunda bırakılmaktadır. GSS kapsamına alınan sağlık hizmetleri derecelendirilmiş ve istisnai hizmetler kapsam dışında bırakılmakta ve yine bu noktada özel sağlık sigortaları gündeme gelmeye başlamıştır. Özel sağlık sigortalarının yaygınlaşması da sağlık hizmetlerinin metalaşmasının önünü açmaktadır (Toprak, 2007:220-222).

5510 sayılı Kanunla parasal yardım sağlanması ile sağlık hizmeti sunulması birbirinden ayrılmıştır. Kanunun 4. maddesi ile parasal yardımlar açısından sigortalı sayılanlar

düzenlenirken 60. maddesi ile sadece sağlık hizmeti yardımlarından yararlanacak vatandaşlar sayılmaktadır.

Reform sonrası sistemin çözölemeyen sorunları ve literatürde sisteme yönelik birtakım eleştiriler yer almaktadır. Yasal ya da kurumsal bir engel bulunmamasına rağmen çalışan herkesin sosyal sigorta kapsamına alınması hedefi gerçekleştirilememiştir. Kayıtdışı çalışma devam eden bir sosyal güvenlik ve ekonomi sorunudur. Sosyal sigorta kapsamına alma tekniğinin aktüeryal dengeyi sağlama endişesiyle tam zamanlı ve sürekli çalışanlara göre programlanmış olması, kısa süreli, a-tipik ya da esnek çalışma şekilleri ile para kazanan kişilerin çoğunun sistemin dışında bırakılmıştır. Yine sistemin kurgusunda riskin sebebine bağlı bir yapı bulunması (hastalık, iş kazası vb.) herkesin ihtiyacına yönelik eşit muamele görmesi ilkesini zedelemektedir. Ayrıca süreç içerisinde prim borcu affı veya siyasi hedefleri olan birtakım uygulamalarla bazı haklar genişletilmiş ve bu külfet-nimet ilişkisini ortadan kaldırmış, prim ödemekten mutsuz olan insanlar ortaya çıkmaya başlamıştır. Sistemin aileyi tanımlama şekli kadınları erkeğe bağımlı bireyler olarak tanımlaması da kadınlar ile erkekler arasında bir eşitsizlik ortaya çıkarmıştır.

Devam ettirilebilir bir sistem için gereken aktif/pasif oranı 4/1 olarak hedeflenirken ancak yaklaşık 2/1 oranında seyretmektedir. Bu da sistemi sürdürülebilirlik sorununu doğurmaktadır.

Reformun hedeflerinden olan statülere göre farklı aylıkların arasındaki büyük farkların kapatılması gerçekleştirilememiştir. Aylıkların farklı olması tek çatı altında toplanma hedefinden bir sapmadır.

Büyüme oranının aylıklara yansıtılmayıp sadece enflasyon ile zam yapılması emekliler aleyhine gelir dağılımının bozulmasına yol açmaktadır.

Reformun gerekçelerinden biri olan finansman açıklarının kapatılması hedefine de ulaşamamıştır. Kayıtdışı ile mücadele bu noktada da önem arz etmektedir.

Kamu kaynaklarından sosyal güvenlik için tahsis edilen bölüm hedeflenene henüz ulaşmamıştır. Ayrıca primsiz ödemelerle birlikte milli gelirden yaklaşık %30 civarında sosyal güvenlik harcaması yapılıyor olmasına rağmen yoksulluk bir sorun olarak varlığını sürdürmekte ve kriz dönemlerinde kendisini hissettirmektedir. Sosyal politikaların giderek neoliberalleşmesi de sistemi yoksullukla mücadele hedefinden uzaklaştırmaktadır. Neoliberalizmin sosyal güvenlik harcamalarında kamusal payı küçültme eğilimi ile yoksullukla mücadele hedefi çelişmektedir.

2.6. SİGORTALILIK KAVRAMI VE KAPSAMI

Bireyler sosyal güvenlik sistemi içerisinde ya kendi sigortalılıklarından dolayı sigortalı olarak ya da bir sigortalının hak sahipleri olarak yer almaktadırlar. Bu sebeple bu bölümde kadınların önce sigortalı olarak durumları, daha sonra hak sahibi olarak sosyal sigortalardan nasıl faydalandıkları anlatılacak ve toplumsal cinsiyetin görünümü incelenecektir.

5510 Sayılı Kanun 3. Maddesine göre:

“Sigortalı, kısa ve/veya uzun vadeli sigorta kolları bakımından adına prim ödenmesi gereken veya kendi adına prim ödemesi gereken kişiyi ifade etmektedir.”

2.6.1. Mülga Kanunlarda Sigortalılık Kapsamı

Mülga sosyal güvenlik düzenlemelerine göre kimlerin sigortalı sayılıp kimlerin kapsam dışında kalacağı Tablo 1 ile gösterilmiştir:

Kanun	Sigortalı Sayılanlar	Sigortalı Sayılmayanlar
2925	*Süreksiz olarak tarım işlerinde hizmet akdiyle çalışanlardan istekte bulunanlar	*18 yaşını doldurmamış olanlar, *Başka bir kanun ile sigortalı olanlar veya aylık ya da sürekli gelir alanlar * 1/7/1976 tarih ve 2022 sayılı Kanuna göre aylık bağlananlar

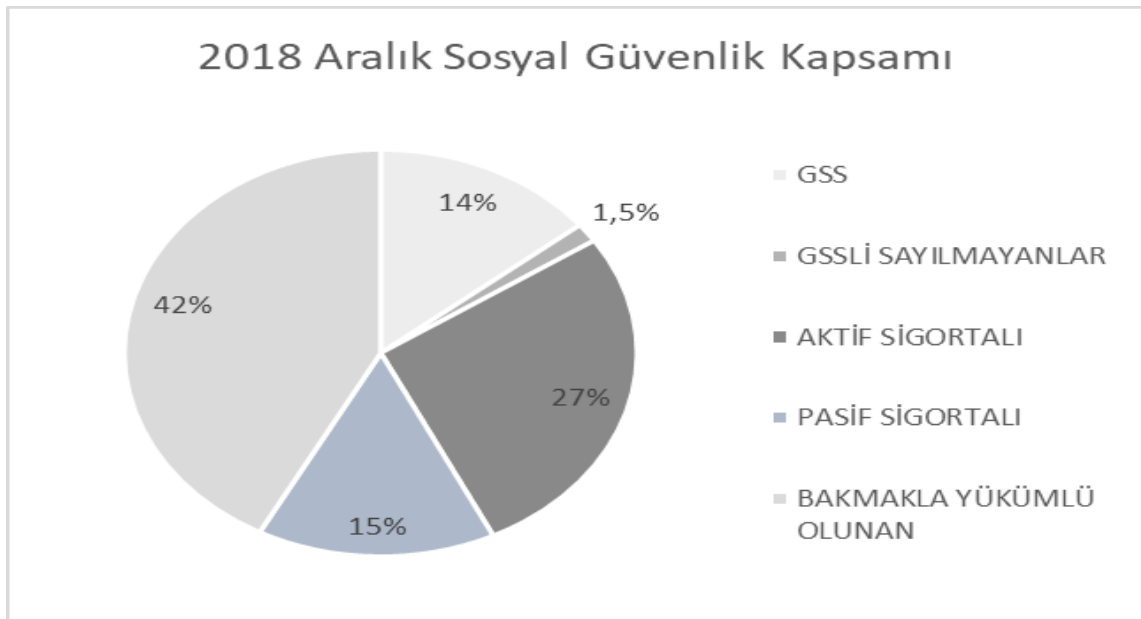
2926	<p>*Kanunla veya kanunların verdiği yetkiye dayanılarak kurulan sosyal güvenlik kuruluşları kapsamı dışında kalan ve herhangi bir işverene hizmet akdi ile bağlı olmaksızın 3 üncü maddenin (b) bendinde tanımlanan tarımsal faaliyetlerde bulunanlar</p> <p>*İlk tescil tarihinde 58 yaşını dolduran kadınlarla, 60 yaşını dolduran erkekler istekleri halinde kapsama alınırlar</p>	<p>*Başka bir kanun ile sigortalı olanlar veya aylık ya da sürekli gelir alanlar</p> <p>*Yıllık tarımsal faaliyet gelirlerinden bu faaliyete ilişkin masraflar düşüldükten sonra kalan tutarın aylık ortalamasının, 16 yaşından büyükler için tespit edilen asgari ücret tutarından az olduğunu beyan eden veya belgeleyenler</p>
506	<p>*Bir hizmet akdine dayanarak bir veya birkaç işveren tarafından çalıştırılanlar</p> <p>*10/07/1941 tarihli ve 4081 sayılı Çiftçi Mallarının Korunması hakkındaki Kanuna göre çalıştırılan Koruma Bekçileri</p>	<p>*Kamu sektörüne ait tarım ve orman işlerinde ücretle; Özel sektöre ait tarım ve orman işlerinde ücretle ve sürekli olarak; Tarım sanatlarına ait işlerde; Tarım işyerlerinde yapılan ve tarım işlerinden sayılmayan işlerde; Tarım işyeri sayılmayan işyerlerinin park, bahçe, fidanlık ve benzeri işlerinde çalışanlar hariç olmak üzere tarım işlerinde çalışanlar</p> <p>*İşverenin ücretsiz çalışan eşi</p> <p>*Aynı konutta birlikte yaşayan ve üçüncü dereceye kadar (Üçüncü derece dâhil) olan hısımlar sırasında ve aralarında dışardan başka kimse katılmayarak bu konut içinde yapılan işlerde çalışanlar</p> <p>*Ev hizmetlerinde çalışanlar (ücretle ve sürekli olarak çalışanlar hariç)</p> <p>*Kanunla kurulu emekli sandıklarına aidat ödemekte olanlar</p> <p>*Yabancı bir memlekette kurulu herhangi bir müessese tarafından ve o müessese nam ve hesabına Türkiye'ye bir iş için gönderilen ve yabancı memlekette sigortalı olduğunu bildiren yabancı kimseler</p> <p>*Resmi meslek ve sanat okullarıyla, yetkili resmi makamların müsaadesiyle kurulan meslek veya sanat okullarında tatbiki mahiyetteki yapım ve üretim işlerinde çalışan öğrenciler</p> <p>*Yalnız ceza ve ıslah evleri içindeki atölyelerde çalıştırılan mahkûmlar</p> <p>*Sağlık müesseselerinde işe alıştırılmakta olan hasta veya maluller</p> <p>*Herhangi bir işverene hizmet akdiyle bağlı olmaksızın kendi nam ve hesabına çalışanlar</p> <p>*Köy sınırları içinde, anahtar teslimi veya ihale suretiyle başkasına verilmeksizin, turistik, ticari veya dinlenme gayesi dışında, kısmen inşaat sahibi ve aile fertlerinin çalışması, kısmen de hariçten işçi çalıştırılması suretiyle kendi ihtiyaçları için yapılan inşaat, tamirat, tadilat, tesisat ve benzeri işlerde çalışanlar</p>

<p>1479</p>	<p>*Esnaf ve Sanatkârlar, tüccar sanayici ve borsa ajan ve acenteleri, mimar ve mühendisler sigorta prodüktörleri ve eksperleri, eczacılar, tabipler veterinerler, gümrük komisyoncuları gibi ticari kazanç veya serbest meslek kazancı dolayısıyla gerçek veya götürü usulde gelir vergisi mükellefi olanlar, Esnaf ve Sanatkâr siciline kayıtlı bulunanlar veya kanunla kurulu meslek kuruluşlarına usulüne uygun olarak kayıtlı olanlar</p> <p>*Kolektif şirketlerin ortakları</p> <p>*Adi Komandit şirketlerin komandite ve komanditer ortakları</p> <p>*Limited şirketlerin ortakları</p> <p>*Sermayesi paylara bölünmüş komandit şirketlerin komandite ortakları</p> <p>*Donatma iştirakleri ortakları</p> <p>*Anonim şirketlerin kurucu ortakları ile yönetim kurulu üyesi olan ortakları</p>	<p>*18 yaşını doldurmamış olanlar</p> <p>*Türk asıllı yabancılar hariç, yabancı uyruklular</p> <p>*Başka bir kanun ile sigortalı olanlar veya aylık ya da sürekli gelir alanlar</p> <p>*Tarım işi yapanlar (Tarım sanatlarına ait işleri yapanlar hariç)</p>
<p>5434</p>	<p>Kanunda belli kurum ve kadrolar tek tek sayılarak bu sayılanlara dâhil olup 18 yaşını doldurmuş ve Türk vatandaşı olanlar 5434 sayılı Kanun kapsamında iştirakçi kabul edilmiştir.</p> <p>Kuruluşlar:</p> <p>*Genel bütçeye ve katma bütçeye giren idareler ile bunların bağlı müesseseleri</p> <p>*Özel idareler ile bunların bağlı müesseseleri</p> <p>*Belediyeler</p> <p>*Tüzelkişiliği bulunan Devlet kurumları</p> <p>*Ereğli Kömür Amele Birliği</p> <p>*Bankalar</p> <p>*Ticaret ve sanayi odaları ile ticaret ve zahire borsaları</p> <p>*T.C. Emekli Sandığı</p> <p>Faydalanacaklar:</p> <p>*Cumhurbaşkanları</p> <p>*Yukarıdaki kurumlarda aylık ile ve daimi çalışan kadrolu personel</p> <p>*Gedikli subaylar ve gedikli erbaşlar ve ordu uzman erbaşları</p> <p>*Harp okullarında okuyanlar</p> <p>*Milletvekilleri</p> <p>*Erler (vazife malullüğü ya da vazifeden dolayı ölüm halinde)</p> <p>*Devlet tiyatroları sanatçıları</p> <p>*Devlet Planlama Teşkilatı, Devlet Yatırım Bankası ve Sermaye Piyasası kurulunda sözleşme ile çalışanlar</p>	

Tablo 1: Mülga Kanunarda Sigortalı Sayılan ve Sayılmayanlar

2.6.2. Yürürlükteki Mevzuata Göre Sigortalılık Kapsamı

5510 sayılı Kanun kapsamında sosyal güvenlik yardımlarından yararlananları kabaca dört grupta toplamak mümkündür. Bunlar; (i)aktif sigortalılar yani çalışanlar, (ii) pasif sigortalılar yani hak sahipleri ya da gelir ve aylık alanlar, (iii) bir çalışanın bakmakla yükümlü olduğu kimseler, (iv) sadece genele sağlık sigortası kapsamında olanlar. Bunların sayıları ile ilgili grafik¹⁰ aşağıda verilmiş olup, “GSS’li sayılmayanlar” ile kastedilenler özel kanunları ile farklı sağlık sigortalarından yararlandıkları için GSS kapsamından ayrılanlar ile yurtdışında yaşayan ya da yurtdışı sigortalılıklarından sağlık yardımı alanlardır. 2018 yılı itibariyle ülke nüfusu 82.003.882 kişi ve sosyal güvenlik kapsamı %98,9 olarak açıklanmıştır. Aşağıdaki grafik sosyal güvenliğin kişi bakımından kapsamını göstermektedir:

Grafik 1: 2018 Yılı Aralık Ayı İtibariyle Sosyal Güvenliğin Kişi Bakımından Kapsamı

¹⁰ ‘SGK İstatistik Yıllıkları’ndan alınan veriler ışığında yuvarlanmış değerler ile hazırlanmıştır.

2.6.2.1. Tüm Sigorta Kollarına Tabi Çalışanlar

2.6.2.1.1. Hizmet Akdine Bağlı Olarak Sürekli Çalışanlar (İşçiler)

Kanunun “sigortalı sayılanlar” başlıklı 4. maddesi, kısa ve uzun vadeli sigorta kolları bakımından sigortalı olarak kabul edilenleri düzenlemektedir. Buna göre; “hizmet akdi ile bir veya birden fazla işveren tarafından çalıştırılanlar” yani kısaca ücretli çalışan işçiler 4a sigortalısıdır. Mülga 506 sayılı Kanun kapsamında SSK’lı olarak sigortalı olanlar da bu Kanunun yürürlüğe girmesi ile birlikte 4a sigortalısı kabul edilecektir.

Ayrıca bu genel kurala ek olarak yine 4a sigortalısı sayılacak bazı kişiler ayrıca maddeye eklenmiştir. Bu kişiler;

“1.İşçi sendika ve konfederasyonları ile bunların şubelerinin başkanları ve yönetim kurullarına seçilen üyeleri,

2.Bir veya birden fazla işveren tarafından çalıştırılan; film, tiyatro, sahne, gösteri, ses ve saz sanatçıları ile müzik resim, heykel, dekoratif ve benzeri diğer uğraşları içine alan bütün güzel sanat kollarında çalışanlar ile düşünürler ve yazarlar,

3.Yabancı uyruklu olup hizmet akdiyle çalışanlar (karşılıklı olarak uluslararası sosyal güvenlik sözleşmesi yapılmış ülkelerin uyruğunda olanlar hariç),

4.4081 sayılı Çiftçi Mallarının Korunması Hakkında Kanuna göre çalıştırılan kişiler,

5. Seks işçileri (1593 sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanununda belirtilen umumi kadınlar),

6. Milli Eğitim Bakanlığı tarafından düzenlenen kurslarda usta öğretici olarak çalışanlar,

7. 657 sayılı Kanunda¹¹ belirtilen kamu işçileri,

8. Türkiye İş Kurumu tarafından düzenlenen Toplum Yararına Çalışma programlarından yararlananlar”

¹¹ 647 sayılı Devlet Memurları Kanunu: <https://mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.657.pdf>

2018 yılı Aralık ayı itibariyle 4a kapsamında sigortalı çalışanların sayısı yaklaşık olarak 16 milyon 440 bindir.¹²Bu kapsamda sigortalı olan kişilerin cinsiyete göre dağılımı ise %31 kadın %69 erkek sigortalı şeklindedir.

2.6.2.1.2. Bağımsız Çalışanlar ve İşverenler

5510 sayılı Kanun 4. Maddede köy ve mahalle muhtarları ile şu kişiler 4b sigortalısı olarak sayılmaktadır:

“Hizmet akdine bağlı olmaksızın kendi adına ve hesabına çalışan kişilerden;

1.Ticari kazanç veya serbest meslek kazancı nedeniyle gerçek veya basit usulde gelir vergisi mükellefi olanlar,

2.Gelir vergisinden muaf olup, esnaf ve sanatkâr siciline kayıtlı olanlar,

3.Anonim şirketlerin yönetim kurulu üyesi olan ortakları, sermayesi paylara bölünmüş komandit şirketlerin komandite ortakları, diğer şirket ve donatma iştiraklerinin ise tüm ortakları,

4.Tarımsal faaliyette bulunanlar.”

Ayrıca 6132 sayılı At Yarışları Hakkında Kanuna tabi olan jockey ve antrenörler de bu statüde sigortalıdır.

İsteğe bağlı sigorta kapsamında sigortalı olanlar da hak ve koşullar yönünden 4b sigortalıları ile aynıdır.

Mülga 1479 sayılı Kanun kapsamında Bağ-Kur sigortalısı olanlar da bu Kanunun yürürlüğe girmesi ile birlikte 4b sigortalısı kabul edilecektir.

Zorunlu 4b sigortalısı sayısı 2 milyon 114 bindir. Tarımda kendi hesabına çalışanlardan 696 bin sigortalı bulunmaktadır. Yine 4b kapsamında sigortalı olan muhtar sayısı 23

¹² 2925 sayılı Kanun kapsamında sigortalı olanlar, 5510 sayılı Kanun EK-5, EK-6 ve EK-9 sigortalıları buraya dâhil edilmemiştir. Kaynak: SGK İstatistik Yıllıkları

bin, isteğe bağı sigortalı sayısı ise 151 bin 400 kişidir. 4b sigortalılarının sadece %22'si kadındır.

2.6.2.1.3. Kanunda Sayılan Kamu Görevlileri (Memurlar)

Kanunun 4. maddesinde, kamuda çalışan ve kamu işçisi yani 4a'lı olarak belirtilmemiş olan kişilerin ise 4c sigortalısı olacakları düzenlenmektedir. 4c sigortalısı olanlara ilişkin hükümler şu kişiler için de uygulanacaktır:

“1.Seçim veya atama ile göreve gelenlerden devlet memurları gibi emeklilik hakkı tanınmış olanlar,

2.Cumhurbaşkanı yardımcıları, bakanlar, TBMM üyeleri, belediye başkanları, il encümeninin seçimle gelen üyeleri,

3.Memur sendikalarının, konfederasyonlarının ve sendika şubelerinin başkanları ve yönetim kurulu üyeleri,

4. Askeri okul, jandarma ve sahil güvenlik akademisi öğrencileri ve astsubay adayları,

5.Polis akademisi öğrencileri ile POMEM' de polislik eğitimi alanlar”

Memurların 2018 yılı itibarıyla sigortalılık durumlarına bakıldığında toplam 3 milyon memur bulunduğu ve bunların yaklaşık yarısının halen 5434 sayılı Kanuna tabi olarak sigortalı oldukları görülmektedir. Memurlarda cinsiyet dağılımı diğer tüm statülerden farklılaşmaktadır; memur sigortalıların yarısından fazlası kadındır.

2.6.2.2. Kısmi Sigortalılar

5510 sayılı Kanunun “bazı sigorta kollarının uygulanacağı sigortalılar” başlıklı 5. maddesi ile bazı kişilerin sigorta kollarının bir kısmından yararlanacağına ilişkin hükümler düzenlenmektedir. Buna göre:

Kapsamdaki Kişiler	Faydalanacağı Sigorta Kolları	Sigortalılık Statüsü
Ceza infaz kurumları ve tutukevlerinde oluşturulan tesis, atölye ve benzeri ünitelerde çalıştırılan hükümlü ve tutuklular	*İş kazası ve meslek hastalığı *Analık	4a
Aday çırak, çırak ve işletmelerde mesleki eğitim gören öğrenciler	*İş kazası ve meslek hastalığı *Hastalık *(Bakmakla yükümlü olunan kişi değilse Genel Sağlık Sigortası)	4a
Mesleki ve teknik ortaöğretim ile yükseköğrenimi sırasında tamamlayıcı eğitim ya da alan eğitimi gören öğrenciler ile staja tabi öğrenciler	*İş kazası ve meslek hastalığı *(Bakmakla yükümlü olunan kişi değilse Genel Sağlık Sigortası)	4a
Kamu kurum ve kuruluşları tarafından desteklenen projelerde görevli bursiyerler	*İş kazası ve meslek hastalığı *(Bakmakla yükümlü olunan kişi değilse Genel Sağlık Sigortası)	4a
Üniversitelerde kısmi zamanlı çalışan öğrenciler	*İş kazası ve meslek hastalığı *(Bakmakla yükümlü olunan kişi değilse Genel Sağlık Sigortası)	4a
Türkiye İş Kurumu tarafından düzenlenen meslek edindirme, geliştirme ve değiştirme eğitimine katılan kursiyerler	*İş kazası ve meslek hastalığı (Bakmakla yükümlü olunan kişi değilse Genel Sağlık Sigortası)	4a
Türkiye Cumhuriyeti ile sosyal güvenlik sözleşmesi olmayan ülkelerde iş üstlenen işverenlerce yurt dışındaki işyerlerinde çalıştırılmak üzere götürülen Türk vatandaşı	*Kısa vadeli sigorta kollarının tamamı *Genel Sağlık Sigortası NOT: Bu sigorta kolları ile birlikte uzun vadeli sigorta kollarına da tabi olmak isteyenler hakkında isteğe bağlı sigorta hükümleri uygulanır ancak yurt dışında çalışırken ödedikleri isteğe bağlı sigorta primleri 4a kapsamında sigortalılık sayılır.	4a

Tablo 2: Kısmi Sigortalılık Kapsamı

2.6.2.3. 5510 sayılı Kanun Ek-5 inci maddesi Kapsamında Sigortalılık: Tarım ve Orman İşlerinde Süreksiz Çalışanlar

Kanunun bu maddesinde “tarım ve orman işlerinde hizmet akdiyle süreksiz çalışanların sigortalılığı” düzenlenmektedir.

5510 sayılı Kanun kapsamında sigortalı olmayan ve kendi sigortalılığında doğan herhangi bir gelir veya aylık almayan kişiler, 18 yaşlarını doldurmak koşuluyla bu kapsamda sigortalı olabilirler. Bunun için örneği Sosyal Güvenlik Kurumu tarafından hazırlanan ve yine SGK tarafından belirlenen makamlarca onaylanmış belgeler ile talepte bulunmak gerekmektedir.

Bu madde kapsamında sigortalı olanlar 4a sigortalısı sayılırlar ve haklarında, iş kazası ve meslek hastalığı, malullük, yaşlılık ve ölüm sigortaları ile genel sağlık sigortası uygulanır. İş kazası ve meslek hastalığı sigortasından yararlanmaları için iş kazasının olduğu tarihten en az 10 gün önce tescil edilmeleri şartı aranmaktadır. Ayrıca ödenek, gelir ya da aylık alabilmeleri için prim ve prime ilişkin tüm borçlarını ödemiş olmaları gerekmektedir. Bu kapsamdaki kişilerin ve bunların bakmakla yükümlü olduklarının genel sağlık sigortasından yararlanabilmeleri için ise 60 gün ve daha fazla prim ve prime ilişkin borçlarının bulunmaması şarttır.

2018 yılı itibariyle EK-5 kapsamında tarım ve orman işlerinde hizmet akdiyle çalışan sigortalı sayısı yaklaşık 186 bin 500 olarak belirlenmiştir. Ayrıca halen 2925 sayılı Kanun kapsamında sigortalı olan 45 bin kişi bulunmaktadır.

2.6.2.4. 5510 sayılı Kanun Ek-6 inci maddesi Kapsamında Sigortalılık

“Bazı kısmi süreli çalışanların sigortalılıkları” başlığını taşıyan madde ile bazı esnek ve kısmi sigortalı çalışanlar Kanun kapsamına alınmıştır. Bu kişiler:

“1.Taksi, dolmuş ve benzeri nitelikteki şehir içi toplu taşıma araçlarında kısmi süreli olarak ve ayda 10 günden az çalışanlar,

2.Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından belirlenecek alanlarda kısmi süreli olarak ve ayda 10 günden az çalışanlar”

Belirtilen kişilerin 30 gün üzerinden prim ödemeleri halinde bu madde kapsamında sigortalı olmaları sağlanmaktadır. Bu kapsamdaki kişilerin sigortalı olabilmeleri için kendilerince ya da onları çalıştıranlarca veya üye oldukları meslek kuruluşlarınca SGK’ya bildirilmeleri gerekmektedir.

Bu madde kapsamında sigortalı olanlar 4a sigortalısı sayılırlar ve haklarında malullük, yaşlılık ve ölüm sigortaları ile genel sağlık sigortası ve talepleri halinde işsizlik sigortası hükümleri uygulanır. Bu kapsamdaki kişilerin ve bunların bakmakla yükümlü olduklarının genel sağlık sigortasından yararlanabilmeleri için ise 60 gün ve daha fazla prim ve prime ilişkin borçlarının bulunmaması şarttır.

EK-6 kapsamında yaklaşık 800 kadar sanatçı, 15 bin kadar da taksici sigortalı olarak tescil edilmiştir.

2.6.2.5. 5510 sayılı Kanun Ek-9. Maddesi Kapsamında Sigortalılık: Ev Hizmetlerinde Çalışanlar ve Konut Kapıcıları

2014 yılında 5510 sayılı Kanuna eklenen “ev hizmetlerinde çalışanların sigortalılığı” başlıklı bu madde kapsamı daha sonra 2018 yılında “ev hizmetlerinde çalışanların sigortalılığı ve konut kapıcılığı” olarak genişletilmiştir. Buna göre:

“Ev hizmetlerinde bir veya birden fazla gerçek kişi tarafından çalıştırılan ve çalıştıkları kişi yanında ay içinde çalışma süresi 10 gün ve daha fazla olanlar ile konut kapıcılığı iş yerinde çalıştırılan sigortalılar hakkında 4a kapsamındaki sigortalılara ilişkin hükümler uygulanır.”

Ev hizmetlerinde çalışanlardan ay içerisindeki çalışma süreleri 10 günden az olanlar için ise çalıştıranlar tarafından yapılan bildirim ile sadece iş kazası ve meslek hastalığı sigortası yapılır. Bu kapsamdaki kişiler isterlerse 30 günlük primlerini ödeyerek uzun vadeli sigorta kollarına ve genel sağlık sigortasına tabi olabilirler ancak bu ödemeyi

primin ait olduğu ayı takip eden ayın sonuna kadar yapmaları gerekmektedir. Yine 10 günden az çalıştırılan kişilerin iş kazası ve meslek hastalığı sigorta kollarından sağlanan yardımlardan yararlanabilmesi için iş kazasının olduğu günden en az 10 gün önce tescil edilmesi gerekmektedir. Ayrıca ödenek, gelir ya da aylık alabilmeleri için prim ve prime ilişkin tüm borçlarını ödemiş olmaları gerekmektedir.

EK-9 kapsamında sigortalı sayıları 5 bini 10 günden az 48 bini 10 gün ve daha fazla olmak üzere toplamda 53 bin kişi civarındadır.

2.6.2.6. Genel Sağlık Sigortası Kapsamı

5510 sayılı Kanun 60. Maddesi ile genel sağlık sigortalısı (GSS'li) sayılanlar düzenlenmiştir. Buna göre:

“1. 4a, 4b, 4c ve isteğe bağlı sigorta kapsamında sigortalı olanlar

2. Sigortalı olmayıp gelir testi sonucu aile içindeki gelirinin aylık tutarının asgari ücretin üçte birinden az olduğu tespit edilenler

3. 18 yaşından küçük çocuklar

4. Uluslararası koruma başvurusu veya statüsü sahipleri ile vatansız kişiler

5. Çeşitli kanunlar kapsamında kendilerine aylık bağlanmış kişiler ile devlet korumasındakiler

-1005 sayılı İstiklal Madalyası Verilmiş Bulunanlara Vatani Hizmet Tertibinden Şeref Aylığı Bağlanması Hakkında Kanun hükümlerine göre şeref aylığı alan kişiler,

-3292 sayılı Vatani Hizmet Tertibi Aylıklarının Bağlanması Hakkında Kanun hükümlerine göre aylık alan kişiler,

-2330 sayılı Nakdi Tazminat ve Aylık Bağlanması Hakkında Kanun hükümlerine göre aylık alan kişiler,

-2828 sayılı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu hükümlerine göre korunma, bakım ve rehabilitasyon hizmetlerinden ücretsiz faydalanan kişiler ile ana ve babası olmayan Türk vatandaşlarından 18 yaşını doldurmamış çocuklar,

-Harp malullüğü aylığı alanlar ile Terörle Mücadele Kanunu kapsamında aylık alanlar,

-2913 sayılı Dünya Olimpiyat ve Avrupa Şampiyonluğu Kazanmış Sporculara ve Bunların Ailelerine Aylık Bağlanması Hakkında Kanun hükümlerine göre aylık alan kişiler,

-442 sayılı Köy Kanununun ek 16 ncı maddesine göre aylık alan kişiler,

6. Mütekabiliyet esası da göz önünde bulundurularak, oturma izni olan yabancılardan başka ülkede sigortası olmayanlar

7. Yukarıda sayılanların dışında kalan ve başka ülkede sigortalılığı bulunmayan Türk vatandaşları”

Görüleceği üzere GSS kapsamında olmayan vatandaş bulunmamakta, bunların prim ödeyemeyecek durumda olanlarının primleri de devlet tarafından hazineden karşılanmaktadır. Sigortalı olmadığı halde GSS kapsamına alınanlar ile ülkede bulunan ancak vatandaş olmayanların durumlarına ise ilerleyen başlıklarda daha detaylı olarak değinilecektir.

2.6.3. Sosyal Sigortaların Kapsamı Dışında Tutulanlar

5510 sayılı Kanunun 6. Maddesi kısa ve uzun vadeli sigorta kolları hükümlerinin uygulanması bakımından “sigortalı sayılmayanları” düzenlemektedir. Buna göre şu kişiler sosyal sigortaların kapsamı dışında tutulmuştur:

“1.İşverenin işyerinde ücretsiz çalışan eşi,

2.Aynı konutta birlikte yaşayan ve üçüncü derece dâhil bu dereceye kadar hısımlar arasında ve aralarına dışardan kimse katılmaksızın, yaşadıkları konut içinde yapılan işlerde çalışanlar,

3.Ev hizmetlerinde çalışanlar, (Kanunda sigortalılıkları düzenlenmiş olan ve yukarıda bahsedilen kişiler hariç)

4.Askerlik hizmetini er ve erbaş olarak yapmakta olanlar ile yedek subay okulu öğrencileri,

5.Yabancı bir ülkede kurulu herhangi bir kuruluş tarafından ve o kuruluş adına ve hesabına Türkiye’de üç ayı geçmemek üzere gönderilen ve yabancı ülkede sosyal sigortaya tabi olduğunu belgeleyen kişiler

6. Türkiye’de kendi adına ve hesabına bağımsız çalışanlardan, yurt dışında ikamet eden ve o ülke mevzuatına tabi olanlar,

7. *Yüksekokullarda fiilen normal öğretim süreleri içinde yapılan uygulamalı yapım ve üretim işlerinde çalışan öğrenciler,*

8. *Sağlık hizmet sunucuları tarafından işe alıştırılmakta olan veya rehabilite edilen, hasta veya maluller,*

9. *Kanuna göre 4b ve 4c sigortalısı olması gerekenlerden 18 yaşını doldurmamış olanlar,*

10. *Kamu idarelerinde çalışanlar ve Ek5 kapsamında olanlar hariç olmak üzere tarım veya orman işlerinde çalışanlardan gelirinin Kanunda belirtilen düzeyin altında olduğunu belgeleyenler ile bunlardan 65 yaşını doldurup sigorta kapsamı dışında kalmayı talep edenler.*

11. *Kendi adına ve hesabına bağımsız çalışanlardan gelir vergisinden muaf olan ve gelirinin Kanunda belirtilen düzeyin altında olduğunu belgeleyenler,*

12. *Gençlik ve Spor Bakanlığı, ilgili genel müdürlükler ve Türkiye Futbol Federasyonu tarafından yapılan gençlik ve spor faaliyetlerinin kamp, eğitim ve hazırlık aşamalarında sürekli olmayan biçimde görevlendirilenler,*

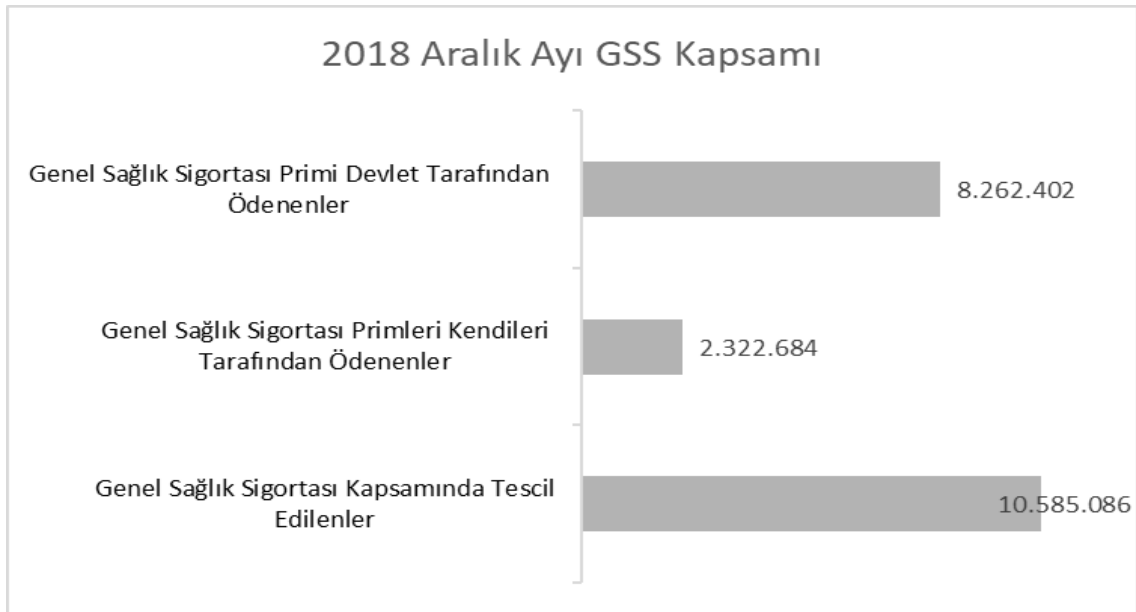
13. *Yaşlılık aylığı almaktayken 4b sigortalısı olanlar”*

2.6.3.1. Sigortalı Sayılmayanların Genel Sağlık Sigortası

5510 sayılı Kanunda sigortalı sayılmayacağı düzenlenen kişiler GSS kapsamında sağlık hizmetlerinden faydalandırılmaktadırlar. Bu kişilerden,

- İşverenin işyerinde ücretsiz çalışan eşi,
- Aynı konutta birlikte yaşayan ve üçüncü derece dâhil bu dereceye kadar hısımlar arasında ve aralarına dışarıdan başka kimse katılmaksızın, yaşadıkları konut içinde yapılan işlerde çalışanlar,
- Ev hizmetlerinde 10 günden az çalışanlar,
- Tarımda çalışıp kazancı Kanunda belirtilen düzeyin altına olanlar ile 65 yaşını doldurup talepte bulunanlar,
- Esnaf vergi muaflığı olanlardan aylık kazançlarının Kanunda belirtilen düzeyin altında olduğunu belgeleyenler için öncelikle bunların, genel sağlık sigortalısının bakmakla yükümlü olduğu kişi olup olmadığına bakılır. GSS’ linin bakmakla yükümlü olduğu kişi

olanların tescili yapılmaz. Aksi halde durumlarına uyan bende göre tescilleri yapılarak GSS'li sayılırlar. Bunlar hakkında gelir testi uygulanır ve bu testler sonucunda primlerini ödeyemeyecek durumda olanların primleri devlet tarafından karşılanır. Aşağıdaki grafikte sadece GSS kapsamında sigortalı olanların sayıları verilmektedir¹³. Buna göre 10.585.086 kişi bu şekilde GSS sigortalısı olarak tescil edilmiştir ve bunların 2.322.684 ünün primleri devlet tarafından karşılanmaktadır.

Grafik 2: 2018 Aralık Ayı İtibariyle GSS Kapsamı

Sadece GSS kapsamında sigortalı olanların GSS primleri de farklı düzenlenmiştir. Sigortalılardan alınan GSS prim oranı %12 iken sadece GSS kapsamında sigortalı olan kişilerden brüt asgari ücretin %3 ü oranında prim alınmaktadır.

2.7. SOSYAL SİGORTALARDAN SAĞLANAN YARDIMLAR

Uygulanmakta olan mevzuata göre sosyal sigortalar, kapsamda olan kişilere, belirlenmiş olan kısa ve uzun vadeli risklere karşı güvence sunmakta ve sosyal sigorta yardımları kısa ve uzun vadeli sigorta kolları üzerinden sağlanmaktadır. Bu bölümde sosyal sigorta

¹³ SGK İstatistik Yıllıkları

http://www.sgk.gov.tr/wps/portal/sgk/tr/kurumsal/istatistik/sgk_istatistik_yilliklari

yardımları, toplumsal cinsiyetle ilişkileri bağlamında mülga mevzuat ile karşılaştırılarak incelenecektir.

2.7.1. Kısa Vadeli Sigorta Kolları ve Sağlanan Yardımlar

Kısa vadeli sigorta kolları olarak iş kazası ve meslek hastalığı, hastalık ve analık sigortaları kabul edilmektedir. Tabloda, bu çalışma kapsamında incelenen mülga mevzuat ve 5510 sayılı Kanun kapsamında, kısa vadeli sigorta kollarından sağlanan yardımlar görülmektedir:

Kanun	İş Kazası ve Meslek Hastalığı Sigortası	Hastalık Sigortası	Analık Sigortası
2925 sayılı Kanun(Tarım İşçileri)	*Sağlık yardımı yapılması *Sürekli İş göremezlik geliri verilmesi *Protez araç ve gereçlerinin sağlanması, takılması, onarılması ve yenilenmesi *Cenaze masrafı karşılığı verilmesi *Sigortalının ölümünde hak sahiplerine gelir bağlanması	*Kendisine, eş ve çocuklarına sağlık yardımı yapılması	YOK
2926 sayılı Kanun (Tarım Bağ-Kur)	YOK	YOK	YOK
1479 sayılı Kanun (Bağ-Kur)	Sağlık sigortasının içinde iş kazasını da düzenlemekte	(Sağlık yardımları, hastalık ve iş kazası hallerini kapsar) *Kendisine, eş ve bakmakla yükümlü oldukları çocuk ve ana babasına sağlık yardımı yapılması ŞARTLARI: İlk kez sigortalı olanlar için 8 ay, yeniden sigortalı olanlar için 4 ay eksiksiz sağlık sigortası primi ödenmiş olması ve prim borcu bulunmaması	Sağlık yardımı olarak düzenlenmekte

		<p>*Sağlık yardımı yapılması</p> <p>*Sürekli İş göremezlik geliri verilmesi</p> <p>*Geçici iş göremezlikte günlük ödenek verilmesi</p> <p>*Protez araç ve gereçlerinin sağlanması, takılması, onarılması ve yenilenmesi</p> <p>*Gerekli durumlarda yurtdışı tedavi imkânı</p> <p>*Cenaze masrafı karşılığı verilmesi</p> <p>*Sigortalının ölümünde hak sahiplerine gelir bağlanması</p>	<p>*Kendisine, eş ve çocuklarına sağlık yardımı yapılması</p> <p>*Geçici iş göremezlikte günlük ödenek verilmesi</p> <p>*Gerekli durumlarda yurtdışı tedavi imkânı (Yurtdışı tedavi için, hastalığın anlaşıldığı tarihten önceki 1 yıl içinde 120 gün prim ödenmiş olması şartı konulmuştur.)</p>	<p>*Gebelik ve doğum sürecinde gerekli sağlık yardımlarının yapılması</p> <p>*Emzirme yardımı parası verilmesi</p> <p>*Sigortalı kadının doğumdan önce ve sonra işinden kaldığı günler için ödenek verilmesi</p>
		<p>Memurlar için iş kazası ve meslek hastalığı sigortası yerine “vazife malullüğü” düzenlenmiştir</p>	<p>*Kendisine, eş ve çocuklarına sağlık yardımı yapılması</p>	<p>657 sayılı Devlet Memurları Kanunu kapsamındaki haklardan yararlandırılır.</p>
5510 sayılı Kanun	<p>4a 4b İsteğe Bağlı Sigorta</p>	<p>*Geçici iş göremezlik ödeneği verilmesi</p> <p>*Sürekli iş göremezlik geliri bağlanması</p> <p>*Ölen sigortalının hak sahiplerine gelir bağlanması</p> <p>*Gelir bağlanmış kız çocuklarına evlenme ödeneği verilmesi</p>	<p>*Geçici iş göremezlik ödeneği verilmesi</p> <p>*(GSS)</p>	<p>*Geçici iş göremezlik ödeneği verilmesi</p> <p>*Emzirme ödeneği verilmesi</p>
	<p>4c</p>	<p>Memurlar için iş kazası ve meslek hastalığı sigortası yerine “vazife malullüğü” düzenlenmiştir</p>	<p>(GSS)</p>	<p>657 sayılı Devlet Memurları Kanunu kapsamındaki haklardan yararlandırılır.</p>
	<p>Ek-5 (Tarım ve Orman İşçileri)</p>	<p>*Geçici iş göremezlik ödeneği verilmesi</p> <p>*Sürekli iş göremezlik geliri bağlanması</p> <p>*Ölen sigortalının hak sahiplerine gelir bağlanması</p> <p>*Gelir bağlanmış kız çocuklarına evlenme ödeneği verilmesi</p>	<p>(GSS)</p>	<p>YOK</p>
	<p>Ek-6</p>	<p>YOK</p>	<p>(GSS)</p>	<p>YOK</p>

	Ek-9	10 günden fazla çalışanlar için 4a hükümleri uygulanır	10 günden fazla çalışanlar için 4a hükümleri uygulanır	10 günden fazla çalışanlar için 4a hükümleri uygulanır
--	-------------	--	--	--

Tablo 3: Mülga ve Yürürlükteki Mevzuatta Kısa Vadeli Sigorta Kollarından Sağlanan Yardımlar

2.7.2. Uzun Vadeli Sigorta Kolları ve Sağlanan Yardımlar

5510 sayılı Kanun, uzun vadeli sigorta kolları olarak malullük, yaşlılık ve ölüm sigortalarını düzenlemektedir. Bu sigorta kollarından sağlanan yardımlar aşağıda Tablo 4 ile gösterilmektedir:

Kanun	Malullük Sigortası	Yaşlılık Sigortası	Ölüm Sigortası
2925 sayılı Kanun(Tarım İşçileri) 2926 sayılı Kanun (Tarım Bağ-Kur) 1479 sayılı Kanun (Bağ-Kur) 506 sayılı Kanun SSK-İşçiler)	*Malullük aylığı bağlanması	*Yaşlılık aylığı bağlanması *Toptan ödeme yapılması (kişi aylık almaya hak kazanamamışsa talebi halinde yaptığı prim ödemeleri geri verilir)	*Eşe ve çocuklara aylık bağlanması (1479 sayılı Kanun için ana ve babaya da bağlanır) *Eşe ve çocuklara toptan ödeme yapılması (1479 sayılı Kanun için ana ve babaya da bağlanır) *Ölen sigortalı için cenaze masrafı karşılığı verilmesi (2925 ve 2926 için sadece iş kazası ve meslek hastalığı sonucu ölümden verilir)
5434 sayılı Kanun (Emekli Sandığı-Memurlar)	*Adi malullük aylığı bağlanması *Vazife malullüğü aylığı bağlanması *Harp malullüğü zammı	*Emekli aylığı bağlanması *Emekli keseneklerinin geri verilmesi *Emekli ikramiyesi verilmesi	*Dul ve yetim aylığı bağlanması *Toptan ödeme yapılması
5510 sayılı Kanun	*Malullük aylığı bağlanması	*Yaşlılık aylığı bağlanması *Toptan ödeme yapılması (kişi aylık almaya hak kazanamamışsa talebi halinde yaptığı prim ödemeleri geri verilir)	*Eşe, çocuklara, ana ve babaya aylık bağlanması *Eşe, çocuklara, ana ve babaya toptan ödeme yapılması *Ölen sigortalı için cenaze masrafı karşılığı verilmesi *Evlenme ödeneği

			verilmesi NOT: Bazı sigortalılık statülerinde ana ve babaya ödeme yapılmaz.
--	--	--	--

Tablo 4: Mülga ve Yürürlükteki Mevzuatta Uzun Vadeli Sigorta Kollarından Sağlanan Yardımlar

2.8. HAK SAHİPLİĞİ KAVRAMI VE KAPSAMI

5510 sayılı Kanunun 3 üncü maddesine göre:

“Hak sahibi, sigortalının veya sürekli iş göremezlik geliri ile malullük, vazife malullüğü veya yaşlılık aylığı almakta olanların ölümü halinde, gelir veya aylık bağlanmasına veya toptan ödeme yapılmasına hak kazanan eş, çocuk, ana ve babasını ifade etmektedir.”

Kanuna göre kadınlar eş, kız çocuk ve anne olarak hak sahibi statüsünde yer almaktadırlar.

2.8.1. Hak Sahipliğinin Koşulları

Mülga ve yürürlükteki mevzuata göre hak sahibi olma koşulları aşağıda Tablo 5 ile gösterilmektedir:

Kanun	Eş Olarak	Kız Çocuk Olarak	Erkek Çocuk Olarak	Anne ve Baba Olarak
2925 sayılı Kanun (Tarım İşçileri)	*Evli olmaması	*Çalışmaması ya da kendi çalışmalarından kaynaklı gelir veya aylık bağlanmamış olması *Evli olmaması	*Çalışmaması ya da kendi çalışmalarından kaynaklı gelir veya aylık bağlanmamış olması *18 yaşını, ortaöğrenim yapması halinde 20 yaşını, yükseköğrenim yapması halinde 25 yaşını doldurmamış olması	*Hak sahibi değildir.
2926 sayılı Kanun (Tarım Bağ-Kur)	*Evli olmaması	*Çalışmaması ya da kendi çalışmalarından kaynaklı gelir veya aylık bağlanmamış	*Çalışmaması ya da kendi çalışmalarından kaynaklı gelir veya aylık	*Geçiminin ölen sigortalı tarafından karşılanıyor olması

1479 sayılı Kanun (Bağ-Kur)		olması *Evli olmaması	bağlanmamış olması *18 yaşını, ortaöğrenim yapması halinde 20 yaşını, yükseköğrenim yapması halinde 25 yaşını doldurmamış olması	(belirli bir tarih aralığı için) *Çalışmaması ya da kendi çalışmalarından kaynaklı gelir veya aylık bağlanmamış olması (belirli bir tarih aralığı için)
506 sayılı Kanun (SSK-İşçiler)	*Evli olmaması	*Çalışmaması ya da kendi çalışmalarından kaynaklı gelir veya aylık bağlanmamış olması *Evli olmaması	*Çalışmaması ya da kendi çalışmalarından kaynaklı gelir veya aylık bağlanmamış olması *18 yaşını, ortaöğrenim yapması halinde 20 yaşını, yükseköğrenim yapması halinde 25 yaşını doldurmamış olması ya da *Çalışamayacak durumda malul olması(erkek çocukların aylıkları yaş şartı olmadan bağlanır ve kesilmez)	*Diğer hak sahiplerine aylık bağlandıktan sonra artan hisse bulunması *Çalışmaması ya da 2022 sayılı Kanuna göre bağlanan aylık hariç, kendi çalışmalarından kaynaklanan gelir ve aylığı olmaması
5434 sayılı Kanun (Memurlar)	*Evli olmaması	*Evli olmaması *Memur olmaması veya memur emeklisi olmamalı	*18 yaşını, orta öğrenim yapmakta ise 20 yaşını veya yükseköğrenim yapmakta ise 25 yaşını doldurmamış olması *Memur olmaması veya memur emeklisi olmaması *Evli olmaması	BABA İÇİN: *Memur olmamalı veya memur emeklisi olmaması *65 yaşından küçük ise malul ve muhtaç olması *65 yaşından büyük ise muhtaç olması ANNE İÇİN: *Evli olmaması *Memur olmamalı veya memur emeklisi olmaması *Muhtaç olması
5510 sayılı Kanun	*Evli olmaması	*18 yaşını, lise ve dengi öğrenim görmesi halinde 20 yaşını, yükseköğrenim yapması halinde 25 yaşını doldurmamış olması veya *SGK Sağlık Kurulu kararı ile çalışma gücünü en az %60 oranında yitirip malul olduğunun anlaşılması *Çalışmaması ya da kendi çalışmalarından kaynaklı	*18 yaşını, lise ve dengi öğrenim görmesi halinde 20 yaşını, yükseköğrenim yapması halinde 25 yaşını doldurmamış olması veya *SGK Sağlık Kurulu kararı ile çalışma gücünü en az %60 oranında yitirip malul olduğunun anlaşılması *Çalışmaması ya da kendi	*Diğer hak sahiplerine aylık bağlandıktan sonra artan hisse bulunması *Her türlü kazanç ve irattan elde etmiş olduğu gelirinin asgari ücretin net tutarından daha az olması ve diğer çocuklarından hak

		gelir veya aylık bağlanmamış olması ¹⁴ *Yaşları ne olursa olsun evli olmaması	çalışmalarından kaynaklı gelir veya aylık bağlanmamış olması	kazanılan gelir ve aylıklar hariç olmak üzere gelir ve/veya aylık bağlanmamış olması
--	--	---	--	--

Tablo 5: Mülga ve Yürürlükteki Mevzuatta Hak Sahipliğinin Koşulları

¹⁴ 2018 yeniliği: Hak sahibi çocuklardan 18 yaşını, lise ve dengi öğrenim görmesi halinde 20 yaşını, yükseköğrenim yapması halinde 25 yaşını doldurmamayanların, bu Kanunun 4a statüsü kapsamında sigortalı sayılmaları, bunlara aylık bağlanmasına engel oluşturmaz. (5510 S.K./ Madde:34)

3. BÖLÜM

TÜRKİYE CUMHURİYETİ SOSYAL GÜVENLİK SİSTEMİNDE TOPLUMSAL CİNSİYETİN GÖRÜNÜMÜ

3.1. SOSYAL GÜVENLİK-ÜCRETLİ İŞ İLİŞKİSİ VE KADININ AİLEYE BAĞIMLILIĞI SORUNU

Sosyal politikaların ve dolayısıyla sosyal güvenliğin ücretli iş ile bağlantılı biçimde kurgulanması istihdam piyasasında karşılaşılan ve yukarıda detaylıca değinilen sorunlar sebebiyle kadınların sosyal güvenlik korumasının dışında kalmasına yol açmaktadır. Türkiye sosyal güvenlik sistemi de oluşturulurken merkezine ücretli işi almıştır. Kadının evde olduğu ve erkeğin çalışıp para kazandığı “erkek ev reisi” toplum modelinin benimsenmesi sebebiyle, ücretli istihdamın dışında kalan kadınların güvenceleri olarak erkek aile bireyleri yeterli görülüş ve bu bakış açısı- bazı olumlu gelişmeler yaşanmasına rağmen- bugüne kadar değişmeden sürmüştür.

TÜİK verilerinden cinsiyete göre seçilmiş bazı göstergelere göre 2016 yılında Türkiye’de çalışma çağındaki nüfusun istihdam edilme oranı %46,3 iken bu istihdam edilenlerin sadece %28 i kadınlardan oluşmaktadır. Kadınların en çok çalıştığı sektör %55,4 ile hizmet sektörü olmuştur. Sanayi sektöründe kadın istihdamı oranı %15,9; tarım sektöründe %28,7 olarak belirlenmiştir. Yönetici kadınların oranı tüm yöneticilerde sadece %16,7 olarak tespit edilmiştir. Bu göstergeler, kadın istihdamının hizmet sektöründe evde yapılan bakım hizmetlerinin türevi olan işlerde ve tarımda yoğunlaştığını göstermektedir. 2016 yılı yarı zamanlı çalışanlara ilişkin verilere göre, erkeklerin yarı zamanlı çalışma oranı %6,5 iken kadınlarda bu oran %19,1 olarak ölçülmüştür. Cinsiyete dayalı iş bölümünün yarı zamanlı çalışma biçimine yansımaları net olarak görülmektedir. Kadınlar iş ve ev hayatlarını uyumlaştırmaya yönelik olarak part-time işleri daha çok tercih etmektedir.

TÜİK verilerine göre, kayıtdışı çalışanların meslek gruplarına göre dağılımına bakıldığında ilk sırada %33,57 ile tarım, ormancılık ve su işleri gelmektedir. Onu %21,05 ile nitelik gerektirmeyen işler izlemekte, üçüncü sırada %18 ile hizmet ve satış elemanları gelmektedir. Dördüncü sırada ise sanatkarlar ve ilgili işlerde çalışanlar bulunmaktadır. Bu istatistiklere kadınların işgücü piyasasındaki durumları bağlamında bakıldığında bu sektörlerin kadın yoğun sektörler olduğu çok net biçimde görülebilmektedir. Kadınların ücretli işlerde çalışma oranları düşük olduğu gibi bir ücret karşılığında çalışan kadınlar ise çoğunlukla kayıtdışı çalışmaktadır.

Hem mülga hem de yürürlükteki mevzuatın sigortalılık kapsamı incelendiğinde görülmektedir ki kadınlar, çalışan /aktif sigortalılardan çok bağımlı /pasif sigortalılar durumundadır.

1479 sayılı Kanun sigortalı tanımında kadın-erkek ayrımı yapmamaktadır ancak istatistiklere göre kadınların işveren olarak ya da kendi işinin sahibi bağımsız çalışanlar olarak iş gücü piyasasında yer alma oranları erkeklere göre oldukça düşüktür. Bu durumun birkaç açık sebebi bulunmaktadır. İlk olarak kadınlar kendilerine ait bir iş kuracak manevi ve toplumsal desteğe sahip olmamakla birlikte ülkemiz kadınlarının çoğunluğu bunun için gereken sermaye de sahip değildir. Bir iş kurmayı kendi adına bağımsız çalışan kadınlar ise genellikle el emeğine dayalı ve çok kazandırmayan işler yaptıklarından prim ödemede güçlük çekmekte, dolayısıyla sosyal güvenlik şemsiyesi dışında kalmak ile eve daha çok gelir getirmek arasında tercih yapmak zorunda kalabilmektedir. İsteğe bağlı sigorta için de aynı olumsuzluk geçerlidir. Kadınlar çalışmadığında isteğe bağlı sigortalı olmak isteseler dahi prim ödemede güçlük yaşayacak ya da diğer aile bireylerinin desteklerine mecbur kalacaklardır. Bu durum onları doğal olarak bu kapsamda sigortalı olmaktan alıkoymaktadır.

Tarımda kendi adına ve hesabına çalışanların sigortalılığını düzenlemekte olan 2926 sayılı Kanun da benzer sebeplerle kadınları kapsama konusunda yetersiz kalmaktadır. Bir işverene tabi olmayıp kendi bahçe ya da tarlasını işleten çiftçi bir aile düşünüldüğünde hane gelirinden ayrılacak prim bütçesinin evin erkek üyesi ve “reisi” olan baba lehine kullanılması şaşırtıcı olmayacaktır. Zaten kadınların işlemekte olduğu

tarım arazileri de miras yoluyla ailenin erkek üyelerine geçmektedir. Yasal olarak mirastan eşit pay alınması gerekse de kadınlar babalarından kalan tarım arazilerinin tapularını erkek kardeşlerine muvazaalı olarak devretmektedirler. Kırsal kesimde kendisine ait bir tarım arazisini işleten ve buralarda işçi çalıştıran kadın sayısı yok denecek kadar azdır (Yaman, 2015).

Tarım işçilerinin durumuna bakıldığında, tarımda kadın emeğinin karşılıksız ve güvencesiz olduğu açıkça görülebilmektedir. Tarımsal üretim sürecinde ataerkil ve eşitsiz ilişkiler yoğundur, kadınlar üretimi yapanlar olmakla birlikte elde edilen gelir üzerinde tasarrufta bulunanlar erkeklerdir (Yaman,2015: 253-254). Özellikle mevsimlik işçi olarak götürülen kadınlarla ilgili yapılan araştırmalar¹⁵, kadınların kazandıkları paranın onlar hemen hemen hiç görmeden aracılar tarafından eş ya da babalarına verildiğini göstermektedir. Kadınlar tarım işçisi olarak çalıştığında ücretleri de erkeklerinkine göre düşüktür. Yani kayıtdışı olduğu için güvencesiz bırakılan tarımda kadın emeği, kayıtlı olduğunda ise ücret farklılıkların ötürü güvence bakımından dezavantajlı konumdadır. Şöyle ki 2925 sayılı Kanun ve 5510 sayılı Kanunun tarım sigortalılığı ile ilgili düzenlemeleri tarımda çalışanların kendi primlerini kendileri ödemeleri üzerine kurulmuş iken sigortasızlığın tercih edilmesi kadınlar için daha olası görünmektedir. Türkiye’de tarımda yaşanan dönüşüm ve üretimde tarım sektörünün payının gerilemesi ile birlikte tarımın kadın istihdamındaki payı da giderek gerilemiş ve %70 düzeyinden yaklaşık %30 düzeyine inmiştir. Bunun yarattığı olumsuzlukların başında tarım ile geçinen ailelerin yoksullaşması gelmektedir. Yoksullaşan hanelerde bununla mücadele için erkeklerin başka yerlere çalışmaya gitmesi veya hanece köyden kente göç gibi stratejiler izlenmiştir. İlk seçenekte kadınların hane içi sorumlulukları artmakla birlikte kadınlar ya eşleri başka şehirdeyken kendi tarım arazilerinin ekilip biçilmesi işini üstlenmekte ya da başkasının arazisinde ücretli tarım işçisi olarak

¹⁵ Çınar, Sidar. Öteki “Proleterya”: De-proletarizasyon ve Mevsimlik Tarım İşçileri, Nota-Bene Yayınları, 2014.

Şimşek, Zeynep. Mevsimlik Tarım İşçilerinin ve Ailelerinin İhtiyaçlarının Belirlenmesi Araştırması 2011, Damla Matbaacılık, 2012.

çalışmaya yönelmektedirler. İkinci durumda ise vasıfsız işçiler olarak istihdama katılmaları zor olduğundan üretimden kopmuşlardır. Kentlerde üretime katılabilenler, evde bazı el emeği ürünlerin üretilip satılması, başka evlerde ücret karşılığında temizlik işçisi olarak çalışılması ya da çocuk bakımı hizmeti gibi “kadın işleri” ni güvencesiz olarak yapmaktadırlar.

506 sayılı Kanun “işverenin ücretsiz çalışan eşini” sigortalı sayılmayacak kişiler arasında düzenlemektedir. Yukarıda bahsedildiği üzere işverenlerin çoğu erkek iken ücretsiz çalışan eş olarak sosyal güvenlik kapsamı dışında kalanlar yine kadınlar olacaktır. Bu düzenleme ile kadınların emeğinin tamamen aileye ait ve meta değersiz olarak görülmesi söz konusu olduğundan onların sosyal güvenlik şemsiyesi dışında kalmalarında bir sakınca görülmemiştir. Kadın hem gelir elde edemeyecek hem de kısa vadede iş yerinde yaşayabileceği birtakım kazalara, geçirebileceği hastalıklara ve çocuk sahibi olması durumunda sağlanan kimi sosyal güvenlik yardımlarına kendi sigortalılığı üzerinden sahip olamayacaktır. Daha da önemlisi geleceği için ona bir güvence sağlayabilecek bir güvenceden yoksun olacak; eşinden ilerlemiş bir yaşta ayrılması gibi ülkemizde çok da nadir olmayan bir durumla karşılaşması halinde tamamen güvencesiz ve nafakaya/devlet bakımına muhtaç kalacaktır. Kadınların böyle durumlar için de güvencesi olarak çocuklarını gören toplum yapısı kanunların tasarımına da birebir yansımıştır. Devlet bakımı yerine sürekli vefa üzerinden bakımın ailede sağlanmasına yönelik politikalar üreten kanun yapıcıya göre, bir kadının ihtiyaçları önce babası, sonra eşi, beklenmeyen bir durumla karşılaşması durumunda ise çocukları tarafından aile içerisinde karşılanacaktır.

506 sayılı Kanun “ev hizmetlerinde süreksiz çalışanları” da kapsam dışında bırakmaktadır. Ev hizmetlerinde çalışanların cinsiyetçi iş bölümünün bir uzantısı olarak genellikle kadınlar olması onların tek bir işverene bağlı ve düzenli ücret alan çalışanlar olmamaları halinde güvencesiz kalmalarına yol açmaktadır. Ev kazalarının sıklığı göz önünde bulundurulduğunda bu kişilerin iş kazası sigortalarının olmaması kadın hayatına veya sağlığına gerekli önemin gösterilmediğini kanıtlar niteliktedir. 5510 sayılı Kanun bu konuda birtakım yenilikler getirmiş ve ev hizmetlerinde çalışanları sigortalılık kapsamına almıştır.

Yine 506 sayılı Kanunda kısmi sigortalı olarak düzenlenenlerden biri “el halıcılığı dokuma işlerinde çalışanlar”dır. Bu kişilere sadece kısa vadeli sigorta kolları uygulanmakta, çoğu kadın olan bu meslek grubu çalışanlarına da çalışmalarının karşılığında bireysel gelecek güvencesi verilmemektedir. Bu kişilerin talepleri halinde isteğe bağlı sigortalılar olabilecekleri düzenlenmiştir ancak geliri belirli bir düzeyde kalan böyle bir meslek için kişilerin ücretlerinin bir kısmını primlere ayırması gerekliliği onları zor bir seçimle baş başa bırakabilecek ve uzun vadeli sigorta kollarına tabi olmalarını zorlaştıracaktır.

Türkiye’de nüfusun genel durumuna bakıldığında kadınlar ve erkekler arasındaki oransal dengenin 65 yaş ve üzeri yaş grubundaki nüfus için kadınlar lehine değiştiği görülmektedir. TÜİK 2016 verilerine göre kadınların ortalama yaşam süresi 80,7 yaştır ve 65 yaş üzerindeki nüfustaki kadın oranı %56 olarak belirlenmiştir. Ücretli iş ile sosyal sigortaların çok sıkı bağlı olması dolayısıyla eğitim alamamış, toplumsal cinsiyet yargıları sebebiyle istihdama katılamamış kadınlar, nüfus yaşlandıkça artan sayıda ailelerine ya da bir haktan çok lütuf biçiminde verilen sosyal yardımlara bağımlı hale gelmektedir. Toplumsal cinsiyet yargılarında köklü bir değişim gerçekleşmedikçe refah devleti sürekli olarak bağımlı nüfusu yeniden üretmekte ve artırmaktadır.

3.2. AİLE MERKEZCİLİĞİN VE TOPLUMSAL CİNSİYETİN HAK SAHİPLİĞİNDE GÖRÜNÜMÜ

Sosyal güvenlik sisteminde hak sahipliği kavramına mercek tutmak geçmişten bugüne Türkiye’de aile kavramına verilen önemi ve bu bağlamdaki değişimi gösterme potansiyeline sahiptir.

Reform öncesi sosyal güvenlik sisteminin üç ayağından ilki olan 5434 sayılı Kanun ile memurların ve hak sahiplerinin sosyal güvenlik yardımlarından nasıl yararlanacakları düzenlenmektedir ve ülkede 2008 öncesi işe başlamış olan tüm memurlar hâlihazırda bu Kanuna tabi olarak çalışmaya devam etmektedir. Bu Kanunun kendisini takip eden diğer sosyal güvenlik kanunları bakımından bir öncü olması ve uygulamalarının takip edilmesi, onu aile merkeziliğin sosyal güvenlik sistemine yansımalarını görmek

bakımından önemli hale getirmektedir. Kanunun kurgusunda toplumun aileye bakış açısı ve erkek egemen yapısının konun koyucunun iradesine yansıdığı bazı ifadelerle açıkça görülebilmektedir. Öncelikle günümüz uygulamasında “hak sahipliği” olarak geçen kavramın kapsamı bu Kanunda “dul, yetim, ana ve baba” olarak karşımıza çıkmaktadır. Kanunun 67. Maddesine göre dul ve yetimler olarak, “*karı, koca, çocuklar, ana ve baba*” sayılmaktadır. Bunlardan eş dul, çocuklar ve ana baba ise yetimdir. Dul kavramı cinsiyetsiz gibi görünmekle birlikte, şu düzenlemeler aslında burada kadınların kastedildiğini ve erkeklerin “aile reisi” ve “eve bakan kişi” rollerinin Kanuna sirayet ettiğini göstermektedir:

“Ölen iştirakçi, dul karı veya koca bırakmazsa veya bıraktığı koca aylığa müstahak değilse, bunların payı çocuklarla ana babanın aylıklarına eşitlikle eklenir...” (5434 S.K. md: 68) şeklindeki maddede kadının aylığa müstahak olmaması durumundan bahsedilmemekte sanki erkek için farklı uygulama var gibi düzenlenmektedir. Ancak ilgili birimlerle yapılan görüşmelerde uygulamada farklı hak ediş koşulları bulunmadığı öğrenilmiştir. Kanunun kurgusunda böyle bir farklılık öngörülmüşse bile sonrasında uygulanmamıştır. Bu sebeple Kanunun önceki uygulamasında eşlerin farklı müstahaklık koşulları olup olmadığı varsa da bu koşulların neler olduğu bilinmemektedir.

Kanunun yapılış tarihinin Medeni Kanunun kabul tarihi olan 1926 yılı ile çok uzak olmamasından kaynaklı olarak göze çarpan ilginç bir düzenleme ise şu şekildedir:

“Birden fazla karısı olan kocanın ölümünde... hesaplanacak dul aylığı bunlar arasında paylaştırılmak suretiyle bağlanır.” (5434 S.K. md:70) Birden fazla eşin hukuki geçerliliği Medeni Kanunun kabulü tarihinde nüfusa tescil ettirilmelerine bağlanmıştır. Bu düzenlemede çalışmamız açısından dikkat çekici olan, eşlerin her birine ayrı ayrı aylık bağlanmayıp, tek aylığın bunlar arasında paylaştırılmasıdır. Yasal olarak bu şekilde kabul edilen çok eşli evlilik kurumunun içerisindeki kadınlar, tek başlarına yaşayamayacak kadar az gelire ya kendi ailelerine ya da birlikte yaşamaya muhtaç bırakılmaktadır. Ayrıca bu kadınların evlenmemiş ya da evlendikten sonra boşanmış veya dul kalmış kız çocukları da dolaylı olarak annelerinin gelirlerini paylaşacakları için cezalandırılmaktadır.

“İştirakçi karı veya koca, eşinden 30 yaş ve daha büyük ise ölümünde eşine yarı nispette aylık bağlanır. Ancak evlenme akdi en az 10 yıl evvel yapılmış veya çocukları olmuş ise bu indirme yapılmaz.” (5434 S.K. md:71) şeklindeki düzenleme de dolaylı olarak kadınlar açısından negatif etki yaratma potansiyeline sahiptir. Kadınların istihdam oranının düşük olduğu, evlenmenin kadınlar için bir güvence olarak sunulduğu ve özellikle kırsal kesimde dul kalan ya da geç evlenen kadınların güvence sağlamak amacıyla evlilikler yaptığı bir toplumda aradaki yaş farkına vurgu yapan böyle bir düzenleme yine kadınları mağdur edebilecektir.

Yetim kavramı incelendiğinde ise en başta kelimenin kendisi göze çarpmaktadır. Yetim kelimesi Türk Dil Kurumu sözlüğünde, *“babası ölmüş olan, babasız* “olarak tanımlanmaktadır. Yani yasa yapıcılar bu Kanunun iştirakçileri olarak (memurlar) bilinçaltılarında erkekleri görmektedirler ve bu fikir metne yansımıştır. Yine aylık alacak olan muhtaç ana ve babalar da dönemin aile yapısına uygun olarak bir erkek öldüğünde sahipsiz kalanlar olarak düşünülmüş ve yetim kavramı kapsamı içinde düzenlenmiştir. Aylığa hak kazanma koşullarına bakıldığında ana ve babalar arasında önemli bir fark görülmektedir. Kadınlar çocuklarından kalan aylıktan muhtaç olmaları ve evli olmamaları koşulları ile faydalanırken babalar için fazladan 65 yaşından büyük ve muhtaç olma ya da 65 yaşından küçükse hem malul hem de muhtaç olma gibi ağır bir şart getirilmektedir. Burada erkeklere yüklenen evinin geçimini sürdürme ve para kazanma misyonunun sürdürüldüğünü ve uç durumlar dışında erkeklerin bu aylıkları almasının önünün kapatıldığı görülmektedir. Yine aynı bakış açısıyla erkek çocukların evlenmesi durumunda aylıklarının kesileceği de düzenlenmektedir. Bugünkü mevzuatta olmayan bu uygulama bir erkek eğitime devam ediyor ve çalışmıyorken dahi evlenecek olsa onun belki ailesinden destek alacağını belki de ailesine bakmak için çalışacağını öngörmektedir. Kanunun yapılış dönemi zihniyetine göre, bunun eşyanın tabiatına uygun olarak görüldüğü açıktır. Erkek çocuklar malul ve muhtaç ise, bu Kanuna göre onlara yaş şartı aranmadan aylık bağlanmaktadır. 1956 yılında, *“ Kanun uyarınca, malul erkek çocuklara muhtaç olmaları şartıyla aylık bağlanmaktadır. Bunların evlenmeleri daha ziyade bakımları maksadına matuf olduğu cihetle, diğer evlenmeler gibi kabul olunmayacağından bu durumda olanlara aylıkları bağlanacak ve aylık almakta iken evlenenlerin aylıklarının ödenmesine devam edilecektir.”* şeklinde

bir Sayıştay kararı verilmiş ve Emekli Sandığı uygulamaları buna göre yapılmıştır. Yargının bu kararı, kadınların bir çaba göstermeden kendilerinden 30 yaş ve fazla büyük biriyle evlenmesi durumunda aylıklarında indirimle gidilirken bir erkeğin bakımını üstlenmeleri durumunda bir gelirleri olacağına dair garanti veren bu yaklaşım, toplumun çifte standardını göstermektedir. 5510 sayılı Kanunda malul çocuk evlenirse maaşının kesilmemesine yönelik bu düzenleme kız çocuklarını da kapsayacak biçimde genişletilmiştir.

Emekli Sandığı tarafından koyulan “Oğlunun ölüm tarihinde boşanmış ana ve babanın her birine ayrı ayrı aylık bağlanacaktır” şeklindeki kural ile “iştirakçi” denilerek genel bir uygulama yapmak yerine “oğlunun” denilerek kadın iştirakçilerin ana-babaları için bu hakkın önünün kapatılması yoluna gidilmiş gibi görünmektedir. Uygulamada, zamanla bu düzenlemenin de eşin müstahaklık koşullarında olduğu gibi değiştirilip kadın iştirakçileri de kapsayacak biçimde genişletildiği düşünülmektedir.

5434 sayılı Kanunda annenin aylık alabilmesi için mutlaka dul olması gerekmektedir. 5510 sayılı Kanunda bu düzenleme değiştirilmiş, annenin evli olmama şartı kaldırılmıştır. Mevcut düzenlemede hak sahibi anne evli olsa dahi çocuğundan dolayı hak kazandığı aylığı alabilmektedir.

“Türk vatandaşlarıyla evlenmiş yabancı uyruklu karılara, Türkiye’de ikamet ettikleri sürece, mütekabiliyet esası da dikkate alınarak aylık bağlanır” (5434 S.K. Ek 59. Madde) düzenlemesi de yine eşler ve iştirakçiler arasında hak sahipliği bakımından cinsiyet ayrımı yapmaktadır.

5434 sayılı Kanun bugünkü uygulamadan farklı bir “evlenme ikramiyesi” düzenlemektedir. Buna göre:

“Ölen iştirakçinin evlenmesi sebebiyle aylığı kesilen dul eş ve kız çocuklarıyla anaya, bir defaya mahsus olmak üzere almakta oldukları dul ve yetim aylıklarınının 12 aylık tutarı, evlenme ikramiyesi olarak ödenir.” (5434 S.K. md:90) Yine babalar kapsam

dışında tutulmakla birlikte bugün sadece kız çocuklarına verilen bu yardımın daha geniş kapsamlı ve en azından erkek eşi de kapsamı bakımından cinsiyetten daha bağımsız düzenlendiği söylenebilir.

1479 sayılı Kanun'un Geçici 6. maddesinde aylık alan kişilerden kesilecek sağlık sigortası primi düzenlenmektedir:

“...yaşlılık ve malullük aylığı almakta olanlara eşlerinden dolayı ölüm aylığı bağlanması halinde, bağlanan ölüm aylığından sağlık sigortası primi kesilmez.

Ana ve babanın her ikisinden de ölüm aylığı alan çocukların ölüm aylıklarından, yalnız babadan intikal eden aylıktan sağlık sigortası primi kesilir.” (1479 S.K. Geçici 6. Md.)

Eşe ve babaya biçilmiş olan “korumacılık” toplumsal cinsiyet rolü bu düzenlemeye yansımıştır. Bu düzenlemede babadan kalan aylıktan prim kesilip anneden kalan aylıktan kesilmemesinin altında toplumsal cinsiyet bakış açısının dışında erkeklerin aylıklarının daha yüksek olmasından dolayı Kuruma sağlanacak prim katkısının daha fazla olacağı düşüncesinin etkili olabileceği de düşünülebilir.

3.3. SOSYAL GÜVENLİĞİN SINIFI

Kadınların sosyal güvenlik haklarından yararlanma koşulları kendilerinin ya da sigortasından pasif olarak yararlandıkları aile bireyinin bağlı olduğu Kanuna ve sigortalılık statüsüne göre belirgin farklılıklar göstermektedir. Sosyal güvenlik reformu ile iddia edilen teklik bu anlamda sağlanabilmiş değildir. Hem mülga kanunların hem de uygulanmakta olan mevzuatın uygulamaları takip edilmesi zor bir çeşitlilik barındırmaktadır. Bu başlık altında kadınların çeşitli sosyal güvenlik yardımlarına ulaşmada meslekleri ya da eş/çocuklarının mesleklerine göre ne gibi farklı uygulamalarla karşılaştıkları incelenecektir.

3.3.1. İş Kazası, Meslek Hastalığı ve Hastalık Sigortaları

2925 sayılı Kanun kapsamında, iş kazası ve meslek hastalığı sigortasından yararlanmak için sigortalının iş kazası tarihinden en az 3 ay önce tescil ettirilmiş olması ve sigortalılığının kaza sırasında sürüyor olması şartları düzenlenmektedir. 506 sayılı Kanun kapsamında düzenlenen kişiler gibi işçi olmalarına rağmen tarım işçilerine, diğer işçiler için zorunlu olmayan bu şart getirilmiştir. Kişilerin kendilerinin, eş ve çocuklarının sağlık yardımlarından yararlanması için ise 2925 sayılı Kanuna göre hastalıktan önceki 1 yıl içerisinde 120 gün pirim ödenmiş olması gerekmektedir. Aynı koşul 506 sayılı Kanunda sadece yurtdışında tedavi durumu için konulmuştur ki 2925 sayılı Kanunda yurtdışı tedavi yardımı hiç düzenlenmemektedir.

İş kazası ya da meslek hastalığı dolayısıyla ölen kişiden dolayı gelir almakta olan kız çocuğuna verilen evlenme yardımı ise tarım işçisi kadınların 5510 sayılı Kanuna tabi olan işçilerden farklı olarak sahip olmadıkları bir hak. Tarım işçisi kadın ya da erkek iş kazası sebebiyle hayatını kaybettiğinde kız çocuklarına bağlanmış olan gelir bu kız çocuğun evlenmesi halinde kesilmektedir. Bugün 5510 sayılı Kanuna tabi 4a statüsünde çalışan işçilerin kız çocukları evlenirken bir defaya mahsus evlenme ödeneği alabilmektedir ancak bu yardım 2925 ve 506 sayılı Kanunlara tabi işçiler için sağlanmamaktadır.

1479 sayılı Kanuna tabi Bağ-Kur sigortalıları ve 2926 sayılı Kanuna tabi tarım Bağ-Kurlular için bu üç sigorta kolu ayrı ayrı düzenlenmemiştir. İş kazası ve meslek hastalığı ile hastalık durumlarında alabilecekleri ödenekler bulunmamaktadır. İş kazası ve hastalık sigorta yardımları, sağlık yardımları kapsamında düzenlenmektedir. Sağlık sigortasından faydalanmanın koşulları ise en az 8 ay eksiksiz sağlık sigortası primi ödemiş olmak ve sağlık ve sigorta pirimi borcu bulunmaması olarak belirlenmiştir.

Memurların bir nevi iş kazası sigortası olarak “vazife malullüğü” sigortası düzenlenmiştir. Kanundaki tanıma göre, “malullük, sigortalıların vazifelerini yaptıkları sırada veya vazifeleri dışında idarelerince sağlanan bir taşıtla işe gelişi ve işten dönüşü

sırasında veya iş yerinde meydana gelen kazadan doğmuş olursa, buna vazife malullüğü ve bunlara uğrayanlara da vazife malulü denir.” (5510 S.K. md:47)

3.3.2. Analık Sigortası

2925 sayılı Kanun kapsamında sigortalı olan tarım işçilerinin daha büyük çoğunluğu kadınlardır. Her şeyden önce analık sigortasının hiç düzenlenmemiş olması, kadınların doğum izinlerinin olmayacağı ya da doğumdan sonra diğer bazı sigortalılara tanınmış olan emzirme ödeneği gibi yardımların verilemeyeceği anlamına gelmektedir. Tarım işçisi statüsünde sigortalılığın tescili ve sona ermesi kişilerin kendi başvurularına bağlıdır. Ayrıca *“primlerini ait olduğu yılı takip eden yılın Şubat ayı sonuna kadar ödemeyenler ile ödedikleri halde aynı süre içinde Kuruma tevsik etmeyenlerin, o yılın bir Ocak gününden itibaren” (2925 S.K. md: 9)* sigortalılıklarının sona ereceği düzenlenmektedir. Bu durumun kadınlar için doğuracağı olumsuzlukların başında gebe kalmaları veya doğum sebebiyle çalışamamaları durumunda hane kazancının azalacağı düşüncesi ile primlerinin ödenmemesi gelmektedir. Zaten çoğunlukla sigortasız çalışan tarım işçisi kadınların sigortalı olanları da çocuk sahibi olmaları durumunda savunmasız kalabilmektedir.

Kadınlara yönelik analık sigortası hükümleri 1479 ve 2926 sayılı Kanunlarda da ihmal edilmiştir.

Memurların analık sigortasına ilişkin hakları, onların sigortalılıklarını düzenleyen 5434 sayılı Kanundan çok mesleklerine ilişkin kanun olan 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu ile düzenlenmektedir.

506 sayılı Kanun ile işçiler için analık sigortası düzenlenmektedir. Analık sigortası yardımlarından kadın sigortalı ve erkek sigortalının çalışmayan eşi yararlanır. Bu kanun ile kadınlara gebelik süresince ve doğum sırasında gerekli sağlık desteği, emzirme yardımı parası verilmesi, sigortalı kadına geçici iş göremezlik ödeneği verilmesi gibi yardımlar sağlanmaktadır. Ancak reform öncesi bulunan her sosyal güvenlik

kurumunun kendisine ait hastanelerinin bulunmasından kaynaklanan, *“Sigortalı, Kurumca gösterilen hekim ve ebelerden dilediğini seçebilir. Ancak, seçtikten sonra doğum oluncaya kadar, hekim ve ebesini değiştiremez.”*(506 S.K. md:43) şeklinde bir düzenleme mevcuttur ve bu düzenleme ile sınırlı olan hastanelerde karmaşanın önüne geçilmek istenmiştir ancak kadınların hekim seçme özgürlüğünü dolaylı yoldan kısıtlamaktadır. Kanunun, *“...gebelik ve doğum yardımlarının belirlenen sağlık tesislerinde doğrudan doğruya yapılmasına imkân görülmeyen yer ve hallerde, gebelik ve doğum sağlık yardımı yerine, ilgili bakanlık tarafından onanacak ve önceden bildirilecek tarifeye göre maktu para yardımı yapılır.”* (506 S.K. md:46) düzenlemesi kuruma ait ya da anlaşmalı hastane bulunmayan kadınları ellerine maktu bir para vererek, kendi sağlık yardımlarını almaları bakımından yalnız bırakmaktadır. 506 sayılı Kanunda “çocuk düşürme” hastalık sigortası içerisinde sayılmakta analık sigortası kapsamında düzenlenmemektedir. Kanun analık haline tamamen tıbbi yaklaşmakta ve çocuk düşürme durumunda kadınlara grip olmalarından farklı bir izin ya da dinlenme süresi tanımamaktadır.

Mevcut Kanun uygulamasında analık sigortası incelendiğinde burada da sigortalılık statüleri arasında farklar olduğu görülmektedir. 4a ve 4b kapsamında sigortalı olan kadınlar analık sigortasının yukarıda sayılmış olan yardımlarından yararlanmaktadırlar. 4c sigortalıları için ise yine memurlara özgü ayrıcalıklar göze çarpmaktadır. Memur kadınları ücretli ve ücretsiz izin süreleri ve bu sürelerdeki sigortalılıkları işçi, bağımsız çalışan ya da kendi işinin sahibi kadınlara göre çok daha avantajlı biçimde düzenlenmektedir. 4a ve 4b sigortalısı kadınlar doğumdan önceki ve sonraki sekizer, çoğul gebelik halinde ise onar haftalık sürelerde emzirme ödeneği alabilmektedir. Bu sürelerin dışında ücretli ya da ücretsiz izin hakları ya da başka bir sosyal güvenceleri düzenlenmemektedir. 4c sigortalısı kadınlar da bu izinlere sahip olmakla birlikte ayrıca diğer sigortalılık statülerinden farklı olarak, *“üç yaşını doldurmamış bir çocuğu eşiyile birlikte veya münferit olarak evlat edinmesi halimde kendisine ya da memur olmayan eşin münferit olarak evlat edinmesi hâlinde memur olan eşlerine, çocuğun teslim edildiği tarihten itibaren sekiz hafta süre ile izin verilmesi”* gibi bir hakka sahiptir. Yine *“memurlara; en az %70 oranında engelli ya da süregelen hastalığı olan çocuğunun (çocuğun evli olması durumunda eşinin de en az %70 oranında engelli olması kaydıyla)*

hastalanması hâlinde hastalık raporuna dayalı olarak ana veya babadan sadece biri tarafından kullanılması kaydıyla bir yıl içinde toptan veya bölümler hâlinde on güne kadar mazeret izni verilir.” (657 sayılı DMK) Bu düzenleme diğer sigortalılar için düzenlenmemiş olması sebebiyle memurlar adına pozitif olmakla birlikte bir yandan da annelerin engelli çocuklarına bakmalarının gerekmesi için çocuğun eşinin bakamıyor olmaları şartını getirmesi bakımından düşündürücüdür.

“Süt izni” düzenlemesi de memurlar ve işçiler bakımından farklılık arz etmektedir. Memur kadınlar ilk 6 ay günde 3 saat, ikinci altı ay 1,5 saat olmak üzere emzirme iznine sahiptir. İşçi kadınlar için bu süre çocuk bir yaşına gelene kadar günde 1,5 saattir.

2016 yılında yapılan bir düzenleme ile istihdamdaki kadınlara, anne olmaları halinde “yarım gün çalışma” hakkı tanınmıştır. Bu hakkın sosyal güvenlik ve bakım bağlamında durumu aşağıda tartışılacaktır.

Ayrıca memurların iş güvencesinin olması ancak işçi kadınların böyle bir güvencesinin bulunmaması, çocuk sahibi olmak istemeleri sebebiyle işverenlerin onları çalıştırmak istememesi gibi daha önceki çalışmalarda gösterilmiş olan ayrımcı tutumlar, çocuk sahibi olma kararı vermeleri bakımından da memurlar lehine sonuç doğurmaktadır. Emzirme ödeneği bakımından ise 4b statüsündeki kadınlar “prim ve prime ilişkin her türlü borçların ödenmiş olması” kaydı sebebiyle daha dezavantajlı durumdadır.

EK-5 ve EK-6 sigortalıları ile 10 günden az çalışan EK-9 sigortalıları analık sigortasının sağladığı yardımlardan yararlanamamakta sadece GSS kapsamında gebelik ve doğum durumunda gereken sağlık yardımlarını alabilmektedir.

Kadın sigortalılara ve sigortalı erkeğin sigortalı olmayan karısının doğum yapması halinde 6 ay süreyle, brüt asgari ücretin üçte biri miktarında emzirme ödeneği verilmektedir. Sigortalının emzirme ödeneğine hak kazanabilmesi koşullarından biri doğumdan önceki bir yıl içerisinde en az 120 gün kısa vadeli sigorta kolları primi bildirmiş (4b’li için yatırılmış) olması gerekmektedir. Kısmi süreli (part-time) çalışan

kadınların sosyal güvenlik primleri çalıştıkları sürelerle paralellik göstermektedir. Tam zamanlı çalışmayan kadın sigortalılar ile tam zamanlı çalışmayan erkek sigortalıların eşlerinin bu ödenekten yararlanabilmesi zorlaşmaktadır. Şöyle ki haftada 20 saat çalışan bir sigortalının 120 gün primi tamamlaması 240 gününü alacaktır. “Her ne kadar son düzenlemeler ile kadınlara eksik günlerini tamamlama adı altında prim ödeme imkânı tanınmışsa da Türkiye’de kadınların %60 tan fazlasının kendi gelirinin olmadığı düşünüldüğünde bu gönüllü ödemelerin kadınlar açısından çok büyük bir anlam ifade etmediği açıktır.” (Dayıoğlu ve Başlevent, 2012:154)

3.3.3. Malullük, Yaşlılık ve Ölüm Sigortaları

2925 ve 2926 sayılı Kanunlara göre cenaze masrafı karşılığı yalnızca iş kazası ve meslek hastalığı sebebiyle ölüm halinde ödenmekte, ölüm sigortası diğer durumlarda bu yardımı yapmamaktadır. Yine bu Kanunlara göre hak sahibi kız çocuklarına evlenmeleri durumunda bir evlenme ödeneği verilmesi uygulaması da bulunmamaktadır. Ölen kişinin ana ve babasına ölüm aylığı bağlanmaz ve ölüm toptan ödemesi yapılmaz. Ülkenin büyük çoğunluğunun halen tarım sektöründe çalıştığı dönemlerde çıkarılan bu kanunlarda tarım işçileri ve işverenleri ile tarımda bağımsız çalışanlara diğer sosyal güvenlik kanunları ile sağlanan birçok hak verilmemiştir. Bu nedenle, bildirim ve ödemenin şahısların kendisi tarafından yapıldığı bu sistem cazibesini yitirmektedir.

2926 ve 1479 sayılı Kanunlara göre malullük ya da yaşlılık sigortası yardımlarından yararlanmak için diğer sigortalılık statüleri için aranmayan “primleri ve prime ilişkin tüm borçlarını ödemiş olmak” ibaresi yine yer almaktadır.

Tüm sigortalılık statülerinde malullük sigortasından sağlanan yardım “malullük aylığı” bağlanmasıdır ve koşulları birbirine benzemektedir. Ancak memurlar için, “adi malullük”, “vazife malullüğü” ve “harp malullüğü” olarak üç farklı malullük sigortası düzenlenmektedir. Adi malullük uygulaması ve koşulları diğer sigortalılık statülerindeki ile aynıdır. Ancak vazife malullüğü ve harp malullüğü hem mülga mevzuata tabi olanlar hem de 5510 sayılı Kanundaki diğer sigortalılık statülerinde bulunanların malullük haklarından çok daha avantajlı olarak düzenlenmektedir.

3.3.4. Genel Sağlık Sigortası

Genel sağlık sigortası, reform ile ilk kez gelmiş bir uygulama olup sosyal güvenlik kurumlarının birleşmesi ile birlikte uygulanmaya başladığından, sosyal güvenlik sisteminde uygulama farklarının en az olduğu düzenlemedir. Sigortalı çalışan herkesi doğrudan kapsama almasının dışında, detaylı biçimde düzenleyerek neredeyse hiç kimseyi kapsam dışında bırakmamaktadır. Yine prime dayalı olmakla birlikte primlerini ödeyemeyeceğini beyan edenlerin primleri devlet tarafından ödenmektedir. 5510 sayılı Kanun 62. maddeye göre, *“Bu Kanun gereğince genel sağlık sigortasından sağlanacak sağlık hizmetlerinden ve diğer haklardan yararlanmak, genel sağlık sigortalısı ve bakmakla yükümlü olduğu kişiler için bir hak, SGK için ise bu hizmet ve hakların finansmanını sağlamak bir yükümlülüktür.”*

GSS'nin kapsamındaki genişleme dışında getirdiği yeniliklerden biri kişiye yönelik ve zararlı madde bağımlılığını önlemeye yönelik “koruyucu sağlık hizmetleridir”. Bu hizmetlerden ülkedeki herkes yararlanmaktadır.

Sağlık hizmetlerinden hiçbir şarta tabi olmadan yararlanılacak durumlar; 18 yaşından küçük olma, tıbben başkasının bakımına muhtaç olma, trafik kazası, acil haller, iş kazası ve meslek hastalığı halleri, bildirim zorunlu bulaşıcı hastalık, madde bağımlılığı, afet-savaş-grev ve lokavt halleri, koruyucu sağlık hizmetleri ve analık durumudur. Bunun dışında, primleri devlet tarafından ödenen kişiler hariç olmak üzere, son 1 yıl içinde en az 30 gün GSS primi ödenmesi gerekmektedir. 4b sigortalıları için ise yine prim ve prime ilişkin borcunun bulunmaması şartı aranmaktadır.

3.3.4.1. Yardımcı Üreme Yöntemleri

GSS kapsamında, analık sebebiyle gereken tıbbi desteğin, tetkik, tahlil, teşhis vb. tüm aşamalarıyla kapsamda tutulması dışında, kadınlara yönelik bir düzenleme olarak “tüp bebek tedavisi” göze çarpmaktadır. Ülkemizde sperm bankası aracılığıyla çocuk sahibi olmak ya da taşıyıcı annelik gibi yöntemler yasal değildir. Tüp bebek yöntemi de sadece

yasal olarak evli çiftler için GSS kapsamında karşılanmaktadır. Kanunda, yardımın şartları şu şekilde belirtilmektedir:

“Evli olmakla birlikte çocuk sahibi olmayan genel sağlık sigortalısının;

1.Yapılan tıbbi tedaviler sonucunda normal tıbbi yöntemlerle çocuk sahibi olamadığının ve ancak yardımcı üreme yöntemi ile çocuk sahibi olabileceğini yetkili sağlık hizmeti sunucularının kurullarınca tıbben mümkün görülmesi,

2.Kadının 23 yaşından büyük, 40 yaşından küçük olması,

3.Kadının primer ovaryen yetmezliği ve erkeğin azospermisi olması hali hariç son 3 yıl içinde diğer tedavi yöntemlerinden sonuç alınamamış olması,

4. Uygulamanın SGK ile anlaşmalı tıbbi merkezde yapılması,

5.Eşlerden birinin en az 5 yıldır GSS’li veya bakılmakla yükümlü olunan kişi olup,900 gün GSS primi ödenmiş olması.” (5510 S.K. md:63)

Tüp bebek tedavisi 3 deneme ile sınırlı olmak üzere karşılanmaktadır.

Yine aynı maddede, bu şartlara bazı istisnalar getirilmektedir. Buna göre, “SGK tarafından belirlenen kalıtsal bir hastalığı olan veya bu hastalık için kesin taşıyıcı olan evli çiftin sağlam çocuk sahibi olmasına yönelik olarak bu haktan yararlanması için sadece 2, 4 ve 5. şartların aranacağı” düzenlenmektedir. Tüp bebek konusunda Kanunda sayılan şu kişiler ise 3. ve 5. Şartlardan muaf tutulmuştur: (i) Harp mamulleri ve eşleri, (ii) 2330 sayılı Kanun kapsamında aylık alanlar ve eşleri, ,(iii) Vazife malullerinden başkasının yardımı olmadan yaşamak için gereken hareketleri yapamayacak derecede malul olanlar ile eşleri.

Yardımcı üreme yöntemi tedavisi için, “bir hastalığım tedavisinin başka bir tıbbi yöntemle mümkün olmaması nedeniyle yapılacak yardımcı üreme tedavisi” dışındaki tedavilerde, ilk deneme için %30, ikinci denemede %25 ve 3. Denemede %20 oranında katılım payı uygulanmaktadır. Katılım payı, ilk derece sağlık hizmetleri ile koruyucu sağlık hizmetlerinden ya hiç alınmamakta ya da 5 Türk Lirasının altında iken ve diğer sağlık hizmetleri için önemine ve kişilerin kazançlarına göre %10 ile %20 arasında alınırken bu hizmet için tüm sağlık hizmetlerinden daha fazla katılım payı alınmaktadır.

Bir yandan çocuk sahibi olmak teşvik edilirken diğer yandan sadece belli bir gelir düzeyinin üzerindeki insanların bu yönteme başvurabilecekleri bir katkı payı sistemi bulunmaktadır. 2019 yılı için anlaşmalı kurumların tüp bebek fiyat listelerine internet üzerinden basit bir tarama ile bakıldığında¹⁶ tüp bebek tedavisi ücretlerinin 7000 ile 11.000 Türk Lirası arasında değiştiği görülmektedir. Kişilerden ilk denemelerinde yaklaşık olarak 2000-4000 arasında bir ödeme beklenmektedir. Ayrıca tüp bebek tedavi merkezlerinin ülkenin her yanında olmadığı da düşünülürse, yol ve konaklama masraflarını da hesaba katmak gerekecektir. Bu durumda tarım sigortalısı bir kadının ya da tarım sigortalısının eşinin, pazarda satış yaparak hayatını devam ettiren bir 4b sigortalısının ya da eşinin, isteğe bağlı sigortalının ya da eşinin bu tedaviden faydalanması zorlaşmaktadır. Üremenin teşvik edildiği günümüz Türkiye’inde bu masraflı tedavinin karşılanmasına devlet desteği bakımından, aileler arasında üstü kapalı bir ayrım meydana gelmektedir. Yine 4b sigortalısı ya da bunların bakmakla yükümlü olduğu kadınlar açısından prim borcu bulunmaması şartı olduğundan, bu kişiler bakımından da dezavantajlı bir durum bulunmaktadır.

3.4. BAKIM EMEĞİ VE YENİDEN ÜRETİMİN SOSYAL GÜVEN(SİZ)LİĞİ

506 ve 5510 sayılı Kanunlar, “*aynı konutta birlikte yaşayan ve üçüncü dereceye kadar (üçüncü derece dâhil) olan hısımlar arasında ve aralarında dışarıdan başka kimse katılmayarak bu konut içinde yapılan işlerde çalışanları*” sigortalı saymamaktadır. Bu şekilde bir kapsam dışı bırakmanın cinsiyetçi iş bölümü sebebiyle kadınları etkileyeceği açıktır. “Üçüncü dereceye kadar” olan hısımlar kişilerin kendileri, anne-babaları, kardeşleri ve çocukları ile bunların eşlerini kapsamaktadır. Türkiye’de sayıları azalmakla birlikte hala üçüncü dereceye kadar hısım sayılan bu kişilerin birlikte yaşadığı hane sayısı oldukça fazladır. Kadınların hane içerisindeki işleri zorunlu olarak daha çok üstlendiği Türkiye gibi cinsiyetçi iş bölümünün yaygın olarak benimsendiği ülkelerde “konut içinde yapılan işler” daha çok kadınların yeniden üretim ve bakıma ilişkin sarf ettikleri emek anlamına gelmektedir. Torununa bakan bir büyükanne,

¹⁶ <http://korkmazhaber.com/2019-yili-istanbul-tup-bebek-merkezleri-hastane-fiyatları-9845.htm>

kardeşlerinin dersleri ile ilgilenen üniversite öğrencisi, eşinin hasta ailesine bakmakta olan kadın bu şekilde sosyal güvenlik kapsamı dışında tutulmuştur. Oysaki bu şekilde örnekleme yoluyla sayılan ve oldukça çoğaltılabilecek işlerin istihdam piyasasından edinilmesi durumunda ücret karşılıkları vardır. Bu uygulama ile kadın emeği, karşılıktan yoksun biçimde kullanıldığı gibi bir de sosyal güvenceden yoksun bırakılmaktadır.

3.4.1. Sadece Kadınlara Yönelik Bir Sigortalılık Düzenlemesi: Evden Yapılan İşlerin Sigortalılığı

5510 sayılı Kanun kapsamında evde belirli işleri yapan kadınlar için , “*Gelir Vergisi Kanunu*¹⁷’nda belirtilen işleri, hizmet akdiyle sürekli bir işverene tabi olmaksızın sürekli ve kazanç getirici nitelikte yaptıkları tespit edilen kadın sigortalıların” isteğe bağlı sigortalı olacağı düzenlenmektedir. Buna göre:

“Evlerde imal ettikleri havlu, örtü, çarşaf, çorap, halı, kilim, dokuma mamulleri, örgü, dantel, her nevi nakış işlerini ve her nevi turistik eşya, hasır, sepet, süpürge, paspas, fırça, yapma çiçek, ip ve urganları dükkân açmaksızın satma işlemlerini” (Gelir Vergisi Kanunu 9 uncu madde) yapan kadınlar isteğe bağlı sigortalı olarak malullük, yaşlılık ve ölüm sigortaları ile genel sağlık sigortası primi ödeyebilirler.

Bu düzenlemede, kadınlar ile özel alan arasında kurulan ilişkinin kanun koyucunun iradesine nasıl yansıdığı açıkça görülebilmektedir. Öncelikle evde kullanmaya yönelik bazı eşyaları teknoloji gerektirmeden el emeği ile üretecek kesim olarak sadece kadınlar görülmüş ve bu düzenleme sadece kadınlara yönelik yapılmıştır. Kurumun mevzuat birimleri çalışanlarına bu düzenlemenin detayları sorulduğunda, “*evet, kadınların evde incik boncuk yapmasının sigortalanması gibi bir uygulama var onu diyorsun sanırım*” şeklinde tepkiler alınmıştır. Bilinçsizce söylenen bu tarz cümlelerden el emeği işlerin erkekler tarafından tam anlamıyla iş olarak görülmediği gözlenebilmektedir.

¹⁷ 6/1/1961 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanan 31/12/1960 tarih ve 193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu: <https://mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.4.193.pdf>

Bu düzenleme ile kadınlara 4b statüsünden ve primlerini kendileri ödemek şartıyla sigortalı olma imkânı getirilmektedir. Ancak düzenlemenin etkinliği tartışmaya açıktır. İsteğe bağlı sigortalılığın koşulları bakımından düzenleme kadınları zorlamaktadır. 4a kapsamında emekli olmak için 7200 gün prim ödeme gün sayısı şartı aranırken, bu kadınların tabi olacağı 4b kapsamında emekli olabilmek için 9000 gün prim ödeme gün sayısı koşulu bulunmaktadır. En başta evde yaptığı el emeği ürünleri satarak geçimini sağlayan bir kadının gelirinin, % 20 uzun vadeli sigorta kolları ve %12 GSS primi olmak üzere toplamda %32 sini prim olarak ödemesi hususu yine kadınlar için gelirinin azalması ile güvencesizlik arasında zor bir seçim yaratmaktadır. Bir kadının eve katkı yapmak amacıyla değil sadece kendisine yaşlandığında bir güvence yaratmak veya sağlık yardımlarından kendisini ve ailesini faydalandırmak amacını güttüğünü düşündüğümüz durumda ise 9000 güne tekabül eden 25 yıl boyunca kadının aralıksız el işleri yaparak prim ödemesi beklenmektedir. Bu süre 3 çocuğu olan bir kadın sigortalının çocuk başına 2 yıldan 6 yıl borçlanması halinde dahi en az 19 yıldır ve bu süre, yukarıda belirtilen minvaldeki işleri yaparak geçirmek için makul görünmemektedir.

3.4.2. Kadınlar İçin Dar Kapsamlı Sosyal Güvence: Ev Hizmetlerinde Çalışanların Sigortalılığı ve Konut Kapıcılığı

Kadınlar için ev işçiliği en eski mesleklerden biridir. Eskiden sadece seçkinlerin faydalandığı bu hizmet zamanla evrilmiş bugün üst ve orta sınıf kadınların ulaşabildiği hale gelmiştir. Kadınların iş hayatında daha çok yer almaya başlamaları ile birlikte, cinsiyetçi iş bölümünün kadınlara yüklemiş olduğu bakım işleri konusunda bir boşluk oluşmuş, devletler kadınların istihdama katılması ile ilgili sosyal politikaları etkin olarak yürütmemiş/yürütememiş ve bu boşluk yine kadın emeğiyle doldurulmaya başlanmıştır.

Üstek'in ILO verilerinden aktardığına göre, *“Dünyadaki ev işçilerinin en fazla yüzde 10’u diğer işçilerle aynı hak ve statüye sahiptir, bunun yanı sıra ev işçilerinin en az yüzde 30’u tamamen güvencesiz çalışmaktadır.”* (Üstek, 2015:213) Türkiye’de ise ev işçilerinin en az dörtte üçünün kayıtdışı olarak çalıştığı tahmin edilmektedir. Bu

kayıtdışılık, ev hizmetlerinde çalışanlar genellikle bir başkasının hanesi içerisinde işlerini yaptıkları için diğer sektörlerden daha farklı (taciz, şiddet, kanıtlanması zor iş kazaları vb.) birtakım riskler taşımaktadır. Ev işçilerinin kayıtdışılığı onların sayılarının bilinmesi konusunda zorluk yaratmakta ve bu bilinmezlik yasalarda onlarla ilgili düzenlemelere de doğrudan yansımaktadır. Türkiye’de net bir “ev işçisi” tanımı da bulunmamakta, her yasal düzenleme bu işleri yapanlar için farklı tanımlamalar yapmaktadır. Hâlihazırda var olan tanımlar ise kapsam olarak ILO tanımından dardır. ILO tanımına göre bir ücret karşılığında ev içerisindeki herhangi bir birey ya da ev için yapılan her iş “ ev işi” dir. Ancak Türkiye’de temizlik, yemek gibi ev işleri ile çocuk bakımı kapsama alınmakta ve bunları yapan uşak hizmetçi, şoför gibi bireyler ev işçisi sayılmaktadır. Evde devlet yardımı alarak engelli çocuğuna bakan anne bu işi bir bakıma belli bir ücretle yapıyor olmasına rağmen, ev işçisi olarak sigortalı olma imkânı bulunmamaktadır (Üstek,2015: 218-219).

1 Nisan 2015 tarihinde Resmi Gazete ’de yayınlanan “Ev Hizmetlerinde 5510 Sayılı Kanunun EK 9 uncu Maddesi Kapsamında Sigortalı Çalıştırılması Hakkında Tebliğ’e göre, “*ev hizmeti, ev içerisinde yaşayan aile bireyleri tarafından yapılabilecek temizlik, yemek yapma, çamaşır, ütü, alışveriş, bahçe işleri gibi gündelik işler ile çocuk, yaşlı veya özel bakıma ihtiyacı olan kişilerin bakım işlerinin aile bireyleri dışındaki kişiler tarafından yapılmasını*” ifade etmektedir. Kanun ev hizmetlerinde çalışanları ay içerisinde 10 günden az ve fazla çalışanlar olmak üzere ikiye ayırmaktadır. 10 günden fazla çalışanlar 4a kapsamında sigortalı sayılmakta, çalıştığı günler için kısa vadeli sigortalar, uzun vadeli sigortalar, GSS ve işsizlik sigortası primleri işverence ödenmekte ve ayı 30 güne tamamlamak için borçlanarak 4a sigortalısına tanınan tüm haklardan yararlanabilmektedirler. Ancak 10 günden az çalışanlar için çalıştıran kişi sadece %2 iş kazası ve meslek hastalığı primi ödemekte ve sadece bu kapsamdaki sosyal güvenlik yardımları verilmektedir. Bunun dışındaki haklardan yararlanabilmesi için primlerini kendisinin ödemesi gerekmektedir.

Konut kapıcılığı da uzun süre iş hukuku kapsamının dışında bırakılmış 1976 da İş Yasası kapsamına alınmıştır. Konut kapıcılarının geç de olsa yasa kapsamına alınıp ev işçileri için bunun yapılmamış olması konut kapıcılarının çoğunlukla erkek, ev

işçilerinin ise kadın olmasından kaynaklanmaktadır demek yanlış olmayacaktır (Üstek,2015:224). Sosyal güvenlik kapsamına 2018 yılında konut kapıcıları da eklenmiş ve 2019/6 sayılı SGK Genelgesi ile bunların sigortalılığı da ev hizmetlerinde 10 günden fazla çalışan sigortalılarla birebir aynı biçimde düzenlenmiştir. Konut kapıcıları için 10 günden az çalışmaya ilişkin ayrıca düzenleme yapılmamıştır. Konut kapıcısı, “ ana taşınmazın bakımı, korunması, küçük çapta onarımı, ortak yerlerin ve döşemelerin bakımı, temizliği, bağımsız bölümlerde oturanların çarşı işlerinin görülmesi, güvenliklerinin sağlanması, kaloriferlerin yakılması ve bahçenin düzenlenmesi ve bakımı ve benzeri hizmetleri gören kişi” olarak tanımlanmaktadır.¹⁸Bu düzenleme ile kadın emeğinin yoğun olduğu bir alanda sosyal güvenlik açığı kapatılmak istenmiştir. Ancak uygulamada birtakım sorunlar göze çarpmaktadır. İlk olarak, tebliğde¹⁹ yer verilen, “*Kanunun 6 ncı maddesinin birinci fıkrasının (b) bendi ile aynı konutta birlikte yaşayan ve üçüncü derece dâhil bu dereceye kadar hısımlar arasında ve aralarına dışardan başka kimse katılmaksızın, yaşadıkları konut içinde yapılan işlerde çalışanlar sigortalı sayılmadıklarından, aynı evde oturan üçüncü derece dâhil bu dereceye kadar hısımlar tarafından ev hizmeti işlerini yapanlar ek 9 uncu madde kapsamında sigortalı sayılmayacaktır.*” ifadesi ile yine burada da kadınların, karşılığında ücret almadıkları ev içi emekleri sosyal güvenlik kapsamı dışında tutulmuştur. Özellikle konut kapıcılığı bakımından düşünüldüğünde, genellikle kapıcılık işleri aile bireyleri arasında paylaştırılmakta, kapıcı olarak eşleri sigortalanmış olsa dahi kadınlar da çalışmaktadırlar. Zorunlu olarak sadece iş kazası primi ödenen bir sigortalılık statüsünde, böyle bir durumda kadınların yine hastalık, analık, emeklilik gibi durumlarda mağdur olacakları öngörülebilir ki bir kadının kapıcı kocasının yerine binaya ilişkin bir iş yaparken geçireceği kazada da iş kazası sigortası bakımından güvencesi bulunmamaktadır.

Ev hizmetlerinde 10 günden az çalışan sigortalıların tam bir sosyal güvenceye sahip olabilmek için, %2 iş kazası meslek hastalığı primi dışında kalan %32,5 oranındaki

¹⁸ 3/3/2004 tarihli ve 25391 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan “Konut Kapıcıları Yönetmeliği”

¹⁹ 1/4/2015 tarihli ve 29313 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan “Ev Hizmetlerinde 5510 Sayılı Kanunun EK 9 uncu Maddesi Kapsamında Sigortalı Çalıştırılması Hakkında SGK Tebliği”

primlerinin kendilerince ödenecek olması sadece bu işi yapan kadınlar açısından güçlük doğurmaktadır. Ayrıca hastalık ve analık sigortalarından yararlanamıyor olmaları sebebiyle bu hallerde işe gidememeleri durumunda tamamen korunmasız kalmalarına yol açmaktadır.

İş kazası ve meslek hastalığı yardımlarından yararlanma koşulu olarak- Kanundaki diğer 4a sigortalılarından farklı biçimde- ev hizmetlerinde 10 günden az çalışanlar için “sigortalının iş kazasının olduğu tarihten en az 10 gün önce tescil edilmiş olması ve sigortalılığının sona ermemiş olması” ile “iş kazası ve meslek hastalığından dolayı geçici iş göremezlik ödeneği ödenebilmesi veya sürekli iş göremezlik ödeneği bağlanabilmesi için prim ve prime ilişkin her türlü borçların ödenmiş olması” şartları getirilmiştir. Yani diğer işçiler işe girdikleri an iş kazası geçirseler dahi yardımlardan yararlanırken ve 4a için prim borçlarının ödenmesi koşulu şartı aranmazken EK-9 statüsünde yararlanma koşulları zorlaştırılmaktadır.

Ev hizmetlerinde 30 günden az çalışan sigortalıların 1 gün sigortalanmaları durumunda eşlerinden ve çocuklarından yararlanma hakları düşmekte ve 30 günü tamamlayıncaya ya da bedelini yatırıncaya kadar güvencesiz duruma gelmektedirler. Bu durum sadece fırsat bulduğunda ya da acil ihtiyaçları olduğunda ay içerisinde bir başka evde çalışmak için sadece birkaç gün ayıran bir kadın için kendi adına sigorta yapılmamasını daha cazip kılmaktadır çünkü gerekli olan primi tamamlamak kazandığından çok daha fazlasına mal olacaktır.

3.4.3. Engelli Çocuğu Bulunan Kadın Sigortalılara Yönelik Düzenleme

5510 sayılı Kanunun 28 inci maddesine göre:

“Emeklilik veya yaşlılık aylığı bağlanması talebinde bulunan kadın sigortalılardan başka birinin bakımına muhtaç derecede ağır engelli çocuğu bulunanların, bu Kanunun yürürlüğe girdiği tarihten sonra geçen prim ödeme gün sayılarının dörtte biri, prim ödeme gün sayıları toplamına eklenir ve eklenen bu süreler emeklilik yaş hadlerinden de indirilir.”

Prim ödeme gün sayılarına yapılacak ekleme için kadın sigortalının çocuğunun bakıma muhtaç derecede engelli olduğunu sağlık kurulu raporu ile belgelemesi ve SGK tarafından bu durumun tespiti gerekmektedir.

Emeklilik Hizmetleri Genel Müdürlüğünce yayımlanan 2018 tarihli Genelgeye göre:

“Kadın sigortalılara bu hak Kanunun yürürlük tarihinden sonraki süreler için verileceğinden, ilave edilecek sürenin tespitinde Kurum sağlık Kurulu kararında belirtilen tarih dikkate alınacaktır. Ağır engelli çocuğun ölümü veya bakıma muhtaçlığının kalkması halinde Kurum sağlık kurulu karar tarihinden ölüm tarihine veya bakıma muhtaçlığın kalktığına karar verilen sağlık kurulu rapor tarihine kadar geçen hizmetlerin dörtte biri prim ödeme gün sayısına eklenecektir... Kanunun yürürlüğe girdiği tarihten sonra geçen prim ödeme gün sayılarının dörtte biri, emeklilik yaş hadlerinden indirilecektir”²⁰ (2018/38 sayılı Genelge: 7-10).

Düzenlemeye toplumsal cinsiyet bakış açısıyla yaklaşıldığında öncelikle bu hakkın bakıma muhtaç derecede engelli bir çocuğa sahip olan kadınlara verildiği görülmektedir. Burada Türkiye’de sosyal koruma sisteminin gerçekten muhtaç olarak gördüğü kesimlere ilişkin görüşlerin yansıdığı görülmektedir. Her birey ve özellikle her çocuk belirli bir düzeyde bakıma muhtaç olmasına rağmen bu tarz ayrıcalıklı düzenlemelerde “tamamen” başkasının bakımına muhtaç olmak kaydının bulunması bakım emeğinin görünmezliğini sürdürmektedir. Kanun koyucu, kadının böyle bir çocuğa sahipken aynı zamanda çalışması durumunda daha fazla yorulacağını öngörerek yaşlılık aylığı koşullarını kolaylaştırmaktadır. Cinsiyetçi iş bölümü gereği zaten kadının işi olarak görülen çocuk bakımı işi zorlaştığından kadına bu anlamda yardım edildiği düşünülerek böyle bir düzenlemeye gidilmiştir. Bu hakkın toplumsal cinsiyet yargılarından arınmış gerçek bir sosyal hak olarak nitelendirilebilmesi için üç önemli değişim gerekmektedir:

1. Malul çocuğu bulunan kadın sigortalıya yönelik korumacı uygulamanın erkek sigortalıya tanınmamış olması, kadın ve erkeklere biçilen toplumsal roller ile

²⁰2018/38 sayılı Sosyal Güvenlik Kurumu Genelgesi

yakından ilgilidir. Çocuk bakımı ile ilgili sorumlulukların kadına ait olması, böyle bir korumacı uygulamanın yalnız kadın sigortalıya sunulmasına zemin hazırlamıştır. Oysaki ailevi sorumluluklardan kaynaklanan dezavantajlı durumu telafi etmeye yönelik uygulamaların kadın ve erkeğe eşit bir şekilde tanınması, toplumsal cinsiyet eşitliğine daha uygun bir yöntemdir. Ayrıca tek ebeveynli ailelerin de bulunabileceği ve babanın malul bir çocuğun bakımını tek başına üstlenebileceği olasılığı tamamen yok sayılmaktadır.

2. Malul çocuğu bulunan ailede bakım sebebiyle hayatın zorlaşacağı öngörüsü ile tanınmış olan bu hakkın gerektiğinde genişletilebilmesi faydalı olacaktır. Ailenin varsa diğer çocuklarının bakımı da evdeki malul çocuğa ayrılması gereken zamandan dolayı zorlaşacağından böyle bir çocuğa sahip ailelerde her çocuk için bu kuralın uygulanabilmesi daha doğru olacaktır.
3. Ebeveynlerin ve özellikle bu düzenlemenin muhatabı olan kadınların işgücü piyasasındaki durumları düşünüldüğünde çalışmak yerine evde kalmayı tercih ederek istihdamdan çekilmemeleri için sadece yaşlılık aylığına hak kazanma koşullarında destek sağlanması yeterli gelmeyecektir. Bunun yanında ve hatta yerine kamusal bakım hizmetlerinden yararlanmalarının kolaylaştırılması, cinsiyetçi iş bölümünü kırmaya yönelik daha olumlu sonuçlar yaratma potansiyeline sahiptir. Kamusal bakım hizmetleri ile bakım yükünü paylaşabilen ailenin zaten sigortalılığa ilişkin böyle haklara talebi olmayacağı gibi ayrıca istihdamda kalarak gelecekte güvencesiz biçimde sosyal yardımlara muhtaç bireyler olmaları da önlenecektir. Fayda-maliyet açısından bakıldığında bu tür ailelere kamusal bakım desteği daha makul görünmektedir.

Düzenleme 5510 sayılı Kanun ile ilk kez gelmiştir. Bu noktada kadınların bakım yükünü üstlendiğinin ve engelli çocuğa sahip olduklarında bakım yükünün arttığına zımni olarak kabul edilmiş olması ve hukuki bir düzenlemede bu kabulün görülebiliyor olması da bir bakıma olumlu bir gelişme olarak değerlendirilebilir.

3.4.4. Bakıma İlişkin İzinler ve Sigortalılık

3.4.4.1. Kısmi Süreli Çalışma Hakkı

Analık İzni veya Ücretsiz İzin sonrası Yapılacak Kısmi Süreli Çalışmalar Hakkında Yönetmeliğe²¹ göre,

*“İşçi, analık izninin, ücretsiz iznin veya yarı zamanlı ücretsiz iznin bitiminden(bunun tamamen bitmesi şartı aranmaz, kesilebilir) itibaren çocuğun mecburi ilköğretim çağına başladığı tarihi takip eden aybaşına kadar herhangi bir zamanda kısmi süreli çalışma talebinde bulunabilir”
(Madde 8)*

İşçinin kısmi süreli çalışma talebinde eşinin çalıştığını belgelemesi koşulu bulunmaktadır. Ebeveynlerden biri çalışmıyorsa, çalışan eş kısmi süreli çalışma talebinde bulunamaz. Buna istisna olarak üç durum sayılmaktadır: (i) ebeveynlerden birinin başkasının bakımına muhtaç derecede hasta olması, (ii) izni takip eden işçinin tek başına velayet sahibi olması, (iii) üç yaşını doldurmamış bir çocuğun ortak evlat edinilmesi.

Kısmi süreli çalışma talebinin işverence kabulü zorunludur ancak şu işlerde işverenin takdirine bırakılmaktadır: Özel sağlık kuruluşlarında mesul müdür, sorumlu doktor, laboratuvarından sorumlu kişi ya da sağlık hizmetlerinde tam zamanlı çalışma gerektiren işler, sürekli çalışması gerektiğinden vardiyalar halinde devamlı işçi çalıştırılan sanayi işleri ve iş süresinin haftanın günlerine bölünmesi işin niteliği bakımından uygun olmayan işler.

²¹ 8/11/2016 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanan “Analık İzni veya Ücretsiz İzin sonrası Yapılacak Kısmi Süreli Çalışmalar Hakkında Yönetmelik”:

3.4.4.2. Yarı Zamanlı Ücretsiz İzin Hakkı

İşçiler

Analık İzni veya Ücretsiz İzin sonrası Yapılacak Kısmi Süreli Çalışmalar Hakkında Yönetmeliğin “çalışma süresinin yarısı kadar ücretsiz izin hakkı” başlıklı maddesine göre göre:

“Analık izninin bitiminden itibaren çocuğun bakımı ve yetiştirilmesi amacıyla ve çocuğun hayatta olması kaydıyla kadın işçi ile üç yaşını doldurmamış çocuğu evlat edinen kadın veya erkek işçilere istekleri halinde birinci doğumda altmış gün, ikinci doğumda yüz yirmi gün, sonraki doğumlarda ise yüz seksen gün süreyle haftalık çalışma süresinin yarısı kadar ücretsiz izin verilir. Çoğul doğum halinde bu sürelere otuzar gün eklenir. Çocuğun engelli doğduğunun doktor raporu ile belgelendirilmesi halinde bu süre üç yüz altmış gün olarak uygulanır. Ücretsiz izinden yararlanan kadın işçiye, bir yaşından küçük çocuğunu emzirmesi için günde toplam bir buçuk saat olan süt izni uygulanmaz.” (Madde 5)

Memurlar

Kanununun 10 uncu maddesi ile 657 sayılı Kanuna eklenen “Doğum sonrası yarım zamanlı çalışma” başlıklı 43 üncü madde ile de,

“Doğum yapan memurların doğum sonrası analık izninin veya annenin ücretsiz izin süresinin, eşi doğum yapan memurlar ise babalık izninin bitiminden, ilgili mevzuatı uyarınca çocuğun mecburi ilköğretim çağının başladığı tarihi takip eden aybaşına kadar olan dönemde isterlerse ayrıca süt izni verilmeksizin haftalık çalışma saatlerinin normal çalışma süresinin yarısı kadar çalışabileceklerdir.”

Bu haktan yararlanana memura mali haklarının ve sosyal yardımlara ilişkin unsurların her birinin yarısı ödenecek; ayrıca derece ve kademe ilerlemesi bakımından da süreler yarım hesaplanacaktır.

Bir çocuğu ortak biçimde evlat edinen eşlerden memur olan da bu haktan yararlanabilecektir. Normal çalışmaya döndükten sonra aynı çocuk için tekrar yarım çalışma talep edilemez.

Kamu görevlilerinin yarım çalışması durumunda sigortalılıklarının nasıl olacağı 5510 sayılı Kanuna 2016 yılında eklenen EK-11. madde ile düzenlenmektedir. Buna göre:

“4c kapsamında sigortalı sayılanlardan, doğum veya evlat edinmeye bağlı olarak ilgili mevzuatına göre yarım zamanlı çalışma hakkından yararlanmaları nedeniyle mali hakları ile sosyal yardımları yarım ödenenlerin, bu şekilde ödeme yapılan döneme ilişkin fiili hizmet süreleri ile prim ödeme gün sayıları yarım olarak hesaplanır. Yarım zamanlı olarak çalışılmaya başlanan günü izleyen aybaşından itibaren normal zamanlı çalışılması hâlinde ödenmesi gereken sigorta primine esas aylık kazanç ya da emekli keseneğine esas aylık tutarının yarısı üzerinden sigorta primi veya emekli keseneği ödenir. Ancak, bunların genel sağlık sigortası primi sigortalı ve işveren yükümlülüğünde herhangi bir değişiklik yapılmaksızın sigorta primine esas aylık kazanç ya da emekli keseneğine esas aylık tutarının tamamı üzerinden ödenir.”

4c kapsamında sigortalı olanlar için fiili ve itibari hizmet süresi zamları da yarısı olarak uygulanır.

Kısmi zamanlı ve yarı zamanlı çalışma ile ilgili bu düzenlemelerde ilk dikkat çeken husus, çiftlerin evlat edinmesi halinde yarım çalışma izninin hem kadın hem de erkeğe verilebileceği düzenlenirken, kadının doğum yapması halinde sadece kadına izin veriliyor olmasıdır. Burada kadının annelik üzerinden çocuğun bakımından asli olarak sorumlu tutulduğunu, bir anne varken babaya böyle bir izin verilmesine gerek görülmediğini açıkça görmek mümkündür.

Kadının yasal olarak günde 8 saat olan çalışma süresinin 1,5 saatini çocuğunu emzirmeye ayırma hakkı bulunmakta ve bunu günün istediği diliminde kullanmasına imkân tanınmakta iken, yarım çalışma talep etmesi durumunda bu izni kullanamıyor olması onun yarım gün izninin aslında süt izni dışında fazladan sadece 2,5 saate düşmesi anlamına gelmektedir. Bu da yarım çalışmanın emziren kadınlar açısından

cazibesini azaltmaktadır. 2,5 saat daha az çalışmak için yarım gün ücret ve sosyal haklardan vazgeçmek çok makul görünmemektedir.

Kadınların genel sağlık sigortası primleri dışındaki tüm prim ödemeleri yarım olarak ödendiğinden bunun dışındaki sigorta kollarından sağlanacak yardımlar noktasında ilerleyen zamanda sorun yaşamamak için primlerini kendilerinin tamamlanması gerekecektir. Çalışmanın diğer başlıklarında da tartışıldığı üzere borçlanma yoluyla sigortalılık tamamlama kadınların dejavantajlı olduğu bir uygulamadır.

3.4.5. Türkiye’de Sosyal Güvenliğin Eksik Uzvu: Aile Sigortası

ILO’nun 102 No’lu Sosyal Güvenlik Asgari Standartlar Sözleşmesi, taraf ülkeler için dokuz adet sigorta yardımları başlığı düzenlemiştir. Sözleşmenin taraflarından olan Türkiye Cumhuriyeti sekiz başlığı kabul etmekle birlikte “aile yardımları” bölümünü kabul etmemiş ve sosyal güvenlik sistemine aile sigortasını dâhil etmemiştir.

Aile yardımlarının temel amacı çocuk refahını ve sağlığının belirli bir asgarinin üzerinde tutmak ve böylece toplumun refahına katkı sağlamaktır. Aile sigortaları, toplum bakımından hibe edilen bir kaynaktan ziyade geleceğe yatırımdır. Aile yardımları refaha katkının dışında uygulayıcı ülkeler tarafından doğum oranlarını artırmak ya da ülkenin sağlık politikalarının bir parçası olarak da verilebilmektedir. Bu yardımlar nakdi, ayni, vergi indirimi, sübvansiyon, bazı kamu hizmetlerinden ücretsiz yararlanılma gibi çeşitli yollarla yapılabilmektedir. Ülkeler aile yardımlarının koşullu ya da koşulsuz olması bakımından farklı uygulamalara gitmişlerdir.

Türkiye’de sosyal güvenlik sistemimin bir parçası olmamakla birlikte sosyal politikalarından sorumlu bakanlık ve belediyeler aracılığıyla çeşitli aile sigortası yardımları yapılmaktadır. Bunlara örnek olarak; şartlı nakit transferleri, şartlı eğitim yardımları, asgari geçim indirimi, devlet memurları için aile ve doğum ödenekleri, doğum yardımı ve çeyiz hesabı sayılabilir.

Bu yardımların sosyal güvenlik yardımı olarak yapılmıyor olmasının bazı olumsuz sonuçları bulunmaktadır. Bunlardan ilki yardımların hak değil lütuf olarak, bir yoksulluk yardımı şeklinde veriliyor oluşudur. Yoksulluk yardımları ihtiyaç içindeki kişiye yapılan ve koşulsuz olması gereken yardımlardır. Aile yardımları ise gelecek nesilleri iyi yetiştirmenin maliyetini yoksulluk ihtimalini önceden önlemek amacıyla geliri ne olursa olsun tüm topluma yaymak için yapılmaktadır (Kurtulmuş, 1995:147). Türkiye’de aile yardımları koşullu ve gelire bağlıdır.

Aile yardımlarının uygulayıcı ülkelerin seçimlerine göre önceliği değişen üç önemli çıktısı vardır. Bunlar nüfusun yaşlanmasına karşı çocuk sahibi olmayı teşvik ederek tedbir oluşturması, çocuk yoksulluğunun önüne geçerek toplumdaki bireyler arası maddi eşitsizlikleri erkenden giderebilme potansiyeli olması ve son olarak da bakım yükünü azaltan tedbirler içererek kadın istihdamını artırma gücünün bulunması. Bu son çıktının oluşabilmesi için kamu bakım hizmetlerinin yaygınlaştırılıp aile yardımları kapsamında ebeveynlerin ücretsiz/cüzi ücretli kullanımına sunulması gerekmektedir. Türkiye’de nakdi yardımlar şeklinde uygulanan aile yardımlarının hiçbiri kadın istihdamında değişim yaratacak nitelikte değildir.

3.4.6. SGK-AB İşbirliği ile Yürütülen Bakım Projeleri

3.4.6.1. Evde Çocuk Bakım Hizmetleri Yoluyla Kayıtlı Kadın İstihdamının Desteklenmesi Projesi

Bu proje Sosyal Güvenlik Kurumu’nun yararlanıcı olduğu bir AB projesidir. Mart 2015 ve Kadım 2017 arasında toplam 33 ay yürütülmüştür. Antalya, Ankara, İzmir, İstanbul ve Bursa’da yürütülen projenin genel amacı olarak, “*evde çocuk bakım hizmetleri sunan kadınların kayıtlı istihdamının desteklerken, işgücü piyasasından ayrılma riski taşıyan küçük çocuklu kadınların kayıtlı istihdamını teşvik etmek*”²² olarak belirtilmektedir. Bu amaçla işverenlere (evde bakım hizmeti alacak kadınlara) nakit desteği sağlanmıştır. AB

²² <https://www.avrupa.info.tr/tr/proje/evde-cocuk-bakim-hizmetleri-yoluyla-kayitli-kadin-istihdaminin-desteklenmesi-nanny-7033>

Türkiye Delegasyonu verilerine göre, projeden 11.327 çalışan anne ile 12.000 çocuk, bakım hizmeti alanlar olarak, 15.232 kadın ise bakım hizmeti veren sigortalı olarak yararlanmıştır. Bu kadınların bir kısmı proje bitiminde hizmet almayı ya da vermeyi bırakmış olsa da toplamda 21 bin civarı kadının bakım hizmeti veren kadın sigortalılar ve işlerine geri dönebilen kadınlar olarak istihdamda olması sağlanmıştır. Bu veriler, bakım yükünün hafifletilmesinin kadınların istihdamını artırdığını dolayısıyla Türkiye’de bakım yükünün ağırlıklı olarak kadınlarca üstlenildiğini göstermektedir. Maddi destek bittiğinde hizmet alımının bırakılıyor olması ise kadınların bir kısmının kazançlarının tam zamanlı bakım hizmeti almaya yetecek düzeyde olmadığını göstergesidir.

3.4.6.2. Kurumsal Çocuk Bakım Hizmetleri Yoluyla Kayıtlı Kadın İstihdamının Desteklenmesi Projesi

Projenin amacı²³ işgücü piyasasından çekilme riski olan küçük çocuklu kadınların Mali Destek Programı yoluyla işgücü piyasasına entegrasyonunu kolaylaştırarak kayıtlı istihdama katılmalarını teşvik etmektir. Bu proje yeni kabul edilmiş olup henüz uygulaması tamamlanmadığından yararlanıcılar ile ilgili veriler ya da etkinliğine ilişkin veriler bulunmamaktadır.

3.5. NEOLİBERAL SOSYAL GÜVENLİK POLİTİKALARININ SONUÇLARI: REFORMUN GETİRDİKLERİ VE GETİREMEDİKLERİ

3.5.1. Reformun Yeniden Düzenlenmesi: 5510 sayılı Kanun ve 5754 sayılı Kanunların Karşılaştırılması

Sosyal güvenlik reformu ile yapılmak istenenler “sosyal devlet” kavramı ile uyuşmadığı gerekçesiyle iptal davalarına konu olmuş ve bunun neticesinde kimi düzenlemelerin hayata geçirilmesi engellenmiştir. Ancak bir yandan da iptal kararları ile açılan bu

²³ [http://www.sgk.gov.tr/wps/wcm/connect/c0d457e1-1b87-4130-90a3-](http://www.sgk.gov.tr/wps/wcm/connect/c0d457e1-1b87-4130-90a3-588d1bf7c347/duyuru_20190314_15.pdf?MOD=AJPERES&CONVERT_TO=url&CACHEID=c0d457e1-1b87-4130-90a3-588d1bf7c347)

588d1bf7c347/duyuru_20190314_15.pdf?MOD=AJPERES&CONVERT_TO=url&CACHEID=c0d457e1-1b87-4130-90a3-588d1bf7c347

gedikler reformum “herkesi kapsayan tek sistem” olma hedefinden sapmalara ve sigortalılar arası farklılıkların devamına zemin hazırlamıştır.

Anayasa Mahkemesi’nin verdiği iptal kararları sonrasında 17/04/2008 tarihinde 5754 sayılı “Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun” kabul edilmiştir. Bu Kanunla sosyal güvenlik reformunun yasal düzenlemesi olan 5510 sayılı Kanunun kabul edilmiş olan ilk halinde önemli değişiklikler yapılmış ve bazı düzenlemelerin çeşitli gerekçelerle yürürlüğe girmesi engellenmiştir. Böylece reform doğrudan gerçekleşmemiş reform üzerinde de bir yeniden düzenleme yapılmıştır. Bu bölümde 5754 sayılı Kanun ile yapılan değişikliklerin çalışmanın konusu ile bağlantılı derlenmeye çalışılmıştır.

İlk olarak 5510 sayılı Kanunun “sigortalı” diye başlayan maddelerinin çoğu 4a sigortalı, 4b sigortalı, 4c sigortalı olarak yeniden düzenlenmiştir. Reformun tüm sigortalılıkları birleştirme hedefi böylece 5510 sayılı Kanun yürürlüğe girmeden gerçekleşme ihtimalini yitirmiştir. Özellikle memurlara ve onlar gibi sigortalı olan kamu görevlilerine ilişkin Emekli Sandığı tarafından sağlanmış olan hakların korunduğu gözlemlenmektedir.

4c sigortalıları kısa vadeli sigorta kolları kapsamından çıkarılmış sağlık hizmetlerinden GSS’li olarak yararlanmaları dışında analık ile iş kazası ve meslek hastalığı sigorta yardımları bakımından diğer sigortalılardan ayrı tutulmuşlardır. Reform öncesinde olduğu gibi iş kazası ve meslek hastalığı için “vazife malullüğü” korunmuş yeni kanuna aynen eklenmiştir. Analık sigortası yardımları da 657 sayılı Kanundaki şekliyle varlığını sürdürmeye devam etmiştir. Böylece kadın sigortalılar veya erkek sigortalıların eşleri arasında analık yardımları ve izinler konusunda yukarıda bahsedilen sınıf farklarının reform sonrası da sürmesi kaçınılmaz hale gelmiştir.

“25/8/1999 tarihli ve 4447 sayılı İşsizlik Sigortası Kanunu gereğince işsizlik ödeneğinden yararlandırılan kişilere, işsizlik ödeneğinin hak edildiği süre içinde, 4a kapsamında sigortalı sayılarak uzun vadeli sigorta kolları uygulanır” şeklindeki madde

5754 sayılı Kanun ile yürürlükten kaldırılmıştır. Neoliberal bir yaklaşımla kişilerin işsiz oldukları dönemde malullük, yaşlılık ve ölüm sigortalarına prim ödenmesi düzenlemesi, işsizlik sigortası için toplanan primlerin harcanacağı bir kalem olarak, gereksiz görülmüştür.

5510 sayılı Kanundaki “*Ev hizmetlerinde süreksiz olarak çalışanlar ile ev hizmetlerinde hizmet akdi ile sürekli çalışmasına rağmen çalışma saatleri nedeniyle aylık kazançları prime esas günlük kazanç alt sınırının otuz katından az olanlar*” şeklindeki düzenleme ise 5754 sayılı Kanun ile “*ev hizmetlerinde çalışanlar (ücretle ve sürekli olarak çalışanlar hariç)*” olarak değiştirilmiştir. Her iki kanun da nihayetinde ev hizmetlerinde 30 günden az çalışanları kapsam dışında bırakırken daha sonra yukarıda bahsedilen düzenleme ile bu kişiler, ev hizmetlerinde 10 günden az ve fazla çalışanlar olarak ayrılıp kapsama alınmıştır.

Yine “*Niteliği itibarıyla bir kişinin bir gün içinde yapabileceği işlerde, yevmiyeli olarak çalışanlar*”ın sigortalı sayılmayacağına ilişkin düzenleme iptal edilmiştir. Bu düzenlemenin iptal edilmemesi halinde reform özellikle inşaat işlerinde günlük işçi ya da hamallık gibi günlük işleri yapan pek çok insanın özellikle iş kazalarına karşı korumasız bırakılması söz konusu olacağından düzenlemenin iptali sosyal devlet için daha uygun görülmüştür.

İş kazasının tanımlandığı maddede bulunan “*emziren kadın sigortalının, çocuğuna süt vermek için ayrılan zamanlarda*” ifadesi “*emziren 4a kapsamında sigortalı kadının*” şeklinde değiştirilmiştir. 4c kapsamında sigortalılar için iş kazası sigortası yerine vazife malullüğü uygulanacağından, 4b kapsamındaki sigortalı kadınlar kapsam dışında bırakılmıştır.

İş kazası ve meslek hastalığından sağlanan haklar ile ölüm sigortasından sağlanan hakların düzenlendiği maddelerdeki “*gelir/aylık bağlanmış olan eş ve çocuklara evlenme ödeneği verilmesi*” ifadesi “*gelir/aylık bağlanmış olan eş ve kız çocuklarına evlenme ödeneği verilmesi*” olarak değiştirilmiştir. Erkek çocuklar gelir/aylık alıyor olsalar dahi evlenme ödeneği kapsamından çıkarılmışlardır.

Ölüm sigortasından dul eşe aylık bağlanması hususunda da değişiklik yapılmıştır. 5510 sayılı Kanun “bu Kanuna tabi çalışmama” şartı koyarken 5754 sayılı Kanun ile bu düzenleme “5510 sayılı Kanunun 5a,5b ve 5e bentlerindeki çalışmaları hariç tutmuştur. Yani dul eşler şu kısmi sigortalılıklar kapsamında sigortalı olarak çalışsalar dahi aylık alabilir hale gelmiştir:

“Hizmet akdi ile çalışmamakla birlikte, ceza infaz kurumları ile tutuklevleri bünyesinde oluşturulan tesis, atölye ve benzeri ünitelerde çalıştırılan hükümlü ve tutuklular

5/6/1986 tarihli ve 3308 sayılı Meslekî Eğitim Kanununda belirtilen aday çırak, çırak ve işletmelerde meslekî eğitim gören öğrenciler hakkında iş kazası ve meslek hastalığı ile hastalık sigortası; meslekî ve teknik ortaöğretim ile yükseköğrenimleri sırasında staja tabi tutulan öğrenciler

Türkiye İş Kurumu tarafından düzenlenen meslek edindirme, geliştirme ve değiştirme eğitimine katılan kursiyerler” (5510 sayılı Kanun 5 inci madde)

Ölüm aylığının ana ve babaya bağlanması şartlarında 5510 sayılı Kanun ilk halinde “çalışmaması ve gelir ve aylık almaması” şartları getirilmişken 5754 sayılı Kanun ile “her türlü gelir ve irattan elde ettiği gelirlerin asgari ücretin net tutarından daha az olması ve diğer çocuklarından ötürü hak kazanılanlar hariç gelir ve aylık almaması” olarak değiştirilmiştir. Bu şekilde sosyal devletin yardıma muhtaç olarak gördüğü gruplardan yaşlıların korunması amacıyla düzenleme değiştirilmiştir.

Hak sahiplerine bağlanacak aylıklarla ilgili bir düzenleme de dul eşin yeniden evlenip sonradan yaptığı evliliğin ölüm nedeniyle sona ermesi hali ile ilgilidir. 5510 sayılı Kanuna göre “evliliğin ölüm nedeniyle sona ermesi durumunda, önceki aylığın yeniden bağlanması, sonraki eşten dolayı aylık hakkının doğmaması şartına bağlıdır” şeklindeki düzenleme 5754 sayılı Kanun ile değiştirilmiştir. Mevcut uygulamada sonraki evliliğinden de dul kalan kadın her iki eski eşten kalan aylıklardan istediğini tercih edebilmektedir. Bu maddenin değiştirilmesindeki amaç sonraki eşten kalan aylığın düşük olması halinde evlenme nedeniyle kaybettiği daha yüksek miktardaki aylığın kadına tekrar bağlanabilmesidir.

Önemli değişikliklerden biri ise prim ödeme gün sayılarına ilişkindir. Reform ile tüm sigortalılar için 9000 olarak sabitlenmesi tasarlanan prim ödeme gün sayısı şartı “4a kapsamında sigortalı sayılanlar için 7200 olarak uygulanır” şeklinde düzenlenmiştir. Böylece işçilerin çalışma koşulları ve işe devamlılıklarının (ara ara çalışmaya ara verilmesinin) çalışanlardan çok işverenlere bağlı olarak şekillenmesinden kaynaklı yaşanabilecek mağduriyet giderilmek istenmiştir. Sosyal devlet olmanın bir gereği olarak sigortalı gruplar arasında en dezavantajlı görülen işçi sınıfı için pozitif bir düzenleme yapılmıştır.

Ağır engelli çocuğu bulunan kadın sigortalılar ile ilgili yukarıda detaylıca değinilmiş olan düzenleme 5510 sayılı Kanunun ilk halinde mevcut olmayıp 5754 sayılı Kanun ile eklenmiştir. Bu düzenlemenin yeni olması bu çalışma açısından çarpıcıdır çünkü 2006 tarihinde yapılan bir düzenlemede, dünyadaki toplumsal cinsiyete dair tüm gelişmeler ve kadınların istihdamda karşılaştıkları zorluklar ya da bakım emeği ile ilgili tartışmaların tamamı gözden kaçırılmış, yepyeni bir düzenlemede dahi çocuk bakımı kadın işi olarak görülerek “kadın” kelimesi cümlede yerini almıştır.

5510 sayılı Kanunun fiili hizmet zammını düzenleyen 40 ıncı maddesinde geçen “sigortalı” kelimesi “4a ve 4c kapsamındaki sigortalılar” şeklinde değiştirilmiş 4b kapsamında sigortalı olanlar listelenmiş olan bazı riskli iş kollarında çalışanlara birtakım pozitif sigortalılık hakları veren fiili hizmet zammı uygulamasının dışında tutulmuştur. Oysa listelenmiş olan iş kollarındaki işverenler de bu işlerin tehlike ve risklerine maruz kalabilmektedir.

Borçlanmaları düzenleyen maddeye 5754 sayılı Kanun ile doğum borçlanması eklenmiştir. Ancak bu eklemede iki çocuk için düzenleme yapılmış olup daha sonra yukarıda bahsedilmiş olduğu şekliyle üç çocuğa çıkarılmıştır.

Yine borçlanmaya ilişkin bir düzenleme olarak, grev ve lokavt sürelerinin borçlanılabileceğine ilişkin maddenin devamında yer alan “*ve Kurumca kabul edilecek sektörel veya genel ekonomik kriz dönemlerinde işvereni tarafından ücretsiz izinli sayılanların, her yıl için 3 ayı geçmemek üzere bu süreleri*” borçlanılabileceği ibaresi

yürürlükten kaldırılmıştır. Burada işverenler lehine neoliberal bir düzenlemeye gidildiği görülmektedir.

İsteğe bağlı sigortaya ile ilgili kısmi süreli çalışanların primlerini isteğe bağlı sigorta kapsamında tamamlayabilecekleri hükmü 5510 sayılı Kanunda başta yokken 5754 sayılı Kanun ile düzenlenmiştir.

5510 sayılı Kanunda reform sırasında düzenlenmeyip 5754 sayılı Kanun ile getirilen önemli bir yenilik de gelir ve aylıklara alt sınır koyulmasıdır. 5510 sayılı Kanunla getirilen maaş oranlarının belirli düzeyin altında ve kişileri mağdur edecek düzeyde aylıklar/gelirler bağlanabilmesi ihtimaline karşı önlem alınmıştır. Buna göre bağlanacak aylıklar ortalama aylık kazancın %35 inden ve sigortalının bakmakla yükümlü olduğu kişiler varsa %40 ından az olamaz. Hak sahiplerine ödenecek aylıklar ise bu alt sınır aylıklarının %80 inden ve hak sahibi kişi sayısı sadece iki ise %90 ından az olamaz. Böyle bir düzenlemeye gerek görülmesi, uzun vadeli sigorta kolları yardımlarında aktüeryal denge amacıyla gidilen kısıtlamalar ile sosyal devlet olmanın gereği olarak yoksulluğun önlenmesi sorumluluğunun dengelenmeye çalışıldığını göstermektedir.

3.5.2. Aktüeryal Denge Sorunu ve Toplumsal Cinsiyet

Alper (2017), reformun 2008 ile 2016 yılları arasında hedeflerine ne kadar ulaştığı hususunu irdedeği çalışmasında reformun hedeflerini teker teker incelemiştir. Reformun hedeflerinden biri olan “kurumsal yapının iyileştirilmesi ve sosyal güvenlik hizmetlerine daha kolay ulaşılabilmesi” hedefi geçen zamanda başarıya ulaşmış görünmekte ve iyiye gitmektedir. “Aktüeryal dengenin sağlanması” hedefi için ise bazı sorunlu alanlar tespit etmiştir. İlk olarak aktif sigortalı sayısının artırılması için yapılanlar sigortalı sayısını artmış olsa da bu artış bütün statülerde aynı oranda gerçekleşmemiş, 4b’li oranı azalmıştır, 4c statüsünde ise devamı gelemeyecek sıçrama şeklinde dönemsel bir artış yaşanmıştır. 4b statüsündeki azalmada oransal olarak en büyük pay tarım sigortasına aittir. Pasif sigortalının azaltılmasında ise başarılı olunamadığı görülmüştür. Bu başarısızlığın, emeklilik şartlarını kolaylaştıran dönemsel uygulamalar yapılması (yurt dışı borçlanma, SGK tarafından banka kredisi ile

borçlanma yaptırılması, prim borçlarının yapılandırılması vb.) gösterilmektedir. Bugün gündemde olan “emeklilikte yaşa takılanlar” sorununun vatandaşın beklentileri yönünde çözülmesi halinde ise pasif sayısı daha da artacaktır. Aktif/pasif oranının sağlanması ülkemizde uygulanan “dağıtım yöntemi”nin benimsendiği durumlarda önem kazanmaktadır çünkü dağıtım sistemi bugün çalışıp prim ödeyenlerin, bugün aylık alanları finanse etmesi üzerine kuruludur.

Türkiye’de pasif sigortalı sayısının azaltılamaması ile toplumsal cinsiyet arasında sıkı bir ilişki bulunmaktadır. Kadınların sosyal güvenlik sisteminin “bağımlı” yararlanıcıları olarak kalması pasif sigortalı sayısının da sabit kalmasına yol açmaktadır. Ayrıca yine kadınlara biçilen toplumsal roller, yukarıda tartışılan vatandaşlık geliri gibi uygulamaların bulunmaması, sosyal güvenliğin ücretli iş ile olan bağı ve kadınların bu bağı kurmada karşılaştıkları zorlukların görünmezliği gibi sebeplerle kadınlar sosyal bir haktan eş ve babaları üzerinden yararlanmakta, kanun koyucu da koruduğu muhafazakâr toplumsal cinsiyet yargıları sebebiyle bunda bir bahis görmemektedir. Bu durum kadınlara “pozitif ayrımcılık” olarak verilen süresiz aylıkların düzenlenmesine yol açmıştır. Dul eş ve evli olmayan kız çocuklarına süresiz olarak ve sadece evlenmeme koşuluna bağlı verilen aylıkların durumu birçok disiplin tarafından tartışılmaktadır. Bu çalışma bağlamında mercek tutulduğunda sürekli aylıkların iyi niyetli verilen bir hak gibi görülüp sürdürülmesine rağmen aslında altında kadınların evlenene kadar babaları evlendikten sonra eşlerinin sorumluluğunda, bakılması gereken bireyler olarak görülmesinin yattığı açıktır. Kadınların bugünkü durumları göz önünde bulundurulduğunda onlar için bir güvence olarak görülmesinde sorun olmasa da uzun vadede bu pasif yararlanıcılığı ortadan kaldıracak ve kadınların ev içi/ev dışı her türlü üretimde kullandıkları emekleri karşılığında sosyal güvenlik haklarına ulaşmasını sağlayacak önlemler alınması gerekmektedir. Bu konuda yapılmayan ya da yapıp etkinliği izlenmeyen her düzenleme feminist bakış açısından sorunludur, bu hususa salt “kadınlara negatif durumlarından ötürü verilmiş pozitif ayrımcılık” olarak yaklaşmak uzun vadede çözüm getirmeyecektir.

3.5.3. Borçlanma Uygulamasının Geniştirilmesi

Sosyal güvenlik reformunun dikkat çeken yeniliklerinden biri küreselleşme ve neoliberalizmin etkisiyle değişen çalışma biçimleri ya da farklılaşan izin uygulamaları gibi sebeplerin göz önünde bulundurularak borçlanma yoluyla hizmet satın alınması uygulamasının kapsamının genişletilmesidir. 2008 tarihinden önce sadece yurtdışı borçlanması ve askerlik borçlanması mümkünken 2008 sonrası çeşitli borçlanma biçimleri ortaya çıkmıştır.

Borçlanma uygulaması, sigortalı kişilerin kanunda belirlenmiş borçlanma nedenlerinden biri dolayısıyla çalışmaya ara vermesi durumunda kişilerin uzun vadeli sigortalardan sağlanan sosyal güvenlik yardımlarında sürekliliği sağlayabilmesi adına getirilmiştir. Kişiler çalışmaya ara verdikleri ya da kanunlar gereği uzun vadeli sigorta kollarına tabi olmadan çalıştıkları bazı süreleri primlerini kendileri ödeyerek borçlanır ve bir nevi hizmet satın alırlar. Borçlanılarak hizmete eklenen süreler; sigortalılık süresinin hesabında ve prim ödeme gün sayısının hesabında dikkate alınmaktadır.

Borçlanma primi, SGK tarafından belirlenen borçlanma alt ve üst limitleri arasında kişilerin kendi belirleyecekleri prime esas kazanç üzerinden %32 oranında uygulanmaktadır.

Borçlanma için kişilerin kendileri ya da hak sahipleri başvurabilmektedir.

Borçlanma uygulaması bazı yazarlar tarafından sosyal güvenliğin aktüeryal dengesine zarar verdiği, aktif/pasif dengesini zedelediği gerekçesiyle eleştirilmektedir.

Borçlanma yapılabilecek durumlar 5510 sayılı Kanununun 41. Maddesi ile yurtdışında çalışanların durumunu düzenleyen 3201 sayılı Kanunun ilgili maddeleri ile belirlenmiştir. Borçlanma sebepleri ve yöntemleri bu çalışmanın amacına uygun olması açısından üç başlık altında incelenmektedir. Bunlar kadınların çoğunlukla çalıştığı atipik ve esnek çalışma biçimlerine ilişkin borçlanmalar, yine çoğunlukla kadınlar

tarafından kullanılan bakım izinleri sebebiyle ara vermeye ilişkin borçlanmalar ve yurt dışında geçen ev kadınlığı sürelerine ilişkin borçlanmadır.

3.5.3.1. Eksik Çalışılan Sürelerinin Borçlanması

Bu başlıktaki borçlanmalar ile kişilerin çeşitli sebeplerle iş hayatından geçici olarak uzaklaşmaları ya da yaptıkları işin sigortalılık kapsamı gereği uzun vadeli sigorta kollarına tabi olmamaları sebepleriyle sigortalılıklarının kesintiye uğraması önlenmek istenmiştir.

5510 sayılı Kanununun 41. Maddesi ile belirlenen ve belirli dönemlere ilişkin uzun vadeli sigorta primlerinin kişilerin kendilerince yatırılarak hizmet satın alınabilecek süreler şunlardır:

1. *4c sigortalılarının aylıksız izinlerde geçirdikleri süreler,*

Bu bent sadece memurlara tanınmış olan aylıksız izin sürelerinin borçlanması ile ilgili olduğundan sadece 4c kapsamındaki sigortalılar için düzenlenmiştir.

2. *Er ve erbaşların silah altında veya yedek subay okulunda geçirdikleri süreler, Askerlik hizmeti zorunlu olup kişilerin iradesine bağlı olmadığından bu sürelerin borçlanılabilmesine imkan verilmektedir.*

3. *Kişilerin sigortalı olmadan yurt içinde doktora ve tıpta uzmanlık süreleri ile yurt dışında geçirdikleri normal doktora ve uzmanlık öğrenimi süreleri,*

4. *Sigortalı olarak çalışırken tutuklanan veya gözaltına alınanların beraat etmeleri halinde gözaltı ya da tutuklulukta geçirdikleri süreler,*

5. *Doktorların fahri asistanlık süreleri,*

6. *Seçim zamanı görevinden istifa eden sigortalıların bu istifa tarihinden seçimi izleyen aybaşına kadar açıkta geçirdikleri süreler,*

7. *Avukatların sigortasız olarak geçirdikleri normal staj süreleri,*

8. *2012 yılında yapılan bir düzenleme ile sigortasız olarak yurt dışına gönderilen ve öğrenimini başarıyla tamamlayarak ülkeye geri dönenlerden mecburi hizmetini tamamlamış olanların yurt dışındaki resmi öğrencilik sürelerinin 18 yaştan sonraki kısmı,*

9. *Grev ve lokavtta geçen süreler,*

10. *4857 sayılı Kanuna göre kısmi süreli iş sözleşmesi ile çalışan sigortalıların, kısmi süreli çalıştıkları aylara ait eksik süreler, borçlanılabilmektedir.*

Bu düzenleme Kanuna 2011 yılında eklenmiştir ve eklendiği tarihten sonraki sigortalıları kapsamaktadır. Sosyal güvenliğin atipik ya da esnek çalışma biçimlerini de fark ediyor ve sürekli iş gibi bunları da kapsama alıyor olması olumlu bir gelişme olarak değerlendirilebilir. Ancak 2011 öncesi işe girmiş olanların bu borçlanmadan yararlanması mümkün kılınmamıştır.

Eksik çalışmalara ilişkin borçlanmalar kapsamına yukarıda bahsedilen, EK-5 kapsamındaki tarım sigortalılarının, EK-6 kapsamındaki bazı işlerde kısmi çalışanların ve EK-9 kapsamında 10 gün ve daha fazla çalışanların aylık hizmetlerini 30 güne tamamlamaları durumunda yapmaları gereken borçlanmalar da dâhil edilebilir. Bu sürelerin borçlanılmasına ilişkin kadınların dezavantajlı durumları bu çalışmanın ilgili bölümlerinde işlenmiştir.

3.5.3.2. Çalışmaya Bakım Sebebiyle Ara Verilmesi Durumunda Borçlanma

3.5.3.2.1. Doğum Borçlanması

Doğum borçlanması, kadınların doğum yapmaları sebebiyle çalışmaya ara verdikleri sürelerle ait hizmetlerin satın alınmasıdır. Mülga sosyal güvenlik mevzuatında sadece 506 sayılı Kanunda yani işçilere yönelik olarak ve iki defaya mahsus her çocuk için ikişer yıl biçiminde düzenlenmiştir.

5510 sayılı Kanun doğum borçlanmasının kapsamını ve süresini genişletmiştir. Buna göre, kadınlar hangi statüde çalışırlarsa çalışsınlar doğum borçlanması talep edebilmektedirler.

5434 sayılı Kanun kapsamında ise kadınlar 657 sayılı Kanundan kaynaklanan doğum dolayısıyla kullandıkları ücretsiz izinleri borçlanabilmektedir. Ancak bu izinlerin kullanıldığı sürede primlerinin ödenmesi gerekmektedir, sonradan ödenmesi mümkün değildir.

Doğum borçlanması için kadının doğumdan önce sigortalılığının bulunması ve çocuğun yaşaması şartı aranır. Bir kadın sigortalı en fazla üç çocuk için ve ikişer yıl olmak üzere toplam 6 yıl borçlanabilmektedir.

Doğum borçlanması yapılması pozitif bir uygulama gibi görülmekle birlikte toplumsal cinsiyet bakış açısının izlerini taşıyan bir uygulamadır. Kadınların her çocuk için iki yıl çalışma hayatından uzak kalması, maddi olarak zorlanmayacak ailelerde onların istihdamdan uzaklaşmasına sebep olabilecektir. Daha önce iki olan çocuk sayısının üçe çıkarılması- ki daha önce TBMM'ye beş çocuk için borçlanılabilmesi yönünde teklif sunulmuştur- mevcut hükümetin doğum oranlarını artırmaya ilişkin üç çocuk politikası ile paralel görünmektedir.

Bireyin üretimde bulunmadan sosyal güvenlik yardımlarından yararlanıyor olması sigortacılık bakış açısından aktüeryal dengeye zarar verme potansiyeline sahiptir.

Doğum borçlanmasının bakım emeğinin sosyal güvenlik açısından görüldüğü bir uygulama gibi düşünüleceği noktasında ise karşımıza bu defa kadınlar arası gelir eşitsizlikleri sorunu çıkacaktır. Çocuk sahibi olmadan önce bir gün dahi sigortalı olarak çalışmış her kadının çocuğuna baktığı süreleri borçlanarak uzun vadede karşılaşılabileceği risklere karşı bakım emeğini koruma hakkı bulunmakla birlikte borçlanmaların maliyetini karşılayabilmek her kadın için mümkün görünmemektedir.

3.5.3.2.2. Yarım/Kısmi Çalışma Borçlanması

4a ve 4c kapsamındaki sigortalıların yukarıda bahsedilen ve doğumdan sonra çocuğun bakımına ilişkin olarak kullandıkları yarım ve kısmi çalışma izinlerinde mali hakları ve

sosyal yardımları yarım olarak ödenmektedir. Bu çalışma biçimlerine geçenlerin haklarının diğer yarısı için ödenmesi gereken bedellerin sigortalılarca borçlanma yoluyla ödenmesi gerekmektedir.

3.5.3.3. Yurtdışında Ev Kadını Olarak Geçirilen Sürelerin Borçlanması

3201 sayılı Kanununun 5 inci maddesine göre,

“Türk vatandaşları ile doğumla Türk vatandaşı olup da çıkma izni almak suretiyle Türk vatandaşlığını kaybedenlerin on sekiz yaşını doldurduktan sonra Türk vatandaşı olarak yurt dışında geçen ve belgelendirilen sigortalılık süreleri ve bu süreleri arasında veya sonunda her birinde bir yıla kadar olan işsizlik süreleri ile yurt dışında ev kadını olarak geçen süreleri, bu Kanunda belirtilen sosyal güvenlik kuruluşlarına prim ödenmemiş olması ve istekleri halinde, bu Kanun hükümlerine göre sosyal güvenlikleri bakımından değerlendirilir”

Bu maddeye göre yapılan borçlanmalarda, eğer kişilerin Türkiye’de sigortalılıkları olmuşsa bu statüden borçlanma yapılır. Ancak ülke içinde çalışmaları bulunmuyorsa 4b statüsü koşullarına göre borçlanabilmektedirler.

Yurtdışı hizmetlerin borçlanılabilmesi düzenlemesinin oluşturulma amacı, ülke ekonomisine bu yolla döviz girdisi sağlamaktır. 2008 öncesi dönemde 3,5\$ olarak belirlenmiş olan günlük borçlanma karşılığı 2008 sonrası Türk Lirası cinsinden alınmaya başlanmıştır. Bugün uygulamanın özellikle kişiler arası eşitlik anlamında bazı problemleri yönleri mevcuttur. İlk olarak 09.04.2019 itibarıyla döviz kurlarına bakıldığında 1 USD 5,67 TL’ye; 1 EUR ise 6,40 TL’ye karşılık gelmektedir. Dövizin bu şekilde Türk Lirası karşısında değer kazandığı dönemlerde borçlanmanın alt ve üst limiti yurt dışında yaşayanlar için değişmemekte olduğundan Türkiye’de emekli olma maliyeti, döviz ile ücretlerini alan bu kişiler için oldukça düşüktür. Bu durum yurt içinde ve yurt dışında yaşayan vatandaşlar arasında eşitsizlik yaratmaktadır. Eşitsiz maliyetlerin yanı sıra ülke içinde üretime katkı olmadan emekli olunabiliyor olması aktif/pasif dengesini de olumsuz etkilemektedir.

Düzenlemeye göre Türk vatandaşı kadınlar yurt dışında ev kadını olarak geçirdikleri süreleri borçlanarak Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları gibi yaşlılık aylığı alabilmektedir. Bu uygulamanın da tek açıklaması döviz girdisi sağlanması olacaktır. Tamamen neoliberal ekonomiye ait saikler ile sadece yurt dışında yaşayan vatandaşların eşlerine tanına böyle bir hakkı, yeniden üretime ilişkin kadın emeğinin görünür olması gibi iyimser bir şekilde yorumlamak mümkün değildir.

3.5.4. İsteğe Bağlı Sigortalılık Sisteminde Yapılan Değişiklikler

Daraltılmak istenen sosyal güvenlik yardımları bakımından isteğe bağlı sigortanın değişimi dikkat çekicidir.

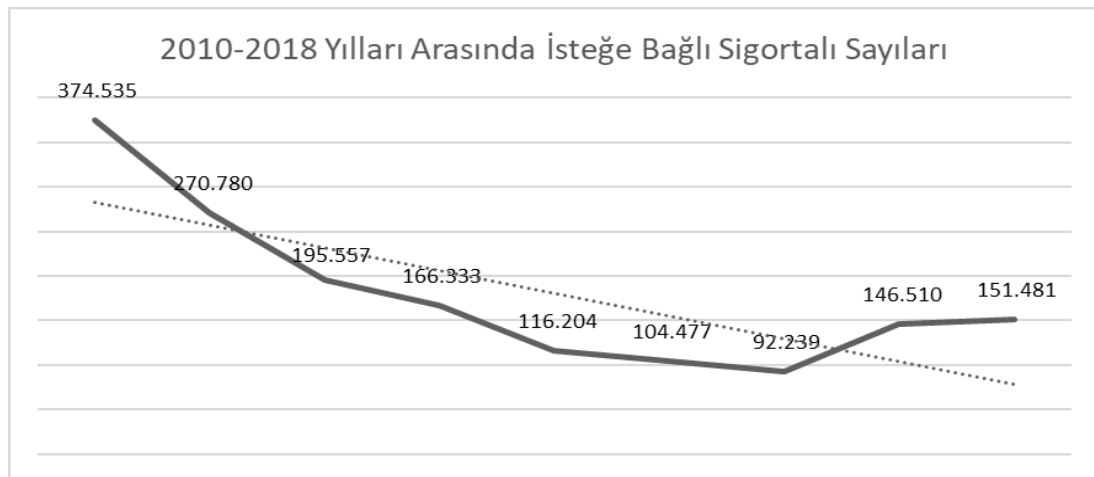
“İsteğe bağlı sigorta, kişilerin isteğe bağlı olarak prim ödemek süratiyle uzun vadeli sigorta kollarına ve genel sağlık sigortasına tabi olmalarını sağlayan sigortadır.” (5510 S.K. md:50). İsteğe bağlı sigorta, güvencesi olmayan kişilerin uzun vadede karşılaşabilecekleri risklere ve sağlık problemlerine karşı korunması amacıyla uygulamaya konulmuştur. İsteğe bağlı sigortalı olmak için gereken koşullar reform ile birlikte, 18 yaşını doldurmuş olmak, zorunlu sigortayı gerektirecek biçimde çalışmamak/çalışıyorsa bile ay içerisinde 30 günden ya da yıl içerisinde 360 günden az çalışmak veya kendi çalışmalarından dolayı gelir/aylık almıyor olmak, yasal olarak Türkiye sınırları içerisinde ikamet ediyor olmak şeklinde belirlenmiştir.

5510 sayılı Kanun ilk yazıldığında kısmi süreli (part-time) çalışanların ay içindeki çalışmalarını 30 güne tamamlamak için başvuruları halinde isteğe bağlı sigorta kapsamında borçlanacakları öngörülmüştür. Ancak SGK'nın 2013/11 sayılı Genelgesinde bu uygulama , “ay içinde 30 günden az çalışan veya tam gün çalışmayan sigortalıların isteğe bağlı sigortalılık statüleri 25/2/2011 tarihinden itibaren 4a kapsamında sayılacaktır” şeklinde yeniden düzenlenmiştir. Önceki haliyle uygulama ay içerisinde kişilerin farklı sigortalılık statülerine ait hizmetlerinin çakışmasına yol açacağından ve part-time çalışma sadece hizmet akdiyle çalışanlar için mümkün olduğundan 4a kapsamında sayılması yerindedir.

İsteğe bağlı sigortalılıkla ilgili çok önemli bir değişiklik de prim oranlarında yapılmıştır. Reform öncesi %25 olan prim oranı 5510 sayılı Kanun ile %32 ye yükseltilmiştir.

İsteğe bağlı sigortalılar bakımına yükümlü olunan kişi olsalar dahi GSS primi ödemeleri zorunludur.

İsteğe bağlı sigortalılar, yardımların sağlanması bakımından 4b statüsündedir yani işçiler gibi değil bağımsız çalışan ya da işverenler gibi sigortalı olurlar. Bu durum, emeklilik koşulları bakımından daha yüksek prim ödeme gün sayısı gerektirdiğinden ve kişiler primlerini kendileri ödediğinden, isteğe bağlı sigortanın cazibesinin yitirmesine neden olmaktadır. 506 sayılı Kanunda da isteğe bağlı sigorta hükümleri düzenlenmiş ve kişilerin isterlerse işçi statüsünde isteğe bağlı sigortalı olmalarına fırsat verilmiştir ancak 5510 sayılı Kanun isteğe bağlı sigortayı 4b ile sınırlı tutmuştur. Atipik çalışanların ya da belirli geliri olup çalışmayan ancak gelecek için bir güvencesi olsun isteyen bireylerin başvurduğu bu sigortalılık kapsamı reform sonrası giderek daralmıştır. Grafikte de görüleceği üzere neoliberal sosyal politikalar gereği içeriğinde haklar bakımından daralmaya gidilen isteğe bağlı sigortalılık kapsamı giderek daralmaktadır.

Grafik 3: İsteğe Bağlı Sigortalı Sayılarının 2010-2018 Yılları Arasındaki Değişimi

3.5.5. Emeklilik Koşullarının Değişimi

Mülga ve yürürlükteki sosyal güvenlik mevzuatında emeklilik için sağlanması gereken koşullar yaş hadleri, prim ödeme gün sayıları ve sigortalılık süresi olmak üzere üç ana başlıkta toplanmaktadır.

Mülga mevzuat incelendiğinde emeklilik koşulları bakımından karşımıza şu özet tablo çıkmaktadır:

1479 ve 2926 sayılı Kanunlar kapsamında yani Bağ-Kur sigortalısı olan sigortalılar için iki tür emeklilik koşulu bulunmaktadır; (i)kadın ise 58, erkek ise 60 yaş ve 9000 gün prim ödeme gün sayısı, (ii) kadın ise 60, erkek ise 62 yaş ve 5400 gün prim ödeme gün sayısı aranmaktadır. Sigortalılık süresi koşulu ise, 1999 yılında yapılan değişiklik öncesinde kadın için 20, erkek için 25 yıl iken bu düzenlemeden sonra herkes için 25 yıla çıkarılmıştır.

506 ve 2925 sayılı Kanunlara tabi sigortalıların yani SSK'lıların emeklilik koşulları için işçilerin diğer statülere göre dezavantajlı konumları göz önünde bulundurularak üç farklı düzenleme yapılmıştır. Bunlar; (i) kadın ise 50, erkek ise 55 yaş ve 5000 gün prim ödeme gün sayısı, (ii) kadın ise 50, erkek ise 55 yaş ve 3600 gün prim ödeme sayısı ile en az 15 yıl sigortalılık süresi, (iii) kadın için 20 yıl, erkek için 25 yıl sigortalılık süresi ve 5000 gündür. 1999 yılında yapılan düzenlemeyle ise bu üç türün yerine iki farklı koşul getirilmiştir; (i) kadın için 58, erkek için 60 yaş ve 7000 gün prim ödeme sayısı, (ii) kadın için 58, erkek için 60 yaş ve 25 yıl sigortalılık süresi ile en az 4500 prim ödeme gün sayısı. Görüleceği üzere burada da koşullar zorlaştırılmıştır.

5434 sayılı Kanuna tabi olan yani Emekli Sandığı sigortalısı kişilerin emekliliği için ise kadın için 58, erkek için 60 yaş koşulu bulunmaktadır. Sigortalılık süresi koşulu ise, 1999 yılında yapılan değişiklik öncesinde kadın için 20, erkek için 25 yıl iken bu düzenlemeden sonra herkes için 25 yıla çıkarılmıştır.

5510 sayılı Kanuna göre ise emeklilik koşulları şu şekildedir:

- 4a kapsamında sigortalılar için iki tür sigortalılık koşulu bulunmaktadır; (i) kadın sigortalı için 58, erkek sigortalı için 60 yaş ve 7200 gün prim ödeme gün sayısı, (ii) kadın için 61, erkek için 63 yaş ve 5400 gün prim ödeme gün sayısı
- 4b sigortalıları için emekli olma şartları kadın ise 58, erkek ise 60 yaş ve 9000 prim ödeme gün sayısı
- 4c statüsünden sigortalı olanlar için emeklilik koşulları; kadın ise 58, erkek ise 60 yaş ve 9000 prim ödeme gün sayısı ile 25 yıl sigortalılık süresi bulunmasıdır.

Reform ile birlikte belirlenen bu şartlara ek olarak ayrıca kademeli bir geçiş düzenlenmiştir. 5510 sayılı Kanuna ait yukarıda belirtilen koşullar 2035 yılına kadar değişmeyecek, 2016 yılı itibariyle yaş hadleri kademeli olarak artacak ve 2048 yılında itibariyle herkes için emeklilik yaşı 65 olarak, kadın ve erkekler için eşit hale gelecektir. Ayrıca yeni Kanunun yürürlük tarihinden sonra hizmet akdine bağlı olarak ilk defa sigortalı olacaklar için prim gün sayısının 7100 gün olması, sonra ki her yıl ilk defa işe girenler için bu süreye 100 gün eklenmesi ve böylece 20 yıllık bir sürenin sonunda ile 9000 gün prim koşuluna ulaşılması tasarlanmıştır.

Bu yaş uygulaması, kadınların işgücü piyasasındaki durumları göz önüne alındığında onlar için ayrımcı sonuç doğurabilecek niteliktedir. Bu uygulama tasarlanırken iki temelden hareket edilmiştir. Bunların ilki insan ömrünün uzadığına dair demografik veriler ikincisi ise kadınlar işgücüne giderek artan katılımlarıdır (Davutoğlu,2015). Her şeyden önce bu temellerin ikincisinde ücretsiz bakım emeği sorununun görmezden gelinmesi problemi göze çarpmaktadır. Bazı ülkelerde kadınların çifte emeğini göz önünde bulunduran bakım kredileri uygulanmakta ve bu süreler kadınların daha erken emekli olmaları için kadınlara bir hak olarak tanınmaktadır. Avrupa Birliği'ne üye ya da başvurmuş olan ülkelere bakım kredisi sağlamayan tek ülke Türkiye'dir (Ağır engelli

çocuğu bulunan kadın sigortalıya tanınan gün sayısı hakkı yukarıda tartışılmıştır ve bu bağlamda sayılmamaktadır).

3.6. GÖÇMEN KADINLARIN SOSYAL SİGORTA YARDIMLARINA ERİŞİMİ

4 Nisan 2013 tarihinde yapılan değişiklik ile “uluslararası koruma başvurusu veya statüsü sahibi ve vatansız olarak tanınan kişiler” cümlesi ile 5510 sayılı Kanun kapsamına alınmışlardır. Bunların dışında, ülkede oturma izni almış ve yabancı bir ülke mevzuatına göre de sigortalı olmayan kişiler de Kanun kapsamına alınmıştır. Bu kişiler Genel Sağlık Sigortasından sağlanan yardımlardan faydalanabilirler ancak her bir statünün verilmesi farklı koşullarla ve farklı kurumlar aracılığıyla gerçekleşmektedir. Bu sebeple bu statüleri ve bu statülerden sağlanan sigorta yardımlarını ayrı incelemek gerekmektedir.

Uluslararası koruma başvurusu sahibi kişilerin sigortalılığı ile ilgili tescil, prim ödemesi gibi iş ve işlemler Göç İdaresi Genel Müdürlüğü tarafından her kişi için bireysel inceleme yapılarak yürütülmektedir. Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'nun 89. Maddesine göre:

“ Başvuru sahibi veya uluslararası koruma statüsü sahibi kişilerden;

a) Herhangi bir sağlık güvencesi olmayan ve ödeme gücü bulunmayanlar, 31/5/2006 tarihli ve 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu hükümlerine tabidir. Genel sağlık sigortasından faydalanacak kişilerin primlerinin ödenmesi için Genel Müdürlük bütçesine ödenek konulur. Primleri Genel Müdürlük tarafından ödenenlerden ödeme güçlerine göre primin tamamı veya belli bir oranı talep edilir.

b) Sağlık güvencesi veya ödeme gücünün bulunduğu veya başvurunun sadece tıbbi tedavi görmek amacıyla yapıldığı sonradan anlaşılanlar, genel sağlık sigortalılıklarının sona erdirilmesi için en geç on gün içinde Sosyal Güvenlik Kurumuna bildirilir ve yapılan tedavi ve ilaç masrafları ilgililerden geri alınır.”

Geçici koruma statüsü kapsamında kişilere sosyal sigorta yardımlarından olan sağlık yardımları, GSS kapsamında verilmektedir. Bu hizmetlerin nasıl sağlanacağına ilişkin

kurallar ise Geçici Koruma Yönetmeliğinin 27. maddesi ile düzenlenmiştir. Buna göre, Sağlık Bakanlığı kontrolünde, geçici koruma merkezlerinin içinde ve dışında, sağlık merkezleri kurulabilir. Kurulmuş olan sağlık merkezlerinde yeterli sayıda ambulans ve sağlık personeli bulunması sağlanır. Temel sağlık hizmetleri ile acil hallerde verilen hizmetlerden ve bu kapsamda verilen ilaçlardan katılım payı alınmaz. Sağlık hizmetlerinin bedelleri SGK Sağlık Uygulama Tebliği'nde belirtilen bedelleri aşamaz. Bu bedelleri aşmayacak şekilde belirlenen sağlık hizmetlerinin bedelleri Göç İdaresi Genel Müdürlüğü tarafından ödenir. Geçici koruma kapsamındaki kişilerin özel sağlık kuruluşlarına başvurmaları acil ve zorunlu durumların dışında mümkün değildir. Bulaşıcı hastalıklar için önlemler ve üreme sağlığı ile ilgili bilgilendirme faaliyetleri de sağlık hizmetleri kapsamında yürütülmektedir.

Yönetmelikte özel ihtiyaç sahiplerinin gerektiğinde psikolojik destek ve rehabilitasyon hizmetlerinden ücretsiz ve öncelikli olarak yararlanmalarına yönelik düzenleme de bulunmaktadır. İnsan ticareti mağduru olanlar, çocuklar ve Türkiye mevzuatı kapsamında şiddet mağduru olduğu tespit edilen kadınlar da özel olarak korunması gerekenler arasında sayılmaktadır (Geçici Koruma Yönetmeliği(GKY) madde 48).

Türkiye'ye giren yabancılar, başka ülkede olan eşleri ve ergin olmayan ya da ergin olup bağımlı durumda bulunan çocukları için aile birleşimi talep edebilmektedirler. Eğer tek başına gelmiş olan çocuklar varsa talep beklemeksizin bu işlem başlatılır (GKY madde 49).

Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, geçici koruma statüsünde olup sağlık yardımlarından yararlandırılan kişiler için herhangi bir prim ödememekte, bunların sağlık ödemeleri SGK aracılığıyla gerçekleşmemektedir. 99 ile başlayan bir kimlik numarası verilen yabancılar tescil edilmekte ve SGK yalnızca, tescil edilen bu kişilerin statülerinin hastanelerce görülebilmesi bakımından sağlık provizyonu verilmesine aracılık etmektedir. Verilen sağlık yardımlarının bedelleri Sağlık Bakanlığı ile yapılan anlaşma yoluyla ve götürü usul ile karşılanmaktadır. İlaç bedelleri de yine Türk Eczacıları Birliği ile Göç İdaresi Genel Müdürlüğü arasında yapılan protokoller çerçevesinde ödenmektedir. Uluslararası koruma başvurusu kabul edilen kişiler için ise Göç İdaresi

Genel Müdürlüğünce prim ödenmekte olup sağlık yardımlarından GSS’li olarak faydalanırlar.

Türkiye’deki göçmenlerin sigortalılığı ile ilgili vurgulanacak ilk husus kadınların ya da çocukların sigortalılığının eş ya da babalarına bağlı olmayıp her bir birey için ayrı değerlendirme yapıldığıdır. Kişiler çalışma izni aldıklarında geçici koruma statüsünden kaynaklı sigortalılıkları sonlanmakta ve vatandaşlar gibi sosyal güvenlik haklarından - bireysel olarak- yararlanabilmektedirler. Çalışma izni alabilenler dışındaki göçmenler uluslararası koruma ya da geçici koruma statüsü almışlarsa sağlık yardımlarından yararlanabilmekte, bunlara sahip değillerse işgücü piyasasının kayıtdışı çalışanları olarak güvencesiz kalmaktadırlar. Bunların çalışma izni almaları durumunda da sosyal güvenlik haklarından faydalanmaları tamamen bireyseldir, ailelerinin yararlandırılması kişilere bağlı olarak gerçekleşmez. *“Mütekabiliyet esası da dikkate alınmak şartıyla, oturma izni almış yabancı ülke vatandaşlarından yabancı bir ülke mevzuatı kapsamında sigortalı olmayan kişiler” ile “başka bir ülkede sağlık sigortasından yararlanma hakkı bulunmayan ve GSS ile ilgili diğer düzenlemelerin dışında kalan vatandaşlar” dan evli olanlar için, eşlerden hangisinin genel sağlık sigortalısı, hangisinin bakmakla yükümlü olunan kişi olacağı onların tercihlerine göre belirlenir. 60. maddenin bentleri gereği eşlerin her ikisi için de genel sağlık sigortalılığı şartları oluşursa ayrı ayrı GSS’li sayılırlar (5510 S.K. 60. madde).*

Ünlütürk Ulutaş ve Akbaş (2018) tarafından yapılan araştırmaya katılan ve tekstil sektöründe çalışan Suriyeli kadınların bir bölümünün kayıtlı çalışma gibi bir hakka sahip olduğunu bilmeme, diğer bir kısmının ise patronlarının bunu kabul etmeyeceğine olan inançlarından ötürü sigortalı çalışmayı talep etmedikleri görülmüştür. Talepte bulunan kadınların talepleri ise reddedilmiştir (Ünlütürk Ulutaş ve Akbaş,2018:303).

Yukarıda da bahsedildiği üzere Sovyetler Birliği’nin dağılması sonucu Türkiye’ye gelmiş göçmen kadınların çoğu kayıtdışı çalışmaktadır. Kayıtlı göçmen ev işçileri için ise EK-9 kapsamında sigortalı olmaları halinde Türk vatandaşlarından farklı bir düzenleme bulunmaktadır. Yabancı uyrukluların ev hizmetlerinde çalışmaları kapsamında 10 günden az sigortalılık hakkı tanınmamakta ve 10 günden fazla

çalışanlara ilişkin hükümler uygulanmaktadır. Ayrıca 10 günden fazla ama 30 günden az çalışmaları durumunda borçlanma hakkı verilmemekte ay içinde çalışma gün sayısının 30 olarak alınacağı düzenlenmektedir.

Suriyeliler yalnızca kayıt oldukları illerdeki kamusal hizmetleri kullanabilmektedir. Bu illerin dışında ikamet etmeleri ya da bulunmaları durumunda kimlik numaraları ile sağlık provizyonu almaları acil haller ya da başka bir ildeki sağlık kuruluşlarına sevk edilmeleri hali dışında mümkün değildir. Bu kural, mevsimlik tarım işçisi olarak çalışan Suriyeli kadınların sağlık hizmetlerine erişimini engellemektedir. Bu uygulama ile kadınların özellikle üreme sağlığı hizmetlerine erişimleri kısıtlanmaktadır.

3.7. SOSYAL GÜVENLİK KURUMU TEŞVİK UYGULAMALARI VE TOPLUMSAL CİNSİYET

Sosyal Güvenlik Kurumu, finansmanı kanunlarda belirtilen ilgili kuruluşlar tarafından sağlanan ve istihdamı artırmak amacı güden bazı istihdam teşvikleri yürütmektedir. Kurumca yürütülen teşvik uygulamalarını temelde 5510 sayılı Kanundan kaynaklanan ve başka kanunlardan kaynaklananlar olmak üzere ikiye ayırmak mümkündür. 5510 sayılı Kanundan kaynaklanan istihdam teşvikleri:

1. Malullük, Yaşlılık ve Ölüm Sigortası İşveren Hissesinde 5 Puanlık İndirim Yapılması: 4a kapsamında sigortalı çalıştıran özel sektör işverenlerine ve vakıf üniversiteleri ile okul aile birliklerine, Kanunda yazılan koşullarla verilir.
2. Yurtdışına Götürülen/Gönderilen Sigortalılar İçin Uygulanacak İşveren Hissesi Sigorta Primi Teşviki: Kanunda belirtilen şartlarla bu kişilerin GSS primlerinden 5 puanlık indirim yapılır.
3. İlave 6 Puan İndirimi: Belirlenmiş olan 51 il ile Bozcaada ve Gökçeada'da olması koşuluyla 5 puanlık indirimden faydalanmakta olan özel sektör işverenlerine verilmektedir.

4. “Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Kararlar” Uyarınca Uygulanan Teşvik

Diğer kanunlardan kaynaklanan istihdam teşvikleri ise:

1. Genç ve Kadın İstihdamı İle Mesleki Belgesi Olan Sigortalıların İstihdamı Halinde Uygulanan Teşvik: Bu teşvikin dayanağı 4447 sayılı İşsizlik Sigortası Kanunu’nun Geçici 10. maddesidir. Teşvikin finansmanı ise “İşsizlik Sigortası Fonu” tarafından sağlanmaktadır.

2. İşbaşı Eğitim Programlarını tamamlayanların İstihdamına İlişkin Teşvik: Dayanağı 4447 sayılı İşsizlik Sigortası Kanunu’nun Geçici 15. Maddesidir. Finansmanı ise “İşsizlik Sigortası Fonu” tarafından sağlanmaktadır.

3. Engelli Sigortalı İstihdamında İşveren Hissesi Sigorta Prim Desteği: Dayanağı 4857 sayılı İş Kanunu’nun 30. maddesidir. Finansmanı ise Hazine tarafından sağlanmaktadır.

4. Araştırma ve Geliştirme Faaliyetlerinde Sigorta Prim Teşviki: 5746 sayılı Kanun uyarınca uygulanan bu teşvik için finansman Hazine ve Maliye Bakanlığı tarafından sağlanmaktadır.

5. İşsizlik Ödeneği Alan Sigortalıların İstihdamı Halinde Sağlanan Teşvik: 4447 sayılı Kanun 50. madde uyarınca uygulanan bu teşvikin finansman sağlayıcısı “İşsizlik Sigortası Fonu” dur.

6. Kültür Yatırım ve Girişimlerini Teşvik: 5225 sayılı Kültür Yatırımları ve Girişimlerini Teşvik Kanunu’nun 5. maddesi uyarınca uygulanır. Finansmanı genel bütçeden sağlanmaktadır.

Ev hizmetlerinde çalışanlar için işverenler bu teşviklerin üçünden yararlanabilmektedir:

- (i) malullük, yaşlılık ve ölüm sigortası işveren hissesinden 5 puanlık indirim yapılması,
- (ii) genç ve kadın istihdamı ile mesleki belgesi olan sigortalıların istihdamı halinde

uygulanan teşvik, (iii) işsizlik ödeneği alan sigortalıların istihdamı halinde sağlanan teşvik.

İstihdamı artırmaya yönelik olarak yapılan bu teşvik uygulamalarının 2018 yılı sonunda toplam yararlanıcı sayılarına bakıldığında, işverenlerin, 3 milyon civarında kadın, 7,5 milyon civarında erkek sigortalı için teşviklerden yararlandığı görülmektedir. İçerisinde kadın vurgusunun özellikle geçtiği tek teşvik olan “Genç ve Kadın İstihdamı İle Mesleki Belgesi Olan Sigortalıların İstihdamı Halinde Uygulanan Teşvik” yararlanıcısı olan yaklaşık 300 bin kişinin ise 175 bin kadardı kadınlardır. Diğer teşvik türlerinde ise istisnasız hep erkek sigortalı sayısı kadın sigortalı sayısından fazladır.²⁴ SGK’nın uyguladığı istihdam teşvikleri istihdamın artırılması bakımından önemli katkılar sağlamıştır. 2018 yılı içerisinde, 1 milyon 3550 bin işyeri ve 10 milyon sigortalı için bu teşviklerden yararlanılmıştır. İstihdama sağladığı katkı veriler incelendiğinde de görülebilen teşviklerin kadınların işgücüne katılımı anlamında ise beklenildiği kadar fark yaratıp yaratmadığı tartışmaya açıktır. Teşviklerin koşullarında genel olarak kadınlara yönelik bir pozitif ayrımcılık gözlenmemektedir. Yukarıda bahsedilen kadın teşvikinin, “kadın ve genç” denilerek sadece kadınlara yönelik olarak uygulanmaması, bu teşvikin kadın sigortalı bakımından diğerlerinden daha fazla sayıda yararlanıcı içermesine rağmen yararlanan yaklaşık 300 bin kişinin büyük çoğunluğunun ya da tamamının kadın olması gibi bir sonuç ortaya çıkmamıştır.

²⁴ Teşviklerin yararlanan sayıları ile ilgili bilgiler, Sosyal Güvenlik Kurumu’nun personeline yönelik olarak ve kurum içi çalışmalarda kullanılmak üzere düzenli biçimde yayınladığı “Temel Göstergeler” verilerinden faydalanılarak yazılmıştır. Kamuya tamamıyla açık olmayan bu verilerin bu tez çalışmasında birebir paylaşılması mümkün olmadığından, çok yaklaşık değerleri ile ve kişisel bilgi olarak bu bölüme eklenmiştir.

YÖNTEM

Sosyal politika alanının en geniş alt alanlarından olan sosyal güvenlik sistemini, toplumsal cinsiyet bakış açısıyla mercek altına almaya çalışan bu tez çalışması amacına ulaşabilmesi açısından niceliksel ve niteliksel yöntemlerin uygulanabilir olanlarından yararlanılan bir yöntem ile tamamlanmıştır.

İlk olarak çalışmada kullanılacak tüm kavram ve terimlerin tarihsel bağlamlarında açıklanması ve çalışmanın ana sütunlarını oluşturan feminizm ve sosyal politikaya ilişkin bilgilerin verilmesi amacıyla literatür taraması yapılmıştır. Yine çalışmanın bağlamını oluşturan feminist teorinin sosyal politikaya yönelik eleştirileri, bu konuda yapılan çalışmalar incelenerek derlenmiştir. Bu incelemede, çalışmanın sınırlarını oluşturan Türkiye Cumhuriyeti sosyal güvenlik sistemine daha çok ışık tutacağı düşünüldüğünden Türkiye’de kadın ve sosyal politika alanında çalışan akademisyenlerin çalışmalarına -basılı hiçbir yayının atlanılmamasına özen gösterilerek- daha fazla yer verilmiştir.

Mülga ve yürürlükteki sosyal güvenlik mevzuatı, merkezine kanunları alarak içerik analizine tabii tutulmuştur.

İçerik analizi, metinlerin ilk bakışta kendini göstermeyen öğelerini yorumlamak ve sınıflandırabilmek için metodik, sistematik, objektif ve mümkünse sayısal olarak da incelenmesini sağlayan tekniktir (Bilgin, 2014:2). Bu çalışmada nitel bir yaklaşım benimsendiğinden sayısallaştırmaya yönelik olarak “frekans analizi” yöntemleri (sözcük sayılması/ ifadelerin sıklığının ölçülmesi vb.) kullanılmamıştır. İçerik analizi yöntemi psikoloji, sosyoloji, tarih, edebiyat, iletişim ve politika gibi birçok alanda kullanılmaktadır. Bu yöntem ilk kullanılmaya başladığında sadece niceliksel betimlemeleri kullanırken zamanla betimlemeler yerine nitel çıkarsamaları amaçlaması gerektiği üzerinde uzlaşmıştır. Bugün söylenmiş ya da yazılmış olan her şeyin içerik analizine tabi tutulabileceği görüşü kabul edilmektedir.

İçerik analizinin amacı, “*söylemin görünen, kolayca yakalanan, sergilenmiş ve ilk bakışta algılanan içeriği yerine, gizil, üstü örtülü içeriğini ortaya çıkarmayı sağlamaktadır*” (Bilgin,2014:1).

İçerik analizinin nitel ve nicel olmak üzere iki ayrı sınıflandırması bulunmaktadır. Nicel analizde daha çok sayma işlemi yapılırken, nitel analizde ise anlam birimleri önem kazanmaktadır.

Nitel içerik çözümlerinde nicel yöntemlerin üzerinde durduğu aşırı sistematik olma, sayılara dökme, istatistikleri kullanma gibi olmazsa olmaz görülen teknikler hemen hemen terk edilmektedir.

İçerin analizi yapan araştırmacı, belgeler/metinler üzerinde titizlikle çalışmalıdır. Bir yandan incelediği metnin alt mesajlarını anlamaya çalışırken öte yandan anladığını kanıtlama ve temellendirme çabasıdadır. Bu ikisi, birbirini bütünleyici biçimde uygulanmalıdır (Bilgin, 2014:8).

İçerik analizinin üç aşaması vardır:

1. Araştırma probleminin tanımlanması
2. Örneklemin oluşturulması
3. Verilerin analiz edilerek değerlendirilmesi

Hipotezler (varsayımlar), metnin içeriklerinin çözümlenmesine dayalı olarak kontrol edilmesi gereken sosyal gerçeklik hakkındaki öngörülerdir. Bu kontrolün yapılması için metinler incelenerek sosyal gerçeklik ile ilişkisinin bulunması amaçlanır. Her araştırmada olduğu gibi içerik analizinde de aranan şeyler araştırmanın başında açık ve net biçimde belirlenmelidir. Araştırmanın sorunları ayrıntılı, sınanabilir işlevsel varsayımlara dönüştürülmesi, içerik analizinin uygulanabilmesi için şarttır. Bu çalışmanın varsayımı feministlerin sosyal politikalara yönelttiği eleştirilerin, sosyal

politikanın en önemli araçlarından olan sosyal güvenlik sistemine yansıdığı ve bu durumun sosyal güvenlik düzenlemeleri incelenerek görülebileceğidir.

Bu varsayım bağlamında çalışmanın sınırı Türkiye’de sosyal güvenlik sistemi olarak belirlenmiş ve hem bu temel hipotezin hem de şu alt hipotezlerin test edilmesi amacıyla sosyal güvenlik düzenlemeleri içerik analizine tabi tutulmuştur:

1. Feminist sosyal politikanın eleştirileri Türkiye’nin sosyal politika düzenlemelerinde de görülebilecektir.
2. Türkiye’de yapılan yasal düzenlemelere ve bunların uygulanma alanlarına, ülkedeki yaygın muhafazakâr toplumsal cinsiyet yargıları kaçınılmaz olarak sirayet etmiştir.

Bu çalışmanın örnekleminin belirlenmesinde çalışmanın amacına en uygun örnekleme yöntemi, “maksatlı örnekleme” olarak belirlenmiştir. Maksatlı örneklemede, seçilen örneklemin araştırma evrenini bütün nitelikleri ile temsil edebilmesi gerekmektedir (Tavşancıl ve Aslan,). Araştırmanın evreni Türkiye’deki tüm sosyal güvenlik mevzuatı ve uygulamalarıdır, örnekleme ise araştırma evreninin bütün nitelikleri ile temsil edebileceği düşünülerek seçilmiştir. Türkiye sosyal güvenlik sisteminin temel mevzuatı 5510 sayılı Kanun ve bunun alt mevzuatıdır. Ancak bu kanun, 2008 yılında yapılan reform ile getirilmiş olan çok yeni bir düzenlemedir. Kişiler doğumlarından belli bir yaşa kadar geçen sürede sigortalıların bağımlıları/bakmakla yükümlü oldukları, çalışma çağına geldiklerinde sigortalılar ve yaşlandıklarında pasif sigortalılar (gelir/aylık alanlar) olarak sistemin içindedirler. Bu özelliği sebebiyle sadece on yıldır uygulanan bir mevzuatın tek başına tüm sistemin anlaşılması için yeterli olmayacağı açıktır. Bu araştırmanın amacına ulaşabilmesi için sosyal güvenlik reformu öncesinde sosyal güvenlik kapsamına girmiş olan kişilerin ve bunların tabi olduğu kuralların çalışmaya dâhil edilmesi elzemdir; bu sebeple örneklem mülga sosyal güvenlik kanunları ile bunların alt mevzuatını da kapsayacak biçimde seçilmiştir. Örnekleme dâhil edilen kanunlar ile atıf yoluyla ilişkili olan ve araştırmanın amacı bağlamında çalışmaya dâhil edilmesi şart olan mevzuatın incelenmesi, tüm metnin incelenmesi biçiminde yapılmamış, yalnızca ilgili maddeler taranarak çalışmaya eklenmiştir.

Belirlenen örneklem içerik analizi yöntemi ile niteliksel bir değerlendirmeye tabi tutulmuştur. İçerik analizi tekniklerinden “kategorisel analiz” tekniği kullanılmıştır. *“Kategorisel analiz, genel olarak, belirli bir mesajın önce birimlere bölünmesini ve ardından bu birimlerin, belirli kriterlere göre kategoriler halinde gruplandırılmasını ifade eder”*. Bunun için bağlam birimleri, kayıt birimleri, kategoriler belirlenmiştir. Bağlam birimi, kayıt birimlerinin teker teker ele alınması halinde bağlamlarından kopmalarına yol açabileceği ve soyut kalacağı düşüncesinden hareketle seçilir. Bu çalışmada her bir kanun metni bütün halinde bağlam birimleri olarak kullanılmış ve her metne ait kayıt birimleri o metne ait bağlam birimi içerisinde değerlendirilmiştir. Çalışmada kayıt birimleri olarak Kanunların ve alt mevzuatın maddeleri kullanılmıştır. İçerik analizi, örneklemin belirlenmesinin ardından analiz kategorilerinin saptanmasını gerektirmektedir. *“Analiz kategorileri, metinde ortaya koymaya çalıştığımız yanlarla ilgilidir”* (Bilgin, 2014:12). İçerik analizinin kategorileri belirlenirken kullanılacak iki farklı yaklaşım bulunmaktadır. İlki belirli bir alanda var olan bir kategori sistemini alıp kayıt birimlerini buna göre gruplandırmak şeklindeki “kapalı yaklaşım”; ikincisi ise kategorilerin metin tarandıkça oluşturulması şeklindeki “açık yaklaşım”dır (Bilgin, 2014:14). Çalışmaya dâhil edilmesi gereken kayıt birimleri yoğun mevzuat arasından belirlenirken, kanun metninin tamamının incelendiği durumlarda belirli sözcüklerin bilgisayar yardımı ile taranması yoluna gidilmiştir. Bu çalışmada frekans analizi yapılmadığından herhangi bir sayma programı kullanılmamış Microsoft Office programları ile Adobe Reader yardımıyla, toplumsal cinsiyete ilişkin veri sağlayacağı kesin olarak görülen bazı sözcükler girilerek, metin içerisinde arama yapılmıştır. 5434 sayılı Emekli Sandığı Kanunu, yazıldığı tarih itibariyle dil olarak diğer kanunlardan farklılaştığı için taranacak kelimelerin tespitinde diğer kanunlar ile bu kanunu ayrı tutan ikili bir sistem kullanılmıştır. Buna göre taranan kelimeler şu şekildedir:

5434 sayılı Emekli Sandığı Kanunu için, iştirakçi kadın/erkek, engelli muhtaç, ana, baba, çocuk, dul, yetim, karı, koca, evlenme, boşanmış; örneklemdaki diğer mevzuat metinler için ise, kadın sigortalı, erkek sigortalı, hak sahibi, engelli, ana, baba, çocuk, eş, bakmakla yükümlü olunan, evlenme, dul, boşanmış.

Çalışmada öncelikle bu kelimelerin geçtiği kayıt birimleri ilgili kategorilere ayrıştırılmış daha sonra bunlarla ilişkili kayıt birimleri tespit edilerek ilgili kategorilerdeki yerlerini almaları sağlanmıştır.

İçerik analizinin kategorileri belirlenirken sınırlar olmasa da uyulması zorunlu olan bazı temel teknik kurallar bulunmaktadır. Kategorilerin homojen, objektif, ayırt edici, kapsayıcı, anlamlı ve amaçla uyumlu olarak belirlenmesi bu kurallardandır (Bilgin, 2014:19). Tespit edilen her kayıt birimi mutlaka bir kategoriye dâhil edilebilir olmalıdır. Bu çalışmanın analiz kategorileri, literatür taraması sırasında oluşturulan gruplandırmadan da faydalanılarak açık yaklaşım ile mevzuat metinleri okundukça oluşturulmuştur. Örneklemdaki metinlerin tamamı taranmış ve kayıt birimleri (mevzuat maddeleri), feminist sosyal politikanın eleştirilerinden hareketle tespit edilen şu kategorilere/başlıklara yerleştirilmiştir:

- Refah devletinin ve refah anlayışının aile temelli olarak kurgulanması
- Refah rejimlerinin toplumsal cinsiyet körlüğü
- Sosyal politika ve ücretli işin sıkı bağı dolayısıyla oluşan kadının bağımlılığı sorunu
- Bakım emeğinin görünmezliği
- Kadınlar arası sınıf farklarının sosyal politika uygulamalarına yansımaları
- Küreselleşme ve neoliberalizmin etkisiyle sosyal politikalarda yaşanan daralma
- Göç, sosyal politika ve sosyal güvenlik ilişkisi

Kategorilerin geçerli ve güvenli olması gerekmektedir. Geçerlilik ile kastedilen, hareket edilen yolun ve kullanılan araçların ölçmek istenen şeyi ölçüp ölçmediğiyle ilgilidir. Kategorilerin geçerliliği çalışmanın varsayımları ile ilgili sonuçlara ulaşılması yoluyla çalışma sonunda görülmüştür. Güvenilirlik ise aynı yöntem ve araçları kullanan araştırmacıların aynı sonuçlara ulaşabilmesidir. Güvenilirliğin sağlanması amacıyla kayıt birimlerinin mümkün olduğunca çalışmaya tüm içeriği ile birebir aktarılması ve her kayıt biriminin ilgili kategoride yerini aldıktan sonra ertelenmeden yerinde

değerlendirilmesi yoluna gidilmiştir. Bu alanda yapılabilecek aynı içerik ve yöntemi barındıran bir çalışma ile bu çalışma arasında oluşabilecek kişisel yorum farklılıklarının ortadan kaldırılabilmesi amacıyla, kişisel yorumlar yapılmasından kaçınılarak literatür taraması sırasında derlenmiş olan bulgulara referans verilmiş ve böylece “yorum geçerliliği” sağlanmaya çalışılmıştır.

Sosyal Güvenlik Kurumu, Türkiye’de Kanunun uygulanması bakımından en çok alt mevzuata sahip kurumlardan biridir. Neredeyse her dairesinin, kanundaki kendileri ile ilgili maddelerin uygulanması bakımından genelgeleri, yönetmelikleri ve yönergeleri mevcuttur. Böylesine yoğun bir mevzuatın incelenmesi işini kolaylaştırmak ve hatalı bilgi vermekten kaçınmak maksadıyla kurumun bir personeli olmanın verdiği imkânlar tarafımdan kullanılmış ve uzun yıllardır SGK personeli olan, eski ve yeni uygulamalara hâkim olup bunları karşılaştırabilen kişilerle mülakatlar yapılmıştır. Bu mülakatlar için Emeklilik Hizmetleri Genel Müdürlüğü çatısı altında çalışan sosyal güvenlik uzmanları seçilmiştir çünkü özellikle mülga mevzuatın halen uygulanan hükümleri ile bireylerin hayatlarına daha çok dokunan hem kısa vadeli sigorta kolları hem de uzun vadeli sigorta kolları yardımları bu Genel Müdürlük tarafından yürütülmektedir. Görüşmelerde kişilere, çalışmada yer verilmiş olan alt mevzuata ilişkin hususlar sorulmuş ve bunların kanundaki durumlarının yanı sıra fiiliyatta nasıl uygulandığının eski uygulamalar ile karşılaştırmalı olarak anlatılması istenmiştir. Edinilen bilgiler çalışmada kanunların ilgili maddelerinin ardından yapılan yorumların farazi olmasının önlenmesi ve teyit edilmesi anlamında önemli katkı sağlamıştır.

Kurumun istihdam teşvikleri uygulamalarının yazıldığı bölüm için, Sigorta Primleri Genel Müdürlüğü İstihdam Teşvikleri Daire Başkanlığı’ndan daireye ait eğitim sunumları edinilmiştir. Eğitim sunumları SGK tarafından yapılan teşvik uygulamalarının kurum dışına anlatılması amacıyla kullanıldığından bu çalışma için doğru kaynak olacağı düşünülmüştür.

Göçmen kadınların sosyal güvenlik yardımlarına erişimi konusunun yazılması aşamasında ilk olarak kişilerin genel sağlık sigortası tescillerini yapan birim olan Sigorta Primleri Genel Müdürlüğü Genel Sağlık Sigortası Tescil ve Prim Daire

Başkanlığı'nda görev yapan Sosyal Güvenlik Uzmanı ile yazışma yolu ile görüşülmüştür. Kendisinden 5510 sayılı Kanunun ilgili maddeleri ile birlikte "SGK"nın bu kişilerin tescilini yapmadığı, sadece sağlık yardımlarından yararlanmaları için provizyon verilmesinde aracılık ettiği" ile bu kişilerin tescil ve prim işlemlerinin İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü tarafından yürütüldüğü bilgisi edinilmiştir. Bunun üzerine Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nde çalışan bir Göç Uzmanı ile iletişime geçilmiş ve göçmenlerin sigortalılığına ilişkin Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün iş ve işlemleriyle ilgili bilgiler ve hangi mevzuata bakılması gerektiği kendisinden öğrenilmiştir.

Sosyal Güvenlik Kurumu'nun hizmet birimlerinde, kanunların uygulamasını gösteren alt mevzuatın hazırlanmasında ve uygulamada karşılaşılan sorunların çözülmesinde görevli olan "mevzuat geliştirme grupları" bulunmakta ve bu gruplarda Sosyal Güvenlik Uzmanları görev yapmaktadır. Ayrıca, dairenin görev alanına göre gerek görülmesi halinde hukukçular, Sosyal Güvenlik Denetmenleri gibi çeşitli personel de bu gruplarda yer almaktadır. Bir Sosyal Güvenlik Uzman Yardımcısı olarak SGK çatısı altındaki gözlemlerim, kişisel bilgilerim ve yaklaşık altı ay süren yoğun mevzuat eğitiminde öğrendiklerim ile SGK'nın çalışmalarını ileriye taşıyabilmek adına yalnızca kendi personeli ile paylaştığı bazı istatistik bilgileri çalışmada kullanılmış ve bu şekilde çalışmaya aktarılanlar ilgili bölümlerde belirtilmiştir.

SONUÇ

Neredeyse tüm dünyada devletler, kendilerini oluşturan bireylerin yaşama biçimlerini ve toplumsal kabulleri, hukuki düzenlemelerine, bazen bilinçli olarak bazen de kanun koyucunun da o toplumun üyesi olup toplumsal tutumları bünyesinde barındırmasından kaynaklı olarak bilinçsizce, yansıtırlar. Sosyal politikalar, tamamen liberal bakış açısı ve “bırakınız yapsınlar” fikrinin hâkim olduğu sınırlı sayıda örnek haricinde, çoğu ülkede devletin toplum yaşamına müdahalesinin önemli bir aracı olarak kullanılmaktadır.

Sosyal politikaların uygulanma biçimlerini ve kurallarını belirleyen yasal düzenlemeler de kaçınılmaz olarak toplumun yaşayış biçiminden izler taşımaktadır. Sosyal güvenlik, sosyal politikanın en önemli ve etkili aracıdır. Türkiye'nin sosyal politikalarının uygulanmasında temel kurumlardan biri Sosyal Güvenlik Kurumu'dur. Bu çalışma, ülkedeki sosyal politika uygulamalarına toplumsal cinsiyet yargılarının nasıl yansıdığı, kapsamı çok geniş olan ve neredeyse tüm bireylerin hayatını etkileyen ve Sosyal Güvenlik Kurumu tarafından yürütülen sosyal güvenlik sistemi üzerinden görülebileceği varsayımıyla, sistemi toplumsal cinsiyet bakış açısıyla incelemeyi amaçlamıştır.

Çalışma boyunca sosyal güvenlik sisteminin kurallarını oluşturan mevzuat incelenmiş ve toplumsal cinsiyet yargılarının bu kurallarda nasıl yer bulduğu anlaşılmaya çalışılmıştır. Ülkenin refah rejiminin ana dinamikleri olan aile merkezilik, kadının ev içi karşılıksız emeğinin görünmezliği sorunu, refah rejiminin ücretli iş ile olan bağlantısı ve ülke akademik camiasının feminist sosyal politikacılarının yapmış olduğu eleştiriler bağlamında pek çok sosyal politika uygulamasının cinsiyetçi iş bölümüne nasıl dayandırıldığına açıkça gösterilmesi hedeflenmiştir.

Sosyal güvenliğin kapsamı, Türkiye için hala sorunlu bir alandır. Kadın istihdamı OECD ülkeleri içerisinde en düşük düzeyde seyretmektedir. Sistemin ücretli iş üzerinden tanımlanıyor olması dolayısıyla düşük kadın istihdamı oranı, kadınların kapsam dışında kalması sonucunu doğurmaktadır. Feminist eleştirilerden biri olan ve

erkeklerin kendisine bağımlı aile bireylerine karşı sorumlu olduğu kabulü ile görelî olarak yüksek ücret anlamına gelen “aile ücreti” bağımlılığın sürmesine yardım etmektedir. Tarımın ülkede azalmakla birlikte halen yoğun çalışılan bir sektör olması ve kadın işgücünün çoğunlukla tarım alanında çalışıyor olması kapsam sorunu bakımından önemli bir noktadır çünkü tarımda çalışan kadınlar 5510 sayılı Kanun kapsamında ücretsiz aile işçileridir. Sistem kadınlar için ya primsiz ödemeler olarak adlandırılan sosyal yardımlardan yararlanma ya da primlerini kendileri ödemeleri gereken bazı sigortalılık biçimleriyle güvence sağlamaktadır. Kadınlar dünyanın her yerinde daha çok geçici ve düzensiz işlerde çalışmaktadırlar. Tüm bunlar kadınların sosyal güvencenin ön koşulları olarak dayatılan prim ve düzenli çalışma saatleri/günleri gibi şartları yerine getirmelerini zorlaştırıp onları sistem dışına itmektir.

2008 yılında büyük hedefler ve beklentiler ile yapılan sosyal güvenlik reformu, 2009 yılında meydana gelen ekonomik kriz ve krizin getirdiği belirsizlikler nedeniyle amaçlarına tam olarak ulaşamamıştır. Kadınların eşit yurttaşlığını sağlamaya yönelik atılan adımlar kadar sosyal güvenlik haklarının geriliyor olması, yeniliklerin pozitif etkilerini bertaraf etmektedir. Yeni düzenlemede de kadınların en temel ihtiyaçlarından olan sosyal güvenliğe yurttaşlık yerine erkek çalışana bağlı eş, kız çocuğu ve anne konumları üzerinden belirli ölçülerde ulaşabildiği, birçok durumda da ulaşamadığı görülmektedir. Cinsiyetçi iş bölümü Kanunda da kendisini göstermektedir (Şahin, 2017:232). Kadının bağımlı durumu halen varlığını korumaktadır. Kadınların sosyal politika programlarının sağladıklarına çoğunlukla bağımlı bireyler olarak erişimleri, hem bugün hem de gelecekteki korunmalarının ailenin erkek bireylerine bağımlı olarak belirlenmesine yol açmaktadır. Çarpıcı olan daha önceki kanunlarda kadınların erkeklere bağımlı olarak görülmelerinden kaynaklı sahip oldukları bazı haklar Kanunda eşitlik sağlanması gerekçesiyle değiştirilmiş ve böylece uygulamada bu hakların zayıflamasına sebebiyet verilmiştir. Küreselleşme ve neoliberal politikaların sosyal politikaları daraltma yönünde getirdikleri kadınları daha olumsuz etkilemektedir.

İlk defa 1995 yılında Almanya tarafından uygulanmaya başlanan ve bugün sosyal politikaların etkin ve oldukça kapsamlı biçimde uygulandığı tüm ülkelerde yer alan bakım sigortasına ilişkin olarak sağlanan haklar, (i) bakıma ihtiyaç duyan kişilerin

bakımlarının uzman kişilerce düzenli gerçekleştirilmesi ve evde sağlanamıyorsa ilgili kuruluşlara yerleştirilmesi, (ii) bakım ihtiyacının dışarıdan temini talep edildiğinde buna yetecek düzeyde bakım parası ödenmesi, (iii) aileden birinin bakımı üstlenmesi halinde geçici uzaklaşmalarda yerine birinin sağlanması, (iv) bakım için gerekli olan araç ve gerecin sağlanmasıdır (Alper,2014: 142). Bakım sorumluluğunu hem kadın ve erkekler arasında eşit paylaşırma hem de devlet tarafından da destek verilmesi şeklindeki bu sosyal güvenlik yardımları Türkiye’de bulunmamaktadır (verilen bakım maaşlarının hizmeti karşılamadığı ortada olduğundan bu yardımlar kapsamında değerlendirilmemiştir). Çalışmanın ilgili bölümlerinde değinildiği üzere bakım, yasal düzenlemelerde de hala kadın işi olarak görülmektedir. Neoliberal uygulamalarla devlet sorumluluğundan çıkarılıp “güçlü aile” sloganıyla tekrar aile içerisinde tutulmaya çalışılan çocuk, hasta, engelli ve yaşlı bakımı işleri muhafazakâr aile yapısının çoğunlukla devam ettiği ülkede kadının omuzlarına yüklenmektedir. Evdeki bakım ve yeniden üretime ilişkin diğer işleri sosyal güvenlik kapsamında bırakan sistem cüzi miktardaki sosyal yardımlarla (bakım maaşı, 65 yaş aylığı vb.) bakım sorumluluğunu üzerinden atmak çabasıdadır. Sosyal güvenlik sistemine toplumsal cinsiyet yargılarının ve cinsiyetçi iş bölümünün yansımasının en net görülebildiği noktalardan biri, bakım ve yeniden üretimin sosyal güvencesizliğidir.

Küreselleşme ile birlikte göç faaliyetleri tüm dünyada yoğunlaşmıştır. Türkiye de gerek Sovyetler Birliği’nin dağılmasının ardından Türki Cumhuriyetlerden gerekse iç savaş nedeniyle Suriye’den pek çok insanın göç ile geldiği bir ülke olmuştur. Göçün feminizm açısından en önemli yönü, cinsiyetçi iş bölümü ile kadınların sorumluluğuna verilmiş olan yeniden üretim ve bakım emeğinin küreselleşiyor oluşudur. Yabancı ülkelere gelen kadınlar çalışmada detaylıca değinildiği üzere orta ve üstü gelir seviyesindeki Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı kadınların yükünü paylaşmaktadır. Göçmen kadınların en çok çalıştığı iş kolları Türki Cumhuriyetlerden gelenler için bakım, Suriye’den gelenler için ise tarım işçiliği ya da nitelik gerektirmeyen düşük ücretli işlerdir. Bu durum kadınlar arası eşitsizliği ve sınıf farklarını derinleştirmekte ve “kız kardeşlik” darbe almaktadır. Sosyal güvenlik sistemi de gerek kendi sigortalılıkları gerekse bakmakla yükümlüsü buldukları eşlerinin sigortalılıkları üzerinden kadınlara sağlanan sosyal güvenlik yardımlarını farklı düzenlemektedir. Sosyal güvenlik

yardımlarının çoğunda sigortalılık statüsüne göre görülen ayrılıklar sosyal güvenlik alanında da sınıf farklarını doğurmaktadır.

Çalışmada kullanılan veriler incelenirken, sadece memur statüsünde sigortalılıkta kadın sayısının erkeklerden fazla olduğu görülmüştür. Memur olmak için eğitim ile ilgili asgari şartlar bulunuyor olması kadınların eğitimleri ile onların güçlenmesi ve sosyal güvenliğe erişebilmeleri arasında pozitif bir ilişki olduğunu göstermektedir.

Bu çalışmanın varsayımı olan Türkiye’de mevcut olan toplumsal cinsiyet yargılarının sosyal güvenlik sistemine yansıdığı ve yine sosyal güvenlik sisteminde feminist sosyal politikanın eleştirilerine yönelik kanıtlar bulunabileceği hususu çalışma boyunca tartışılmıştır. Sonuç olarak özellikle cinsiyetçi iş bölümünün sisteme açık bir şekilde yansıdığı örnekler üzerinden gösterilmeye çalışılmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti sosyal güvenlik sisteminde tam anlamıyla bir reformdan söz edilebilmesi için çalışmada bahsedilen şu hususların sosyal içermeyi gerçekleştirecek biçimde ve toplumsal cinsiyet eşitliğine uygun olarak yeniden düzenlenmesi gerekmektedir:

Öncelikle, kadınların çoğunluğu istihdamın dışında ve ailelerine bağımlı durumdadır. İstihdam, makroekonomi politikalarına dair bir konu olmakla birlikte istihdama katılımlarının artırılması için SGK tarafından uygulanan teşviklerin yetersizliklerinin ve sonuçlarının analiz edilerek yeniden düzenlenmesi yoluyla SGK kadın istihdamına pozitif katkılarda bulunabilecektir.

Sosyal güvenlik ile ücretli iş ve ücretler arasındaki sıkı bağdan dolayı mağdur olmamaları için çalışan kadınların da mesleki katmanlaşma ve ücret eşitsizliği gibi sorunlarının çözülmesine ilişkin yasal düzenlemelerin yapılması kadınların sosyal güvenliğe erişimleri bakımından elzemdir.

Ücretli işle olan bağların kopması kısa vadede gerçekleşmesi zor bir hedef olsa da en azından çoğunluğunu kadın çalışanların oluşturduğu kayıtdışı istihdamın ortadan kaldırılarak çalışan bireylerin tamamının sosyal güvenliğe erişiminin sağlanması gerekmektedir. Bunun için de özellikle Sosyal Güvenlik Kurumu denetim birimlerince yapılan denetim ve yaptırımların artırılması fayda sağlayacaktır.

Bakıma ilişkin izinlerin bireylerin cinsiyetlerinden bağımsız olarak verilmesi ve çalışmada bahsedilen “mor ekonomi” çerçevesinde bakım yardımlarının yeniden düzenlenmesi de kadınların istihdama katılımı ve sosyal güvenlik yardımlarına eksiksiz erişimi noktasında önem arz etmektedir.

Bakıma ilişkin bir kolaştırma olarak düzenlenen esnek ve yarım çalışma biçimlerinin bu tez çalışmasında detaylıca değinildiği üzere sadece kadınlar tarafından zorunluluktan seçilir değil tüm bireyler tarafından tercih edilir hale gelmesi için, esnek çalışmaların “güvenceli” hale getirilmesi için gerekli mevzuatsal düzenlemelerin yapılması gerekmektedir. Primlerin tamamlanmasının tamamen bireylere bırakıldığı sistemde düşük ücretle çalışanların ve özellikle kadınların dezavantajlı konumlarının görülmesi ise bu amaca ulaşmada önem arz etmektedir.

ILO ile imzalanan anlaşmalarda var olan ancak Türkiye’de uygulamaya geçmemiş olan aile sigortasının uygulanmasına yönelik çalışmalar yapılması, bakıma ilişkin önemli bir adım olacaktır.

Kadının bağımlılık sorununu çözmeye yönelik olarak (istihdam piyasasında yapılması gerekenlerin dışında), tez çalışmasında değinilmiş olan vatandaşlık geliri benzeri uygulamalar ile haktan çok bir lütuf olarak sunulan sosyal yardımların daha uygun ve etkin hale getirilmesi; kadının bağımlı konumunu sürdürmesini sağlayan (neredeyse hiç geliri olmamaya bağlı olduğundan kadınların çok düşük ücretle iş ve aile yaşamlarını uyumlaştırmaya çalışmak yerine bu yardımları almasından dolayı) “şartlı nakit transferleri” nin durumunun gözden geçirilmesi gerekmektedir. Şartlı nakit transferlerinin sosyal anlamda önemli katkıları olmakla birlikte, istihdama olan

etkilerinin kadın istihdamı ve sosyal güvenliği bakımından gözden geçirilmesi fayda sağlayacaktır.

Ülkede yerleşmiş ve dönmeyi düşünmeyen göçmenlerin kayıtdışı ve güvencesiz çalışmasının önlenmesine yönelik çalışmadan ve iş güvenliğinden sorumlu birimler ile Göç İdaresi Genel Müdürlüğü ve Sosyal Güvenlik Kurumu olanaklarının birlikte kullanılması yoluyla çeşitli uygulamalar yapılması, yapılan uygulamaların devamlılığının sağlanması ve bunların etkilerinin analiz edilmesi gerekmektedir.

Neoliberal “eşitlik” uygulamalarının tek başına toplumda eşitliği sağlamayacağına aksine “fırsat eşitliği” sağlanmadan uygulandığında eşitsizlikleri derinleştirdiğinin görülebilmesi amacıyla mevzuatın uygulamaları sonrası sonuçların kapsamlı analiz edilmesi ve gelecek projeksiyonlarının oluşturulması da sosyal güvenliğin herkes tarafından erişilebilir olması bakımından yapılabilecekler arasındadır.

KAYNAKÇA

- Acar, F., & Altunok, G. (2017). Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Taleplerini Anlamak: Türkiye'de Kadın Hareketinin Temelleri ve Sınırları. S. Dedeoğlu, & A. Y. Elveren içinde, *Türkiye'de Refah Devleti ve Kadın*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- AFAD. (2014). *Türkiye'deki Suriyeli Kadınlar*. Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı.
- Ağartan, T. İ. (2017). Toplumsal Cinsiyet ve Sağlık Reformu: Politikalar ve Etkileri. S. Dedeoğlu, & A. Y. Elveren içinde, *Türkiye'de Refah Devleti ve Kadın* (s. 251-278). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Akkaya, A. (2002). Mülteci Kadınlar ve Sığınmacı Kadınlar. *Toplum ve Hukuk Dergisi*, 75-83.
- Alper, Y. (2014). Sosyal Güvenlik ve Sosyal Sigortalar. A. İ. Oral, & Y. Şişman içinde, *Sosyal Politika* (s. 122-150). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları.
- Alper, Y. (2011). Sosyal Güvenlik Reformu ve Finansmanla İlgili Beklentiler. *Sosyal Güvenlik Dergisi*, C:1, sayı:1 (s. 7-47).
- Altan, Ö. Z. (2007). *Sosyal Politika*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları Yayın No: 1477.
- Arat, N. (1991). *Feminizmin ABC'si*. Say Yayınları: İstanbul.
- Arıcı, K. (2013). Genel Olarak Sosyal Güvenlik. Y. Alper, & S. Tekeli içinde, *Sosyal Güvenlik*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Atasü Topçuoğlu, R. (2016). Feminizmin Refah Devleti ve Sosyal Politika Alanına Eleştirisi ve Katkıları. *Amme İdaresi Dergisi*, 49(4), 37-64. 12 27, 2018 tarihinde http://www.academia.edu/31498113/Feminizmin_Refah_Devleti_ve_Sosyal_Politika_Alan%C4%B1na_Ele%C5%9Ftiri_ve_Katk%C4%B1lar%C4%B1 adresinden alındı

- Aytekin, B. (2014). *Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Kuramı: Türkiye'de Kadın Emeginin Etkinlik Çözümlemesi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Malatya: İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı.
- Bakın, A. (2005). *Küreselleşme, Sosyal Politika Alanında Yaşanan Dönüşüm ve Türkiye'ni Refah Rejiminin Karmaşık Niteliği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı.
- Başbuğ, A. (2010). *Sosyal Hukuk-Hukukun Toplumsal Temelleri*. Ankara: Binyıl Yayınevi (A Kitap).
- Baybora, D. (2013). Sosyal Güvenlik Hukuku Hakkında Genel Bilgiler ve Ülkemizde Sosyal Güvenlik Hizmetlerinin Kurumsal Yapısı. N. Gerek, & F. Kocabaş içinde, *İş ve Sosyal Güvenlik Hukuku* (s. 194-227). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları.
- Bedir, E. (2012). Sosyal Politikaya İlişkin Genel Bilgiler ve Sosyal Politikanın Araçları. Y. Şişman, & A. İ. Oral içinde, *Sosyal Politika*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Beken, H. G. (2013). *Karşılaştırmalı Refah Devleti Analizi-Küreselleşme, İşgücü Piyasaları ve Toplumsal Cinsiyet Temelinde*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Berberoğlu, B. (2009). *Klasik ve Çağdaş Sosyal Teoriye Giriş*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi.
- Berktaş, F. (2003). *Tarihin Cinsiyeti*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Berktaş, F. (2013). Feminist Teoride Yeni Açılımlar. Y. Ecevit, & N. Karkıner içinde, *Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını.
- Bilgin, N. (2014). *Sosyal Bilimlerde İçerik Analizi*. Ankara: Siyasal Kitabevi.

- Bora, A. (2011). *Türkiye'de Toplumsal Cinsiyete Dayalı Ayrımcılık*. 28/12 /2018 tarihinde <http://secbir.org/images/haber/2011/01/15-aksu-bora.pdf> adresinden alındı
- Buğra, A. (2017). Türkiye'nin Değişen Refah Rejimi: Neoliberalizm, Kültürel Muhafazakarlık ve Yeniden Tanımlanan Toplumsal Dayanışma. S. Dedeoğlu, & A. Y. Elveren içinde, *Türkiye'de Refah Devleti ve Kadın* (s. 2. Baskı).
- Corrin, C. (1999). *Feminist Perspective on Politics*. London and New York: Longman.
- Çolak, Ü. (2011). *İnsani Kalkınma ve Cinsiyet Eşitsizliği: Türkiye Analizi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi . Zonguldak: Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi.
- Dannovan, J. (2014). *Feminist Teori*. (A. Bora, F. Saylan, & M. Ağduk Gevrek, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Davutoğlu, A. (2015). *Türkiye'de Refah Rejiminin Cinsiyeti: Feminist Eleştirel Bir Bakış*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Dayı, Y. (2009). *Küreselleşme Sürecinde Sosyal Politika Uygulamaları*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Dayıoğlu, M., & Başlevent, C. (2012). Türkiye'de Gelir Dağılımının ve Yoksulluğun Toplumsal Cinsiyet Boyutları. S. Dedeoğlu, & A. Y. Elveren içinde, *Türkiye'de Refah Devleti ve Kadın* (s. 127-158). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Dedeoğlu, S., & Bayraktar, S.S. (2018). Tarımsal Üretimde Suriyeli Göçmen Kadın Emeği: Bereketli Topraklardan Zehir Gibi Yaşamlar, S. Dedeoğlu, & A. Y. Elveren içinde, *Türkiye'de Refah Devleti ve Kadın* (s. 127-158). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Dedeoğlu, S. (2009). Eşitlik mi Ayrımcılık mı? Türkiye'de Sosyal Devlet, Cinsiyet Eşitliği Politikaları ve Kadın İstihdamı. *Çalışma ve Toplum*, C:2.

- Dedeoğlu, S. (2017). Türkiye'de Refah Devleti, Toplumsal Cinsiyet ve Kadın İstihdamı. S. Dedeoğlu, & A. Y. Elveren içinde, *Türkiye'de Refah Devleti ve Kadın* (s. 211-230). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Dedeoğlu, S. & Elveren, A. Y. (2017). Türkiye'de Toplumsal Cinsiyet, Toplum ve Refah Devleti. S. Dedeoğlu, & A. Y. Elveren içinde, *Türkiye'de Refah Devleti ve Kadın* (s. 2. Baskı).
- Dinçkol, B. (2005). Kadın-Erkek Eşitliği İçin Pozitif Ayrımcılık. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(8), 101-117.
- Durmaz, N. (2018). "Tamamlanmamış Devrim"ın Türkiye Yansımaları. Ç. Ü. Ulutaş içinde, *Feminist Sosyal Politika: Bakım-Emek-Göç* (s. 67-99). İstanbul: NotaBene Yayınları .
- Ecevit, M. (2011). Epistemoloji. Y. Ecevit, & N. Karkıner içinde, *Toplumsal Cinsiyet Sosyolojisi* (s. 32-64). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını.
- Ecevit, Y. (1985). Üretim ve Yeniden Üretim Sürecinde Ücretli Kadın Emeği. *Yapıt Toplumsal Araştırmalar Dergisi*, Sayı:9, Sayfa:72-93.
- Ecevit, Y. (2011). Toplumsal Cinsiyet Sosyolojisine Başlangıç. Y. Ecevit, & N. Karkıner içinde, *Toplumsal Cinsiyet Sosyolojisi* (s. 2-32). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını.
- Ecevit, Y. (2017). Türkiye'de Sosyal Politika Çalışmalarının Toplumsal Cinsiyet Bakış Açısıyla Gelişimi. S. Dedeoğlu, & A. Y. Elveren içinde, *Türkiye'de Refah Devleti ve Kadın* (s. 2. Baskı).
- Ela, E. D. (2007). Sosyal Devlet Anlayışındaki Değişikliklerin Türkiye'de Uygulanan İstihdam Politikalarına Etkileri. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Erdem, T. (tarih yok). *Kadın Araştırmaları Dergisi- Postmodern Dergisi*.
www.journals.istanbul.edu.tr/iukad/article/view/1023012369/1023011601
 adresinden alındı

- Gerek, N. (2013). Sosyal Sigorta Kolları. N. Gerek, & F. Kocabaş içinde, *İş ve Sosyal Güvenlik Hukuku* (s. 228-260). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları.
- Gökkaya, V. B. (2009). Türkiye'de Modernitenin Ötekisi: Kadın ve Kimliği. *Yayımlanmamış Doktora Tezi*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü .
- Güç, Y. (2015). *Refah Devleti'nin Gelişimi ve Türkiye'de Refah Devleti Algısı: İstanbul İlinde BİR Alan Araştırması*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı.
- Günaydın, D. (2011). Küreselleşmenin Refah Devleti Sağlık Politikalarına Etkileri: Türkiye Örneği. *Yayımlanmamış Doktora Tezi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Hobson, B. (1994). "Solo Mothers, Social Policy Regimes and the Logics of Gender" içinde *Gendering Welfare States*, Diana Sainsbury. London Sage.
- İlkkaracan, İ. (2018). Toplumsal Cinsiyet Eşitlikçi, Sürdürülebilir Büyüme ve Kalkınma İçin Mor Ekonomi. Ç. Ü. Ulutaş içinde, *Feminist Sosyal Politika: Bakım-Emek-Göç* (s. 31-67). İstanbul: NotaBene Yayınları.
- İlkkaracan, P. (2003). Kadın Hareketleri. L. Sanlı içinde, *Toplumsal Hareketler Konuşuyor*. İstanbul: Alan Yayıncılık.
- Jensen, J. (1997). Who Cares? Gender and Welfare Regimes içinde *Social Politics*, 4, 2, 182-187.
- Kandiyoti, D. (1997). *Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Kara, N. (2000). *Feminist Kadın Hareketleri ve Medya Profesyonellerinin Tutumları*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Radyo Televizyon ve Sinema Anabilim Dalı.

- Karadağ Erdem, B. (2010). *Türkiye'de Sosyal Güvenlik Sistemi ve Yapısal Düzenlemelerin Etkinliği*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kaynak, R. Ç. (2017). *Sosyal Adalet, Eşitlik ve Sosyal Hizmet*. 08 11, 2018 tarihinde <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/388862> adresinden alındı
- Keçeci, G. (2016). *Kadın Dostu Kentler Projesinin Freirean Yaklaşım ve Makro Feminist Sosyal Hizmet Uygulamaları Üzerinden İncelenmesi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı.
- Koç, M. (2004). *Sosyal Güvenliğin Kökeni*. 08 14, 2018 tarihinde <http://dergipark.gov.tr/iscuc/issue/25511/269013> adresinden alındı
- Koray, M. (2008). *Sosyal Politika* (3. b.). Ankara: İmge Kitabevi.
- Koray, M. (2011). Avrupa Birliği ve Türkiye'de "Cinsiyet" Eşitliği Politkaları: Sol-Feminist Bir Eleştiri. *Çalışma ve Toplum*, 2, 13-54.
- Kurtulmuş, S. (1995). *Modern Bir Sosyal Güvenlik Vasıtası Olarak Aile Ödenekleri*, Sosyal Siyaset Konferansları, cilt.40, s.145-159.
- Kurzweil, E. (1989). Psychoanalytic Feminism: Implication for Sociology Theory. R. Wallace içinde, *Feminism and Social Theory*. London: Sage Publications.
- Kymlicka, W. (2016). *Çağdaş Siyaset Felsefesine Giriş*. (E. Kılıç, Çev.) İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Lewis, J. (1992). *Gender and Development of Welfare*, içinde Regimes Journal of European Social Policy, 3, 159-173.
- Malkoç, E. S. (2013). *Yeni Toplumsal Hareket Olgusu ve Türkiye'de 1980 Sonrası Yeni Toplumsal Hareketler*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Memiş, E., Öneş, U., & Kızılırmak, B. (2017). Kadınların Ev Kadınlaştırılması: Ücretli ve Karşılıksız Emeğin Toplumsal Cinsiyet Temelli Bir Analizi. S. Dedeoğlu, &

- A. Y. Elveren içinde, *Türkiye'de Refah Devleti ve Kadın* (s. 159-182). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mishra, R. K. (2013). Sömürgecilik Sonrası Feminizm: Farklılığın Ötesine Bakabilmek. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, s. Sayı 6: 193-207.
- Orloff, A. S. (1993). Gender and the Social Rights of Citizenship: State Policies and Gender Relation in Comparative Perspective, içinde *Sociological Review*, 58,3.
- Özaydın, M. M. (2012). Sosyal Politikanın Tarihsel Gelişimi. A. İ. Oral, & Y. Şişman içinde, *Sosyal Politika*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Özcan, G. (2009). *Türkiye'de Kamu Harcamalarının Sosyal Refah Devleti Açısından Değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilim Dalı.
- Özhan, İ. (2006). *Farklılaşmanın Özel Görünümleri Olarak Çokkültürlülük ve Çokkültürcülük*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal İblimler Enstitüsü.
- Öztan, E. (2014). Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ve ve Olumlu Ayrımcılık. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* (59).
- Parlak, N. K. (2016). *Refah Devletinin Yeniden Yapılanması ve AB Ülkelerinde İş-Yaşam Dengesi*. Ankara: Türk Metal Sendikası Araştırma ve Eğitim Merkezi Yayınları.
- Phillips, A. (1995). *Demokrasinin Cinsiyeti*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Ramazanoğlu, C. (1998). *Feminizm ve Ezilmenin Çelişkileri*. Pencere Yayınları.
- Serdar, A. B. (2014). Sosyal politika Kavramı, Tarihsel Gelişimi ve Türkiye'de Sosyal Politika. A. Tokol, & Y. Alper içinde, *Sosyal Politika* (s. 1-59). Bursa: Dora Basım Yayın.
- Spelman, E. V. (1988). *Inessential Woman: Problems of Axclusion in Feminist Thought*. Boston: Beacon Press.

- Şahin, M. (2017). Türkiye'de Sosyal Güvenlik Reformu ve Kadınlar Üzerine Etkileri. S. Dedeoğlu, & A. Y. Elveren içinde, *Türkiye'de Refah Devleti ve Kadın* (s. 231-250). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Şahin, M. (2018). *Sosyal Politika Bağlamında Düzgün İş ve Türkiye'deki Performansına İlişkin Bir Alan Araştırması 'Çorum İli İmalat Sanayi Örneği'*. Ankara: Türk Metal Sendikası Araştırma ve Eğitim Merkezi Yayınları.
- Şimşek, A. A. (2015). Sosyal Devlet İlkesinin Hukuki Değeri. *Yayımlanmamış Doktora Tezi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü .
- Talas, C. (1997). *Toplumsal Ekonomi*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Tavşancıl, E., & Aslan A.E. (2001). İçerik Analizi ve Uygulama Örnekleri, İstanbul: Epsilon Yayınevi.
- Tok, N. (2003). *Kültür, Kimlik ve Siyaset*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Tokol, A., & Alper, Y. (2014). *Sosyal Politika*. Bursa: Dora Basım Yayın.
- Toksöz, G. (2017). Neoliberal Piyasa, Özel ve Kamusal Patriarka Çıkamazında Kadın Emegi. S. Dedeoğlu, & A. Y. Elveren içinde, *Türkiye'de Refah Devleti ve Kadın* (s. 103-126). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tong, R. P. (2006). *Feminist Düşünce*. (P. D. Cirhinlioğlu, Çev.) İstanbul: Gündoğan Yayınları.
- Toprak, O. (2007). *2000'li Yıllarda Türkiye'de Refah Devleti*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Türk, P. (2010). *Kadın ve Siyaset İlişkisi Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma- Bursa'da AKP ve CHP Kadın Kolları*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ulucan, D. (2014). *Eşitlik İlkesi ve Poizitif Ayrımcılık*, 30/11/2018 tarihinde <http://hukuk.deu.edu.tr/dosyalar/dergiler/dergimiz-15-ozel/1-ishukuku/15-devrimulucan.pdf> adresinden alındı

Ünlütürk Ulutaş, Ç. (2018). Türkiye'de Toplumsal Cinsiyet Çalışmalarının Gelişimi ve Sosyal Politika Alanına Katkıları. Ç. Ü. Ulutaş içinde, *Feminist Sosyal Politika*. İstanbul: NotaBene Yayınları.

UN Women. (2011): Birleşmiş Milletler Raporu

11 28, 2018 tarihinde <http://www.un.org/womenwatch/osagi/gendermainstreaming.htm>, adresinden alındı

Üstek, F. (2015). Sosyal Politika Açısından Türkiye'de Ev İşçiliği. S. Dedeoğlu, & A. Elveren içinde, *2000'ler Türkiye'sinde Sosyal Politika ve Toplumsal Cinsiyet* (s. 207-232). Ankara: İmge Kitabevi.

Vatandaş, C. (2002). *Çokkültürlülük*. İstanbul: Değişim Yayınları.

Tuna, O. & Yalçıntaş, N., (1997). *Sosyal Siyaset*.

Yaman, M. (2015). Tarımsal Yapılarda Dönüşüm ve Tarımda Kadın Emeği. S. Dedeoğlu, & A. Elveren içinde, *2000'ler Türkiye'sinde Sosyal Politika ve Toplumsal Cinsiyet* (s. 233-262). Ankara: İmge Kitabevi.

Yıldırım, S. (2011). *Kadının Yoksullukla Mücadelede Belirlediği Bir Strateji Olarak Ev Hizmetlerinde Çalışma*. Yayınlanmamış Doktora Tezi . Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Mevzuat

5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu:

<https://mevzuat.gov.tr/Metin1.Asp?MevzuatKod=1.5.5510&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=5510&Tur=1&Tertip=5&No=5510>

5434 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığı Kanunu:

<https://mevzuat.gov.tr/Metin1.Asp?MevzuatKod=1.3.5434&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=5434&Tur=1&Tertip=3&No=5434>

506 sayılı Sosyal Sigortalar Kanunu:

<https://mevzuat.gov.tr/Metin1.Asp?MevzuatKod=1.5.506&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=506&Tur=1&Tertip=5&No=506>

1479 sayılı Esnaf ve Sanatkârlar ve Diğer Bağımsız Çalışanlar Sosyal Sigortalar Kurumu Kanunu:

<https://mevzuat.gov.tr/Metin1.Aspx?MevzuatKod=1.5.1479&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=1479&Tur=1&Tertip=5&No=1479>

2925 sayılı Tarım İşçileri Sosyal Sigortalar Kanunu:

<https://mevzuat.gov.tr/Metin1.Aspx?MevzuatKod=1.5.2925&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=2925&Tur=1&Tertip=5&No=2925>

2926 sayılı Tarımda Kendi Adına ve Hesabına Çalışanlar Sosyal Sigortalar Kanunu:

<https://mevzuat.gov.tr/Metin1.Aspx?MevzuatKod=1.5.2926&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=2926&Tur=1&Tertip=5&No=2926>

657 sayılı Devlet Memurları Kanunu:

<https://mevzuat.gov.tr/Metin1.Aspx?MevzuatKod=1.5.657&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=657&Tur=1&Tertip=5&No=657>

Geçici Koruma Yönetmeliği:

<https://mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=3.5.20146883&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=ge%C3%A7ici%20koruma%20y%C3%B6netmeli%C4%9Fi>

Ek 1. Orijinallik Raporu

 <p>HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ YÜKSEK LİSANS TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU</p>
<p>HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA</p> <p style="text-align: right;">Tarih: 26/06/2019</p> <p>Tez Başlığı : Feminist Sosyal Politikanın Eleştirileri Bağlamında Türkiye Cumhuriyeti Sosyal Güvenlik Sisteminde Toplumsal Cinsiyetin Görünümü</p> <p>Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 160 sayfalık kısmına ilişkin, 25/06/2019 tarihinde tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda işaretlenmiş filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı %10 'dur.</p> <p>Uygulanan filtrelemeler:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1- ☒ Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç 2- ☒ Kaynakça hariç 3- ☒ Alıntılar hariç 4- ☐ Alıntılar dâhil 5- ☒ 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç <p>Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.</p> <p>Gereğini saygılarımla arz ederim.</p> <p style="text-align: right;">Tarih ve İmza 26.06.2019</p> <p>Adı Soyadı: Şerife CEYLAN Öğrenci No: N14227824 Anabilim Dalı: Sosyoloji Programı: Kadın ve Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları</p>
<p><u>DANIŞMAN ONAYI</u></p> <p>UYGUNDUR.</p> <p style="text-align: center;"></p> <p style="text-align: center;">Prof. Dr. Özlem CANKURTARAN</p>

Ek 2. Etik Kurul Muafiyet Formu

 <p>HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ TEZ ÇALIŞMASI ETİK KOMİSYON MUAFİYETİ FORMU</p>
<p>HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA</p> <p style="text-align: right;">Tarih: 25/06/2019</p> <p>Tez Başlığı: Feminist Sosyal Politikanın Eleştirileri Bağlamında Türkiye Cumhuriyeti Sosyal Güvenlik Sisteminde Toplumsal Cinsiyetin Görünümü</p> <p>Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmam:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. İnsan ve hayvan üzerinde deney niteliği taşımamaktadır, 2. Biyolojik materyal (kan, idrar vb. biyolojik sıvılar ve numuneler) kullanılmasını gerektirmemektedir. 3. Beden bütünlüğüne müdahale içermemektedir. 4. Gözlemsel ve betimsel araştırma (anket, mülakat, ölçek/skala çalışmaları, dosya taramaları, veri kaynakları taraması, sistem-model geliştirme çalışmaları) niteliğinde değildir. <p>Hacettepe Üniversitesi Etik Kurullar ve Komisyonlarının Yönergelerini inceledim ve bunlara göre tez çalışmamın yürütülebilmesi için herhangi bir Etik Kurul/Komisyon'dan izin alınmasına gerek olmadığını; aksi durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.</p> <p>Gereğini saygılarımla arz ederim.</p> <p style="text-align: right;">Tarih ve İmza</p> <p>Adı Soyadı: Şerife CEYLAN</p> <p>Öğrenci No: N14227824</p> <p>Anabilim Dalı: Sosyoloji</p> <p>Programı: Kadın ve Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları</p> <p>Statüsü: ☒ Yüksek Lisans ☐ Doktora ☐ Bütünleşik Doktora</p> <p style="text-align: right;">25.06.2019</p> <p style="text-align: right;"></p>
<p><u>DANIŞMAN GÖRÜŞÜ VE ONAYI</u></p> <p style="text-align: center;"></p> <p style="text-align: center;">Prof. Dr. Özlem CANKURTARAN</p> <p>Detaylı Bilgi: http://www.sosyalbilimler.hacettepe.edu.tr</p> <p>Telefon: 0-312-2976860 Faks: 0-3122992147 E-posta: sosyalbilimler@hacettepe.edu.tr</p>